



**Kendinin Çevirmeni**  
**Pertev Naili Boratav**  
**Türk Halk Masalları Örneği**

*Çeviri mi? Öz-çeviri mi?*

**ASLI ÇELİK**

**ÇİZGİ** | e-Kitap



Çizgi Kitabevi Yayınları (e-kitap)

©Çizgi Kitabevi  
Kasım 2023

ISBN: 978-625-396-144-2

Yayıncı Sertifika No: 52493

**KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI**  
- Cataloging in Publication Data (CIP) -

ÇELİK, Aslı

KENDİNİN ÇEVİRMENİ: PERTEV NAİLİ BORATAV

TÜRK HALK MASALLARI ÖRNEĞİ

Çeviri mi? Öz-çeviri mi?

Yayına Hazırlık: Çizgi Kitabevi Yayınları

Tel: 0332 353 62 65- 66

## ÇİZGİ KİTABEVİ

Sahibiata Mah.	Alemdar Mah.
M. Muzaffer Cad. No:41/1	Çatalçeşme Sk. No:42/2
Meram/ <b>Konya</b>	Cağaloğlu/ <b>İstanbul</b>
(0332) 353 62 65 - 66	(0212) 514 82 93

[www.cizgikitabevi.com](http://www.cizgikitabevi.com)

📞 / cizgikitabevi

**KENDİNİN ÇEVİRMENİ: PERTEV NAILİ BORATAV**  
**TÜRK HALK MASALLARI ÖRNEĞİ**  
Çeviri mi? Öz-çeviri mi?

Aslı ÇELİK

## ÖNSÖZ

Bu kitap, sözlü dilden derlenerek yazılı dile aktarılan özgün bir eserin yazarı tarafından farklı bir dil dünyasına aktarılmasının iki farklı çeviri boyutuyla ele alınmasına odaklanmaktadır. Bu çeviri eyleminin dil kullanımı biçimi odaklı diliçi çeviri eylemi ile başlayan bir çeviri ya da öz-çeviri eylemi olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda dillerarası bir çevirinin eserin derleyen yazarı tarafından gerçekleştirilmesi durumu “dil kullanımı biçimine bağlı diliçi çeviri”, “çeviri” ve “öz-çeviri” kavramları çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Bu kitabın, her şeyden önce, halen tanımlanmakta ve geliştirilmekte olan bu disipline bağlı farklı türlerde yeni vaka çalışmaları üzerinden teorik düşünceye ve uluslararası düzeyde şimdiye kadar yapılan çeşitli çalışmalar gibi öz-çeviri olgusuna katkıda bulunmayı amaçladığı söylenebilir.

Sözlü dilde var olan her şey –duygular ve düşünceler- yazılı dilde somut ifadeler halini alarak sözcüklere dökülür. Bu doğrultuda Pertev Naili Boratav, sözlü Türk halk masallarını derleyip “dilini çevirici yönü” (Uygur, 2019, s. 37) sayesinde sözlü edebiyat ürünü olan masalları yazıya geçirmiş, masalların yazılı edebiyatta var olmasını sağlamıştır. Sonrasında yine kendisi tarafından bu masallar anadili düzeyinde hâkim olduğu Fransızcaya *Contes Turcs* adıyla aktarılmıştır. Bu doğrultuda kitapta masalların çevirilerinin derleyen yazarın yine kendisi tarafından gerçekleştirilmiş olmasından yola çıkarak

sözü geçen yeniden yazımın öz-çeviri niteliği taşıyıp taşımayacağı konusu ele alınmaktadır. Kendi eserinin yine kendisi tarafından çevrilmesiyle bir öz-çeviri eyleminin gerçekleşip gerçekleşmediğine katkı sağlayan değişkenler üzerinden değerlendirilmiştir. Ayrıca, 2023 yılında tamamladığımız doktora tezinden üretilen bu çalışmanın bir diğer amacı da kaynak dizgede yer alan yazımın konuşmadan yazıya geçiş şeklinde gerçekleşen “bir dil kullanımını biçimi odaklı diliçi çeviri” örneği olarak da değerlendirilmesinin mümkün olup olmayacağını ortaya koymaktır.

# İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	v
GİRİŞ.....	1

## BİRİNCİ BÖLÜM

<b>DİL OLGUSU .....</b>	<b>3</b>
Dil ve Dilin Kökeni .....	3
Dil ve Düşünce .....	14
Dil ve Kültür .....	18
Sözlü ve Yazılı Dil.....	19
Halk Dili Kavramı .....	25

## İKİNCİ BÖLÜM

<b>DİLİÇİ ÇEVİRİ, ÇEVİRİ, ÖZ-ÇEVİRİ .....</b>	<b>33</b>
Diliçi Çeviri .....	33
Çeviri .....	40
Çeviride Eşdeğerlik .....	41
Çeviride Kültür ve Toplum Etkisi.....	44
Öz-Çeviri .....	50
Yeni Bir Disiplin ve Özel Bir Çeviri Türü: Öz-çeviri.....	50
Anadil-İkinci Dil Ekseninde Yazar-Çevirmen/Öz-Çevirmen.....	54
Öz-çeviride Anlama “Sadakat” ve “İhanet” Kavramları .....	56
“Yeniden Yazım” ve “Yaratıcılık” Kavramları Çerçevesinde “Çeviri” ve “Öz-Çeviri” Karşılaştırması .....	59

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

<b>PERTEV NAİLİ BORATAV .....</b>	<b>63</b>
Pertev Naili Boratav'ın Hayatı .....	63
Pertev Naili Boratav'ın Eserleri .....	67
Halkbilim Disiplini İçinde Edebi Bir Tür: Halk Masalları.....	71
Türk Halk Masallarının Çeviri ve Öz-çeviri Açısından Değerlendirilmesi.....	76
<b>SONUÇ.....</b>	<b>82</b>
<b>KAYNAKÇA .....</b>	<b>84</b>

# ŞEKİLLER LİSTESİ

<b>Şekil 2.1.</b> Gottlieb'in Diliçi Çeviri Sınıflandırması .....	38
<b>Şekil 2.2.</b> Gottlieb Tarafından Düzeltilmiş ve Geliştirilmiş Diliçi Sınıflandırması (2008)..	39
<b>Şekil 3.1.</b> Pertev Naili Boratav Tarafından Gerçekleştirilen Halk Masallarının İki Aşamalı Çevirisi .....	78



*Değerli babam Atilla Çelik'e...*

# GİRİŞ

Çeviri eyleminin sadece iki dil arasında bir aktarım olmadığı kültürler arasında da bir köprü vazifesi gördüğü göz önüne alındığında erek okuyucunun kaynak metindeki toplumların kültürleri, inançları, gelenek ve görenekleri hakkında bilgi sahibi olacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda çeviri toplumlar arasında iletişimi sağlarken farklı kültürlerden insanların birbirlerinin kültürlerini de tanımalarına yol açar.

Bu kitap frankofon, iki dilli, sürgün yazar ve halkbilim uzmanı Pertev Naili Boratav'ın sözlü Türk halk masallarını derlemesi ve yine kendisi tarafından Fransızcaya aktarılmasına bağlı olarak farklı bir dil boyutunda yeniden yazma ve aynı yazarın farklı iletişim yönleri arasında metnin yaratıcı süreci üzerinden çeviri disiplinine katkıda bulunmayı amaçlar. Ayrıca çevirmen, yazar-çevirmen ya da bu çalışmada yeni bir kavram olarak sunulan "dil kullanımı biçimine bağlı dilçi öz-çeviri eylemini gerçekleştiren çevirmen" gibi ifadeler ile adlandırılabilen Boratav'ın alana katkısını da ele almaya yoğunlaşır.

Öz-çevirinin, daha önce farklı bir dilde yazılmış bir eserin çevirisi olduğunu ileri süren görüşler ile tam tersi bir ifadeyle her iki dile ve kültürüne hâkimiyetinin sağladığı yararları yaratıcılık yeteneğini de kullanarak erek dilde yeni bir metin oluşturulduğunu ifade eden görüşler üzerinden öz-çeviri disiplininin özerk bir çalışma alanı haline getiren konular açık bir şekilde ele alınmaktadır. Bir eserin yazarı ve çevirmeni olarak

yazar- çevirmenden de beklenen hem kaynak ve erek dile hem de kültüre özgü ifade zenginliklerine hâkim olmasıdır.

Bu kitapta, dilin farklı alanlarda nasıl yorumlanıp tanımlandığına, genel anlamda dilin kökenine, dil ve düşünce ilişkisine, dil ve kültür etkileşimine, sözlü ve yazılı dil ile ilgili bilgilere, halk dili kavramına yer verilmektedir. Türk halk masallarının derlenip yazıya geçirildikten sonra yazarı tarafından çevrilmesi durumu “çeviri”, “dil içi çeviri”, “dil kullanımı biçimi odaklı diliçi çeviri” “özçeviri” çerçevesinde ele alınmakta ve teorik önermelerin yer aldığı araştırma alanı açıklanmaktadır. Bir disiplin olarak edebi öz-çeviri disiplini özerk bir çalışma alanı haline getiren konular açık bir şekilde sunulmaktadır. Ardından, öz-çeviriyi diller arasındaki ilişkilerle bağlantılı olarak ele alıp öz-çeviri sürecinde bağlamsal olarak yeniden yazım ve yaratıcı çeviri yaklaşımının önemi vurgulanmaktadır. Pertev Naili Boratav ve halkbilimi içinde yer alan masal türü ile ilgili bilgilere yer verilerek Boratav’ın edebiyat dünyasındaki yerine de değinilmektedir.

Edebi öz-çeviri alanında daha önce çalışılmamış bir edebi tür olarak sözlü dilden derlenen eserin yazarın kendisi tarafından farklı bir dile aktarılması açısından öz-çeviri alanında farklı türde çalışmaların mümkün olabileceğini ortaya koymak amaçlanmaktadır.

# BİRİNCİ BÖLÜM

## DİL OLGUSU

### **Dil ve Dilin Kökeni**

Dil, insanı diğer canlılardan ayıran ve sadece insana özgü olan bir niteliktir. Sözdizimsel ve anlamsal özelliklerle karakterize edilmiş olan dil, insanın düşünce ve duygusunu dışa vurma ihtiyacından var olmuş ve kullanımı devam ettikçe canlılığını sürdürmüştür. Diller, Schlegel'in ifade ettiği gibi "her insanın içinden çıkan canlı bir ürün"dür (Renan, 2015, s. 71). Bu da belli bir birikimi, yaratıcılığı ve gelişimi gerekli kılar. Humboldt, dilin sürekli kendisini yenileyen bir etkinlik olduğunu dile getirir (Akarsu, 1998, s. 21). İnsanlar bir dili konuşarak, yazarak ya da işaret ederek nesilden nesile aktarabilir. Şüphesiz dil de ancak bu şekilde yaşar.

SIL International'ın<sup>1</sup> bir araştırmasına göre günümüzde yaşayan dillerin sayısı 6912'dir. İleri sürülen bu sayı İncil'in yeryüzündeki bütün dillere çevrileceği sayıdır. UNESCO'ya göre ise yaşayan dil sayısı 6000'dir (Picq, Sagart, Dehaene, & Lestienne, 2019, s. 79). Yeryüzünde halen yeni dillerin keşfedildiğini öne süren Crystal (2019), Papua Yeni Gine örneğini verir. İzole bir konumda bulunan küçük bir toplulukla karşılaşıldığında iletişim kurulamadığı anlaşılır çünkü konuştukları dil o bölgede konuşulan diğer dillerin hiçbirine benze-

<sup>1</sup> Başlangıçta "Summer Institute of Linguistics" olarak bilinen dilbilim yöntemine uygun olarak azınlık dillerini araştıran Amerikan Misyoner Örgütü.

memektedir (Crystal, 2019, s. 125). Yeryüzünde konuşulan dil sayısı ve keşfedilen yeni diller toplumların kendi dünyalarını anlamlandırması, iletişim kurması ve hayatlarını sürdürmesi amacıyla bir dile ihtiyaç duyduklarını gösterir. Dilin en temel amacı iletişim kurmak olduğundan bireyler konuşma, yazma ya da işaret etme gibi eylemler aracılığıyla her türlü duygu, düşünce ve bilgiyi bildirebilirler. “Bir milletin hayatının aynası” (Kaplan, 1999, s. 163) olan dilde toplumların duygularının, düşüncelerinin ve hayallerinin yankısı görülür.

Dilin toplumlarla birlikte yaşayan, gelişen ve değişen bir anlaşma aracı olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla dil ile birlikte milletlerin kültürleri de yaşamlarını sürdürebilir. Bir toplumda yaşayan insanların sahip oldukları ortak dil, onların bir arada yaşamalarını sağlar ve dil aracılığıyla varlıklarını devam ettirmeleri mümkün hale gelir. Bundan dolayı bir milletin sahip olduğu en önemli unsurun dilleri olduğunu ve dilin de vazgeçilmez bir özelliğe sahip olduğunu belirtmek gerekir. Ayrıca dil yalnızca insanlar arasında iletişimi sağlayan ya da düşünce ve bilginin nesilden nesile aktarılmasını sağlayan bir araç değildir. Dilin dünyayı tanıyıp yenilikleri öğrenmek için de bir yol gösterici özelliği vardır. İnsanlar dilleri sayesinde dünyayı tanır, algılar ve anlamlandırır. Ancak dillerin her biri kendi algılama şekliyle dünyayı kendine göre dile getirir. Bu durumu Uygur (2019), Türkçede bir akarsuyun yüksekte dökülüp köpürerek aktığı yer anlamına gelen “çağlayan” sözcüğünü örnek vererek açıklar. Sözcüğün Fransızcası “cascade” ya da “chute d’eau”dur. Fransızların “cascade” sözcüğünü İtalyanlardan almış olabileceği söylenir. İtalyanların “cascata”sı Latincedeki “cado-cadere” (düşmek) fiilinden türetilmiş bir sözcüktür. İngilizcede yer alan “waterfall” sözcüğü ile Almandada yer alan “wasserfall” sözcüğü “chute d’eau” sözcüğüyle aynı anlamda oluşturulmuş sözcüklerdir. Bu sözcükler “düşme” eylemi esas alınarak oluşturulmuştur. Bu örnekten anlaşılacağı üzere doğada meydana gelen bu

durumu Türkçe, bir ses olayı olarak yorumlarken; Fransızca, İtalyanca ve Almanca görme duyusuna bağlı sözcükler kullanılarak ifade etmiştir (Uygur, 2019, s. 81). Her dilin kendi dil dünyasına uygun bir anlamlandırma kullandığı söylenebilir. Nitekim bilinen ya da bilinmeyen her şey dil aracılığıyla anlam bulmaktadır.

İnsanlık tarihi kadar eski olan dil kavramı birçok disiplinin inceleme konusu olmuş ve ele alınan disipline uygun bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Ne kadar çalışma varsa o kadar dil tanımı ve açıklamaları ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak hepsinin de dilin farklı bir özelliği ya da görevini vurguladığı, farklı bir bakış açısıyla ele aldığı görülür. Bu çalışmanın çerçevesi doğrultusunda önde gelen bazı isimlerin görüşleri ve bakış açıları üzerinden bir değerlendirme yapılmaktadır. En genel anlamıyla “insanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için sözcüklerle ya da işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisan” (TDK, 2011, s. 664) ya da “sosyal bir grubun ortak ifade ve iletişim sistemi” (Rey, 2018, s. 813) şeklinde bir tanımlama yer almaktadır. Felsefe Sözlüğünde dil için “belirli ve standart anlamları olan sözcüklerden ve bir iletişim yöntemi olarak kullanılan konuşma formlarından meydana gelen yapı ya da bütün” (Cevizci, 1999, s. 234) şeklinde bir tanımlama yer alır. Felsefenin konusunun dil olduğu görüşü, analitik felsefenin çıkış noktasıdır. Analitik felsefede Russell, Wittgenstein, Ryle, Ayer, Carnap, Quine, Chomsky gibi önde gelen düşünürler esasında dilden kaynaklı sorunlarla uğraşmışlardır. Bertrand Russell analitik felsefenin amacının, “dilsel olarak yanılıcı cümleleri mantıksal olarak doğru olan cümle formlarına dönüştürmek”; Ludwig Wittgenstein, “tüm karmaşık ve betimleyici cümleleri, önermeleri, dilsel ifadeleri temel, basit, elementer önermelere dönüştürmek”; Rudolf Carnap ise, “analitik felsefenin görevinin kavramların ve dilin, özellikle de, bütünüyle formel olan bilim dilinin sentaksını, dilsel yapısını sistemli bir şekilde gözler önüne sermek”

olduğunu savunmuştur (Cevizci, 1999, s. 46-47). Modern çağın dilbilimcilerinden olan dilde Nativizm (doğuşancılık) geleneğini devam ettiren Chomsky'nin görüşleri ve ileri sürdüğü kuramlar dilbilim çalışmalarında önemli bir yer tutmaktadır. Dile doğalcı (içselci) bir bakış açısıyla yaklaşan Chomsky, dilin, insan zihnine programlandığını ve her türlü dışsal etkiden bağımsız bir yetiye sahip olduğunu ileri sürer. Ona göre diller yalnızca yüzeysel özellikleri açısından farklılık gösterirler. Dolayısıyla evrensel ilkeler taşıyan diller, öğrenenler açısından birden fazla dili edinmeyi olanaklı kılar. Chomsky (2001), insanın sahip olduğu dil yetisiyle "sonlu sayıda sistemle sonsuz sayıda ifade üretebildiği" üretici (dönüşümsel) dilbilgisi kuramını ortaya koymuştur. Ona göre dil yetisi doğuştandır ve insanın var oluşuyla birlikte var olan bir yetenektir (Chomsky, 2001, s. 13). Chomsky (2018), dili genel olarak ses ve anlamdan oluşan iki bölüme ayırır. Duyu-motor sistemi ile ses ifadelerine, duygu ve düşüncelerimizin dışavurumuyla da anlam ifadelerine erişildiğini belirtir (Chomsky, 2018, s. 23). Birçok dilbilimcinin aksine tümdengelim yaklaşımını savunan Chomsky, her dilin kendi analizi yerine tümdengelim yöntemiyle bu zamana kadar var olmuş ve gelecekte de var olacak tüm dilleri aynı metodla incelemenin mümkün olduğunu ileri sürmektedir. Bu bağlamda Chomsky (2018), harflerin birleştirilerek sözcükleri ve sözcüklerin cümleyi oluşturduğu parçalı bir analiz yerine, cümleden hareketle sözcükleri anlamının daha doğru olduğunu savunmuştur. Ayrıca Chomsky'den önce yapılan çalışmaların çoğu dilin anlam yönünü (derin yapısını) ele almamıştır. Chomsky (2018), parçalardan hareket etmek yerine dilin anlamsal yapısından (derin yapıdan) yola çıkarak bir sonuca varmayı amaçlamıştır. Geleneksel dil yaklaşımına göre yani tümevarımcılara göre her dilin kendine özgü kuralları bulunmaktadır. Örneğin, eylem öbeği için eylem yapısı, İtalyanca ve Japonca'da farklılık oluştururken; ettiren yapı da dönüşlülük kuralı İngilizce ve

Fransızca için farklılık gösterir. Fakat evrensel dilbilgisi yaklaşımında (tümdengelimciler) dilin belli kuralları genel olarak tanımlanır ve bu da dil bilgisinin bir üst kuramı olarak ele alınır. Bu kurallar, her dil için uygulanabilmesi mümkün evrensel dilbilgisi kurallarıdır. Farklı coğrafyalarda ve farklı zamanlarda dünyaya gelen bebekler birbirinden farklı diller konuşmaktadır, ancak konuştuğu dil tüm diller için geçerli bir evrensel kullanımı içermektedir (Chomsky, 2018, s. 23). Chomsky (2019), yüzey yapı kuramında cümlelerin dilbilgisel özelliklerini, cümledeki öğelerin konumunu şekilsel açıdan ele almaktadır. Yani yüzey yapı cümlenin görünen kısmından oluşur. Cümlenin görünmeyen kısmı ise derin yapı kuramını oluşturur. Cümleden çıkarılan anlam derin yapıdır. Bir cümleden birden çok derin yapı çıkarılabilir. Bununla birlikte Chomsky, her dilin kullanımına ilişkin kendine ait parametreleri bulunduğunu ileri sürer (Chomsky, 2019, s. 14). Chomsky'nin bu düşüncesinden yola çıkarak Fransızca'nın parametrelerinin çekimli olma özelliğine bağlı olarak eklerin sözcüklerin önünde, ortasında ve sonunda kullanılmasıyla sözcük kökünde değişim meydana getirdiğini, Türkçenin ise Fransızcadan farklı olarak sözcük köküne ve sonuna eklenen yapımlar ekleri ile yeni sözcüklerin türetilmesini mümkün kıldığı söylenebilir. Dolayısıyla her dilin içerdiği kuralların üretici dilbilgisi çerçevesinde ele alındığını belirtmek gerekir.

Stern de Chomsky gibi dilin kaynağının doğuştan geldiği ve zekâya bağlı olduğunu ileri sürer. Hayvanlarda da bulunan "dışavurumsal" ve "sosyal kökler" ile yalnızca insanlarda bulunan "kasti kökler" den oluşan üç sacayağından bahseder. Üçüncü özellik tanımlama, kavramlar ortaya koyma, zihni yönlendirme ve düşünme yeteneklerinin kazanımını sağlar (Vygotsky, 2018, s. 25). Amerikalı dilbilimci Steven Pinker'a göre dil "genetik olarak programlanmış bir içgüdü" dür (Picq ve diğerleri 2019, s.viii). Renan (2015) ise bu doğrultuda dili; "insanla birlikte doğan ve gelişen, onun her adımına eşlik



eden ve hissetme şekillerinin her birinin izini kendinde taşıyan hayranlık uyandırıcı bir şiir” olarak tanımlar (Renan, 2015, s. 55). Sapir (1921) tam tersi bir düşünce ile dilin içgüdüsel ve doğuştan gelen bir yeti olmadığını altını çizerek dili, “tamamen insana özgü olan; fikirlerin, duyguların ve arzuların, insanın iradesiyle üretilmiş semboller aracılığıyla iletilmesini sağlayan ve içgüdüsel olmayan bir yöntem” (Sapir, 1921, s. 8) şeklinde ifade eder. “İnsanın içinde var olduğu dünyayı bulgulama, anlama, betimleme aracı” (Göktürk, 2019, s. 173) ya da “bilinçli olarak meydana getirilmiş, toplumsallaşmış bir semboller sistemi” (Öner, 2013, s. 59) şeklinde tanımlamalarla da dilin insanlar tarafından düşünce ve duyguları ifade edebilmek amacıyla oluşturulan bir işaret sistemi olduğu vurgulanmaktadır. Dilin bilinçli bir şekilde oluşturulan, her millete özgü birtakım sembollere sahip bir sistem olduğu bilinmektedir. İnsanın olduğu her yerde dil de vardır, nitekim duygu ve düşünceler dil aracılığıyla aktarılabilmektedir.

André Martinet (1998), dilin toplumlara göre değişken şekillerde olduğunu ve seslerin anlambirimlerine ayrıştırılmasını sağlayan bir bildirişim aracı olduğunu ifade eder (Martinet, 1998, s. 28). Dil, anlam düzleminde bir anlam ifade eden monemler ve ses düzleminde tek başına bir anlamı olmayan fonemler temeline dayalı sembolik bir iletişim tarzıdır. Bu iki düzey arasındaki yapısal ilişki “çift eklemcilik” olarak adlandırılır. Morfemler sentaksa bağlı, bir anlamı olan, cümle içinde sıralanan sözcükleri oluşturur. Sentaks bir gramere, semantik de kısmen kontekste bağlıdır (Dessalles, Picq, & Victorri, 2018, s. 12). Çift eklemcilikte, sınırlı sayıda sesbirimler kullanılarak sonsuz sayıda anlambirimler oluşturulur. Örneğin, Fransızcadaki rat [okunuşu ra; fare] ve chat [okunuşu şa; kedi] sözcükleri anlambirimleri yani “r” ve “ş” seslerinden dolayı birbirinden ayrılır ve sözcükler farklı anlamlar taşırlar. Fransızcadaki fiil çekimleri ikinci düzeyde anlambirimlerin anlamları birleştirmek için iç içe geçmesine örnek olarak veri-

lebilir. Fransızcada “manger” (yemek yemek) fiiline eklenen sonekler zamanı “mange”, “mangeait”, “mangera” (yiyor, yiyordu, yiyecek) şeklinde ve kişiyi de “mange”, “mangeons”, “mangez” (ye, yiyelim, yiyiniz) şeklinde değiştirmektedir (Picq ve diğerleri, 2019, s.6).

Dili insanbilimsel açıdan ilk ele alan Humboldt “insan ancak dili ile insandır, dili bulmak için de onun insan olması gerekti” (Akarsu, 1998, s. 20) ifadesiyle insan ile dilin birbirinden ayıramaz iki unsur olduğunu belirterek dilin içgüdüsel özelliğini vurgulayan bir ifade kullanır. Marshall’ın (2005) *Sosyoloji Sözlüğü*’nde dil, “insanlar, hayvanlar hatta makineler tarafından gerçekleştirilen sözlü ya da sözlü olmayan iletişim” (Marshall, 2005, s. 153) şeklinde tanımlanmaktadır. Aksan (2009) ise dili, “düşünce, duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan, çok yönlü ve çok gelişmiş bir dizge” (Aksan, 2009, s. 55) şeklinde tanımlayarak dilin hayatın her alanında vazgeçilmez bir unsur olduğunun altını çizer. Dil felsefecilerinden Herder’e göre ise “dil, bilimlerin aracı aynı zamanda özüdür” (Akarsu, 1998, s. 79). Dil hayatımızın her alanında varlığını gösteren bir olgudur. Teknik, bilim, din, hukuk, ekonomi ve gelenek-görenek gibi birçok alanda kendine yer bulur. Humboldt’a göre toplumların ruhları ve dilleri özdeştir (Stolze, 2013, s. 31) ve birbirinden ayıramaz bir bütünlüktedir. Bir dili konuşmak için, o dilin dilbilgisel yapısının yanısıra dilin toplumsal yapısını da tanımak gerekir. Bilginin birikimi ve aktarımı yalnızca dil ile mümkündür. Dilin insanlar arasında iletişimi sağlamanın yanında topluma özgü kültürü, düşünce şekli ve bilgi birikimini de yansıttığı bilinmektedir.

Çağdaş dilbilimin kurucusu kabul edilen, Hint-Avrupa filolojisi alanında görev yapan, dilin toplumsal, sözün bireysel olduğunu vurgulayan Sausure’e (1998) göre dil “konuşan kişinin bir işlevi değildir, bireyin edilgen bir şekilde belle-

ğine aktardığı üründür. Önceden tasarlama gerektirmez” (Saussure, 1998, s. 43). Söz (parole) ve dil (langue) kavramlarını ortaya atarak dilin toplumsal ve kurallaşmış uzlaşmaları ifade ettiğini, sözün de kişinin bireysel dilini tanımladığını dile getirmektedir. Birey soyut bir yapı olan dili kendi lehçesi ve içinde yaşadığı topluma göre düzenleyerek kullanır. Ona göre “dil, kavramları belirten bir göstergeler dizgesidir” (Saussure, 1998, s. 46). Saussure, sesin ve kavramın ayrılmaz olduğunu, bir kâğıdın ön ve arka yüzünü aynı anda kesmenin mümkün olamayacağı örneğini vererek dile getirmektedir. Saussure’un ileri sürdüğü kavramlardan gösterge (sign) ve gösteren (signified) arasında bir ilişki bulunmaktadır. Gösterge duyulan ya da görülen şeylerin zihnimizde oluşturduğu kavramları ifade etmektedir. Saussure, dil ediniminde düşünceyi merkeze alıp sözcükleri düşüncenin ürünü olarak ifade etmesi açısından diğer dilbilimcilerinden ayrılır. Sözcükleri ve sözcüklerin anlamlarını merkeze alır. Saussure parole (söz) ile langue (dil) arasında bir ayırım yapılmamasından kaynaklanan yanı sıra vurgu yaparak yapısal özellikleri merkeze koymaktadır (Harris & Taylor, 2002, s. 174). Saussure’nin çalışmalarını eleştirip genişleten genel dilbilim çalışmalarıyla tanınan Fransız düşünür Emile Benveniste, dili, insana ulaşma, bildiri aktarma ya da ondan bildiri alma amacıyla insanın sahip olduğu yegâne araç olarak tanımlar. Benveniste (1966), Saussure’i gösteren ile gösterilen arasında nedensizlik ileri sürmesi açısından eleştirir: k-a-r-d-e-ş ses dizisi “kardeş” kavramından bağımsız olup sadece seslerden oluşur. Dolayısıyla gösteren ile gösterilen arasındaki ilişki nedensiz değildir. Ona göre, gösterge ile nesne arasındaki ilişki nedensizdir. Dildeki sesler dış dünyadaki nesnelere karşılık gelmez (Benveniste, 1966, s. 74-80). Göktürk (2016) dili göstergebilimsel yönüyle ele aldığı anda “kendine özgü bir şekilde düzenlenmiş göstergeleri olan her iletişim dizgesi”nin bir dil olduğunu belirtir (Göktürk, 2016, s. 17). Dil için “belli

bir insan topluluğuna özgü, çift eklemli sesli göstergeler dizgesi" şeklinde bir tanımlama yapan Vardar (2002) ise sinema dili, arıların dili gibi her türlü göstergeler dizgesi (Vardar, 2002, s. 71-72) şeklinde dilin iletişimsel görünümünü vurgular. Davranışçılık akımının öncüsü ve psikolog Vygotsky de (2018) dilin iletişimsel yönünün altını çizer ve dili, belli bir düzene ve akla uygun bir yapıya sahip duygu, düşünce ve bilgilerin aktarımının en zenginleşmiş şekli olarak ifade eder (Vygotsky, 2018, s. 10). Dilin yalnızca sesle bağlantısı olmadığını dile getirerek dilin farklı bir yönünün altını çizen Vygotsky (2018), duyma engelli insanların dudak okuyarak iletişim kurabildiklerini söyler dudak okuma da işaret dili ile desteklendiğinde ses olmasa da iletişimi mümkün kılmaktadır (Vygotsky, 2018, s. 35). O halde sağır ve dilsiz olmanın iletişim kurmak için bir engel olmadığını ve insanlar için dilin en önemli görevlerinden birinin de iletişimi sağlamak olduğunu belirtmek gerekir. Bundan dolayı doğumdan ölüme kadar insanlar dilleri aracılığıyla anlaşabilmekte ve kendilerini ifade edebilmektedir. Bununla birlikte insanın her anına tanık olan dilin, toplumlarda birliğin ve milli bir bağın oluşumunu da mümkün hale getirdiği söylenebilir. Toplumların sahip olduğu kültürel yapının ve kültürel unsurların da dilleri aracılığıyla sonraki nesillere aktarıldığını belirtmek gerekir.

Dillerin nasıl var olduğunu ve gelişimini kesin bir şekilde öğrenmenin mümkün olmadığı net olarak bilinmektedir. Dilin kökeni ile ilgili birçok fikir ortaya atılmakta ve dilin kökeni konusu farklı bakış açılarıyla ele alınmaktadır. Dilin kökeni ile ilgili hem inanca dayalı hem de hayal ürünü birçok teori bulunmaktadır. İnsanoğlu yaşadığı çevreye bağlı olarak birtakım kuramlar, inançlar ya da efsaneler üretmiştir. İnanca bağlı olarak sınırlı olmakla birlikte üç semavi dinin kutsal kitaplarında yer alan konuyla ilgili bazı bilgiler bulunmaktadır. Tevrat'a göre (Tekvin 2/18-20), tüm valıkların adlarını ilk insan koymuştur ve bu isimler onun koyduğu gibi kalmıştır.

Dil de bu şekilde var olmuştur. İncil'e göre (Yuhanna 1/1-3, 6/63), kelimeler yani söz başlangıçtan beri vardı ve söz Allah'tı. Her şey onun vasıtasıyla var oldu. Kur'an-ı Kerim'de (Bakara 2/31) ise varlıklara ilk kez Allah'ın ad verdiği ve bunları da Hz. Âdem'e öğrettiği belirtilir. Üç kutsal kitapta da varlık ya da nesnelere varlığından önce sözün, yani dilin var olduğu, Allah'ın sözü Hz. Âdem'e öğrettiği ve onun da eşyalara ad vererek bu adların bugüne kadar gelişip değişerek var olduğu belirtilmektedir (Aydar & Ulutaş, 2010, s. 686).

Dilin kökeni bazı bilim adamları tarafından yansıma, iş ve ünlem kuramı gibi kuramlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Yansıma Kuramı'na göre geçmişte hayal ürünü olarak nitelendirilebilen tabiattaki seslerin taklidi yoluyla çıkardıkları seslere bağlı olarak üretilen birtakım düşüncelerin varlığından söz etmek mümkündür. İş Kuramı'na göre ise diller bir arada çalışan insanların çalışırken çıkardıkları seslerden meydana gelmiştir. Ünlem Kuramı'nda ise insanların acı ve zevk gibi duyguları sırasında farkında olmaksızın seslere bağlı olarak çıkardıkları ünlemlerden doğduğu ileri sürülmektedir (Karataş, 2019, s. 35). Bununla birlikte bu varsayımların dilin ortaya çıkmasında bir belirleyiciliği olmadığı da bilinmektedir. İleri sürülen teorilerin sınırlı sayıda olması ve Batı Avrupa dilleriyle yetersiz çalışmalara dayanması insan dilinin kökeni konusunun yirminci yüzyıl ortalarına kadar ertelenmesini gerekli kılmıştır (Özdem, 1944). 1866'da Paris Dil Kurumunun getirdiği yasaktan<sup>2</sup> sonra özellikle de yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren, ilki 1996'da Edinburgh'ta yapılan Evolution of Language (Evolang) konferanslarıyla bilim dünyasında bu alandaki çalışmalar hız kazanmıştır (Fitch W. T., 2002, s. 278-279).

Grimm dil, insanın yaratılmasından önce ona bahşedilen bir ihsan olarak verildiyse dilin kökeninin araştırılmasının

<sup>2</sup> Paris Dil Kurumu (Société de Linguistique de Paris) 1866 Tüzüğünde yer alan madde, "Bundan böyle dilin doğuşu ve oluşumu hakkında hiçbir bildiri kabul edilmeyecektir" (Mounin, 1967, s.19-22).

mümkün olamayacağını, ancak dil insan tabiatının bir eseriye ve düzenli bir ilerleme gösteriyorsa birtakım tümevarımsal çalışmalarla dilin kökenine kadar gitmenin mümkün olduğunu ileri sürer (Renan, 2015, s. 26). Bu doğrultuda yüzyıllar boyunca Batıda, “ilk-dil, kök-dil” kavramı üzerinde durulmuş ve Babil Kulesi efsanesine kadar Âdem ve onun nesli tarafından konuşulan dilin nasıl bir dil olduğu meselesi üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Rönesans dönemine gelinceye kadar Aziz Augustinus gibi bazı bilginler tarafından bu kutsal dilin İbranice olduğu ortaya atılmıştır. Rönesans döneminde ise Alman bilginler ilk-dilin Germen dili, Fransız bilginler ise ilk-dilin Galya dili olduğunu ileri sürmüşlerdir. “İlk-dil, kök-dil” kavramı üzerine çalışmalar dünyanın birçok bölgesinde devam etmiştir. Bu doğrultuda Sovyet resmi dilbilimcisi Nikolay Marr da “ilk-dil, kök-dil” kuramını önermiş ve dilin “sal”, “ber”, “yon”, “roch” gibi bütün güncel sözcüklerin ataları olan dört heceden meydana geldiğini ileri sürmüştür (Picq ve diğerleri, 2019, s.55).

Yirminci yüzyılda dilbilim alanında önemli çalışmalarla adından söz ettiren, Saussure (1998, s. 117) dilin olduğu şekliyle kabul edilmesi gereken bir ürün olduğunu ve dilin kökeni sorununun düşünüldüğü gibi çok da önemli bir sorun olmadığını dile getirmektedir. 1957 yılında dilbilimci Noam Chomsky *Syntactic Structures* (Sözdizimi Yapıları) ve davranışçı psikolog B. F. Skinner *Verbal Behaviour* (Sözel Davranış) adlı iki farklı görüş ortaya koydukları kitaplarını yayınladılar. Sonuç olarak Chomsky, dil bilgisi kalıplarının doğuştan geldiğini ve evrensel olduğunu ileri sürerek dilin insana özgü olduğu sonucuna varmıştır. B. F. Skinner ise dili davranışsal ilkelere dayandırmış ve dilin insan davranışlarının bir sonucu olduğunu ortaya koymuştur. N. Chomsky'nin 1959'da B. F. Skinner'i sert bir şekilde eleştirisi günümüze kadar sürece dilin kökeni ile ilgili tartışmaların yeniden başlamasına ve bu alandaki çalışmaların yoğunlaşmasına neden olmuştur (Corballis, 2003, s. 34-36).

## Dil ve Düşünce

İnsanın düşünebilen ve düşündüğünü sözcüklere döküp ifade edebilen bir canlı olduğu bilinmektedir. İnsanın dilden ayrılmasının imkânsız olduğunu, dili ile varlığını ve yaşadığı hayatı keşfetmeye başladığını ayrıca hayatının her alanında dile ihtiyaç duyduğunu da belirtmek gerekir.

Wittgenstein (2001; 2017), “dilimin sınırları, dünyamın sınırlarıdır” (Wittgenstein, 2001, s. 68) ve “düşünilemeyen söylenemez de” (Wittgenstein, 2017, s. 115) şeklinde ileri sürdüğü yargılarla dil ile düşüncenin ayrılamaz bir bağa sahip olduğunu ifade ederken, Vygotsky (2018) de benzer bir düşünce ortaya koyarak dil ve düşüncenin insan bilincinde birlikte var olduğunu ayrıca insanın kendisi ile çevresini tanıması ve anlamlandırması için vazgeçilmez bir araç olduğunu (Vygotsky, 2018, s. 95) dile getirir. Bununla birlikte düşünme eyleminin “mantık kullanmak, akıl yürütmek ve hayal etmek gibi yoğun zihinsel süreçler”den oluştuğunu da ifade eder (Vygotsky, 2018, s. 41). Bu zihinsel faaliyetlerden oluşan düşünme eyleminin, her dilin kendi düşünce dünyasına göre şekillendirildiği söylenebilir.

Whorf (1956), insan zihninde belirli bir düzenin varlığından söz ederek dilin en baştaki görevinin bilinci işleyip ona belli bir şekil kazandırmak olduğunu söyler (Whorf, 1956, s. 239). Sapir (1921), aynı doğrultuda dil ve düşünce alışkanlıklarının birbirlerinden ayrılamaz olduğunu ve iç içe geçmiş bir şekilde bulunduğunu belirtir (Sapir, 1921, s. 232). Pinker’ın kuramlarından biri de dilsel belirlenimciliği kavramsal anlambilim ile karşılaştırmasıdır. Kavramsal anlambilimde sözcüklerin ya da cümlelerin anlamları soyut düşüncenin formleridir. Dilsel belirlenimcilikte, konuşulan dil, düşünceye aittir ya da düşünceyi şekillendirmenin en temel yoludur. Dil, düşünceyi etkilemektedir. Eğer dil düşünceyi etkilemeseydi dilin insanlar için hiçbir yararı olmayacaktı. Dilin düşünceyi

belirleyip belirlemediği ve düşünceleri aklımızdan geçirmeyi kolaylaştırıp kolaylaştırmadığı şeklinde iki soruya yoğunlaşmaktadır. Sapir-Whorf teorisine göre dil düşünce yapısını etkiler ve buna bağlı olarak zihin şemalarının dil tarafından oluşturulduğunu dolayısıyla bu durumun insanın çevreyi algılama şeklini etkilediğini de savunmaktadır. Eskimo dillerinde kar için birden fazla sözcük kullanılması, Eskimoların karı diğer toplumlardan farklı gördüklerini kanıtlamaktadır. Söz konusu iki soruya Whorfçu yaklaşımla cevap arandığında dilin düşünceyi etkilediği, insanların elde ettiği bilgilerin çoğunun birbirleriyle iletişim halinde olurken ya da bir şeyler okurken ulaştığı söylenebilir. Bu edinilen düşünceler, insanların dünyayı yorumlamadaki farklılıklarında kendisini gösterir. Bu durumu anlatmak için Pinker (2018) kürtaj örneğini verir. Öyle ki kürtaj eylemi bazıları için cinayet olarak yorumlanırken bazıları için de annenin özgürlüğünü gösteren önemli bir eylem olarak ifade edilmektedir (Pinker, 2018, s. 161-163).

İnsan hüküm verme, açıklama, seçme, karşılaştırma, tanımlama gibi birçok eylemi gerçekleştirme yetisine sadece düşünerek ulaşabilir. Arapçada deveye ilişkin birçok sözcüğün bulunması ve Alaska'da insanların kar için çok sayıda sözcük kullanması onların düşünce dünyalarını farklı bir şekilde oluşturduklarını gösterir ve bu durum da dillerine yansır. Hammer, bir eserinde "deve"ye işaret eden sözcükleri tek tek sıralayarak tam olarak 5744 sözcüğün varlığını ortaya çıkarmıştır. İsveç-Finlandiya sınırlarında konuşulan bir Ural dili olan Laponca'da "Ren geyiğini", cinsiyet, yaş ve renk açısından belirten yaklaşık 30 sözcük bulunmaktadır. Eski Saksonca dilinde ise "deniz" anlamında kullanılan 15 farklı sözcüğün varlığından bahsedilir (Renan, 2015, s. 94). Bu doğrultuda Cassirer (1980), diller arasındaki gerçek ayrımın sesler ya da göstergeler ayrımı olmadığını dünya görüşleri ayrımı olduğunu ifade eder (Cassirer, 1980, s. 117). Hamann'a



göre dil, zihnin dışı yansıyan görüntüsüdür. Dilin olmaması durumunda zihnin de varlığından söz edilemeyeceğini dile getirir (Akarsu, 1998, s. 18). Ataç (2000), “düşünceler de gerçekler de dille bildirilir; dilini işlemeyen adam, düşündüklerini de kimseye anlatamaz, daha doğrusu düşünemez” (Ataç, 2000, s. 40) der. Aslında dilin, düşüncenin bir aracı olduğunu vurgular ve dil olmadan düşünülemediği görüşünü savunur.

Ünlü işitme engelli aktris Emmanuelle Laborit işaret dilini öğrenmeden önce kendisinde zaman kavramının ve öncelik sonralık duygusunun bulunmadığını dile getirir (Picq ve diğerleri, 2019, s.130-131). Dilin olmaması onun düşünme ve algılama becerisinde zorluklar yaşamasına neden olmuştur. Bu örnek düşünmek için dilin varlığının yadsınamaz bir gerçek olduğunu göstermektedir. Örneğin Türkçe ve Fransızca dillerinin farklı düşünme tarzlarının olduğunu söylemek mümkündür. Her iki dilin sahip olduğu sözcük dağarcığı o dili konuşanların farklı bakış açılarıyla düşünmelerine neden olur. Dil var olanı yansıtır, yani düşüncede ya da somut dünyada var olan bir şey dil ile anlamlandırılır. Dil ile düşünce arasında ayrılamaz bir bağ söz konusudur. Aslında dil düşüncüyü, düşünce de dili şekillendirmektedir. Dil olmadan düşüncenin olamayacağı gibi düşünce de aslında dilsiz olamaz. Düşüncemizde ne varsa dilimiz de onu yansıtır. Bu doğrultuda, Akarsu da (1998), “dil, düşünceye öyle bir şekil verir ki, bütün bir düşünüş şekli değişmeden dil de değişmez” diyerek dil ve düşüncenin birlikteliğine vurgu yapar (Akarsu, 1998, s. 91). Dil ve düşünce bağının ayrılamayacağını Hançerlioğlu da şu sözlerle dile getirmektedir:

“(…) Dil ve düşünce diyalektiği, geçmişle geleceği birleştirmiş, uzaklığı yakına getirmiştir. Hayvan geçmişini bilemez, insan bilir. Hayvan geleceğini tasarlayamaz, insan tasarlar. İnsan, dillenmesi yüzünden, süreyi ve uzayı (zaman ve mekânı) eline geçirmiştir, başkalarının deney-

leriyle eylemde bulunmaktadır. Ralph-Waldo Emerson'un dediği gibi: Eğitilmiş bir köpek, başka köpeği eğitemez. Bu başarı, dil- düşünce gücüyle, insanca bir başarıdır" (Hançerlioğlu, 1995, s. 17-18).

Chomsky'den çok uzun zaman önce zihinselci düşünce- nin temellerini atan Descartes'e göre insan ve hayvanı birbirinden ayıran en önemli özellik dildir. Yalnızca insan duygu ve düşüncelerini sözcüklere dökerek ya da birtakım dilsel işaretler kullanarak ifade edebilir. Bu düşünceye paralel olarak Chomsky de (2009) makineler ve hayvanların düşünme yetisinden yoksun olduklarını ve bu yüzden verdikleri tepkilerin dille ilgisi olmadığını dile getirmektedir. Bunun da otomatikleşme ya da uyarıcı-tepki bağının bir sonucu olduğunu söyler (Chomsky, 2009, s. 59). İnsanın sahip olduğu bu özellik onu doğadaki diğer canlılardan ayırır. Dilin düşünme için bir araç olduğunu ve iletişim eylemini de bu şekilde gerçekleştirdiğini ifade eden Chomsky'e (2013), "Sadece dil ile mi düşünüyoruz, yoksa dilsel olmayan düşünme şekilleri de var mı?" diye bir soru sorulduğunda bu sorunun kesin bir şekilde cevaplanmasını içeren bilimsel bir kanıt olmadığını dile getirir. Ona göre, dilsel olmayan dille ifade edilmeye çalışılan bir düşünce çeşidi bulunur ve bunu da şu şekilde ifade eder: "(...) iç gözlem, sadece dil ile düşünmediğimizi çok net şekilde gösteriyor. Görsel imgelerle de düşünüyoruz; durumlar ve olaylarla da düşünüyoruz. Çoğu zaman düşüncelerimizin içeriğini sözcüklere dökmeye başlamamız bile mümkün olmuyor" (Chomsky, 2013, s. 69).

Bir dili tam olarak anlayabilmenin yapısal, anlamsal ve kültürel açıdan o dile hâkim olmayı gerektirdiği bilinmektedir. Fransızların düşünce yapısına bağlı olarak sayı sistemlerinin farklı bir mantığı olduğunu söylemek mümkündür. Türkçeden farklı olarak Fransızcada 98 (quatre-vingt-dix-huit) demek için 4(quatre)x20 (vingt)+18(dix-huit) şeklinde farklı bir dil mantığı bulunmaktadır. Bu örneğin her dilin kendi

düşünce dünyasına göre şekillendiğini göstermek için uygun bir örnek olduğunu belirtmek gerekir. İnsanın dilden ayrı düşünülmeceği bilgisine dayanarak insanın duygu ve düşüncelerini sözcüklere dökemeyen bir varlık olma ihtimali düşünüldüğünde pek çok şeyin eksik kalacağı da söylenebilir. Sonuç olarak insanın doğumundan ölümüne kadar varlığını dili aracılığıyla şekillendirdiğini de belirtmek gerekir.

### **Dil ve Kültür**

Bir milletin kültürünün temelinde dilinin var olduğu bilinmektedir. Kültürün dilde ifadesini bulabildiği buna bağlı olarak dilde var olan her şeyin kültürde de yankısının görüldüğü söylenebilir. Toplumsal bir miras olan kültürün, nesilden nesile diller aracılığıyla aktarıldığı da bilinmektedir. Bu anlamda dilin yalnızca bir iletişim aracı olmadığını aynı zamanda bir milletin kültürünün önemli bir parçasını oluşturduğunu da söylemek mümkün olur. Her milletin bir dili ve sahip olduğu bir kültürü vardır. Dolayısıyla diller kültürlerarası iletişimi sağladığı gibi farklı kültürlerarasında bir etkileşimi de mümkün kılabilir. Dolayısıyla kültürün ve dilin birbirleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu da belirtmek gerekir. Maletzke (1996) “dilsiz, kültür olmaz” (Kartarı, 2016, s. 156) şeklinde bir ifade ile aslında her dilin içinde bulunduğu toplumun kültürel değerlerini yansıttığını belirtir. Her türlü duygu, düşünce ve bilgi diller aracılığıyla hayat bulur. Kısacası, dil, kültürü yansıtan bir araçtır; kültür de diller aracılığıyla geçmişten geleceğe aktarılan önemli bir milli mirastır. Bir milletin dil birliği, ortak kültürlerinin de gelişmesini mümkün kılar. Aynı zamanda dilin, kültür birliğine sahip insanları birleştirdiğini ve bir arada tuttuğunu da belirtmek gerekir. Aynı dili konuşmanın aynı zamanda aynı ortak kültür bilincinin de oluşmasını sağladığı söylenebilir. Ortak dili kullanan insanlar sayesinde bir topluma özgü kültür, varlığını sürdürebilir.

Kültür, her dilde farklı bir görünüme sahiptir. Her dil, kendi dünya görüşünden, deneyim ve birikimlerinden izler taşır. Baydur (2018), bir Fransız ya da İngiliz için güzelin dudağı, yanağı vardır; leb'i, ruh'u, ruhsar'ı ya da izar'ı yoktur şeklinde bir örnek vererek bu gibi anlamsal ifadelerin dillerin zenginliklerinden ve sahip oldukları kültürel özelliklerinden ileri geldiğini belirtir (Baydur, 2018, s. 111). İnsanlar kendi dillerini edinirken aynı zamanda o dile ait belli kültürel bakış açısını ve dünya görüşünü de edinirler. Her toplumun kendine özgü alışkanlıkları, konuşma şekli, jest ve mimikleri, herhangi bir duygu karşısında gösterdiği farklı tepkileri vardır. Bu her millette farklılaşan özellikler, o milletin hayat tarzını oluşturur. Crystal (2019), her milletin farklı kültürlere sahip olduğunu telefonu açtıklarında verdikleri cevabı Almanların soyadlarını, Fransızların genellikle "Allo?" sözcüğünü, İtalyanların "hazırım" anlamına gelen "Pronto" sözcüğünü, Japonların ise "alo" sözcüğünün karşılığı "moshi moshi" sözcüklerini kullandıklarını örnek olarak verir (Crystal, 2019, s. 194). Dil ve kültürün birbirinden ayrılmaz birbirlerine sıkı sıkıya bağlı iki unsur olduğu ve kültürün dilden ayrı düşünülmemeyeceği bilinmektedir. Dolayısıyla her dilin de kendi kültürel nitelikleriyle oluşturduğu bir yapısının bulunduğunu söylemek mümkündür. Ortak bir dile sahip insanların ortak bir kültürü de dilleri aracılığıyla var edebildiği söylenebilir. Dil olmazsa kültürün, kültür olmazsa da dilin varlığından söz edilmesi mümkün değildir. O halde kültür ile ilgili her şey dil ile varlık kazanır şeklinde bir ifade kullanılabilir. Kültürce gelişen bir milletin, dilce de geliştiği söylenebilir.

### **Sözlü ve Yazılı Dil**

Yazılı dilin yaklaşık olarak 6.000 yıllık bir geçmişi olduğu bilinirken sözlü dilin geçmişinin nereye kadar uzandığının takip edilmesi bile mümkün değildir.

Fransızcada “*langue orale*”, İngilizcede “*spoken language*” şeklinde adlandırılan konuşma dili (yerel ağız) ya da sözlü dil farklı söyleyiş özellikleriyle birçok yönden yazı dilinden farklılaşan bir özelliğe sahiptir. Konuşma dili ile sözlü dil birbirlerinin yerine kullanılsa da aralarında bir fark bulunmaktadır. Konuşma dili, “bir ulusun, bir dilbirliğinin dilinin yazıyla ilişkili olmayan ve çeşitli söyleyiş özellikleri taşıyan yönüdür” (Aksan, 2009, s. 85). Konuşma dili ağız karşılığında kullanılmaktadır. Türkçede çok sayıda konuşma dili vardır, ancak bir yazı dili (ölçünlü dil/standart dil) kullanılmaktadır. Yazıyom, geliyo gibi ifadeler sözlü dile; geliyoduru, napan, gibi ifadeler konuşma diline; yazıyorum, gidiyorum gibi ifadeler de yazılı dile özgüdür. Türkçe sözlü dil ile yazılı dili arasında birtakım farklılıklar barındırmaktadır. Örneğin “ne haber?” ifadesi sözlü dilde “naaber?”; “ne oldu?” ifadesi “noldu?” “göreceksin” çekimli eylemi “görecen”, “okuyor” çekimli eylemi “okuyo”; “burada” işaret zamiri “burda”; “bağırarak” fiili “baarmak”; “postahane” sözcüğü “postane” şeklinde değişiklik göstermektedir. Bununla birlikte Fransızcanın yazı dilinde olumsuz cümle kurmak amacıyla kullanılan “ne... pas” kalıbı sözlü dilde sadeleşebilmektedir. “Je ne sais pas (Bilmiyorum)” şeklinde kurulan bir cümlenin sözlü dilde kullanımında “ne” kaybolmuş, geriye yalnızca “pas” kalmıştır. “J’sais pas” (Bilmiyorum) şeklinde kullanılabilir. Yine benzer olarak “il en veut pas” (Ondan istemiyor), “T’y vas pas” (Oraya gitmiyorsun) şeklinde kurulmuş cümleleri örnek olarak vermek mümkün olur. Bu sadeleşme fiile göre değişmemekte ve her fiilde gerçekleşebilmektedir. Bu üç örnek yazı dilinde kullanılmasına rağmen sözlü dilde “ne” olumsuzluk ekinin kaybolduğuna örnek teşkil eder (Picq ve diğerleri, 2019, s.68-69). Elbette bu örnekleri çoğaltmak mümkündür, ancak bu çalışma ve konunun çerçevesini belirlemek amacıyla verilen örneklerin yeterli olduğu düşünülmektedir.

Ediskun (1999), konuşma dili ya da sözlü dilin “işitme duyusuna seslenen işaretler sistemi” olduğunu belirtir (Ediskun, 1999, s. 18). Sözlü dilin temelinde sesler bulunurken yazılı dilin temelini harfler oluşturur. Sözlü dilde farklı tonlamaların, vurgulamaların ve aksanların kullanımı sözcüklerin ve cümlelerin anlamını etkileyebilmektedir. “Sözlü dilin karşıtı yazı dili” (Korkmaz, 1992, s. 103) Fransızca da “language écrit (langue écrite)”, “İngilizcede ise “written language” şeklinde ifade edilmektedir. Yazı dili bir dilin ya da lehçenin üzerinden oluşturulan ortak dilin yazıda kullanılması sonucunda ortaya çıkar. Dialogo adlı eserinde Galileo’nun insanlık için büyük bir buluş olan aşığı yukarı yirmi dört harfin kâğıt üzerine farklı şekillerle yazılmasıyla insanların her türlü düşüncelerini ifade etmelerini sağlayan bu iletişim aracından büyük bir beğeni ile bahsettiğı ifade edilir (Chomsky, 2018, s. 64).

Bir iletişim aracı olan dilin, konuşma dili ve yazı dili olmak üzere iki boyutu bulunur. Sözlü dil ya da konuşma dili, insanların iletişim kurmak amacıyla kullandığı sessel göstergeler dizgesidir (Günay, 2013, s. 168). Yazı dili için “konuşma dilinin işlenilmiş” hali (Ataç, 2000, s. 324) şeklinde bir ifade kullanan Ataç (2000), yazı dilinin konuşma dilinden daha temiz, daha kusursuz ve daha zengin olduğunu da dile getirir (Ataç, 2000, s. 45). İmer (1990), “konuşma dilinde kullanılan şekillerle yazı dilindekiler birbiriyle her zaman örtüşmemektedir” ifadesiyle hem sözlü dilin hem de yazı dilinin kendine özgü birtakım özelliklerle donatılmış olduğunu kastetmektedir. Sözcük dağarcığı ve dilbilgisi kurallarına hem sözlü dilde hem de yazılı dilde ihtiyaç duyulmasına rağmen her ikisi de birbirinden birtakım özelliklerle farklılaşır (İmer, 1990, s. 101).

Ergin (2009), sözlü dilin gelişigüzel kullanılan bir dil olduğunu, sözlü dilde dilin kurallarına tam olarak uyulmadığını, sözcük sırasına özen gösterilmediğini dile getirmektedir (Ergin, 2009, s. 11). Yazı dilinin sözlü dile göre daha bilinçli olarak yazım ve noktalama özellikleri gibi dilsel kurallar ile

kullanıldığı bilinmektedir. Yazılı dil (ölçünlü dil/standart dil) ile bir konu üzerinde görüş ve düşünceler ifade edebilmek amacıyla dilbilgisel kurallara ve yazım noktalama kurallarına uygun, anlaşılır bir şekilde üretilen somut ürünler oluşturulabilmektedir. Bununla birlikte yazı dilinin kalıcılığı nesilden nesile aktarılmasını da mümkün hâle getirir.

Yazılı dilin gücünü ve kalıcılığını anlatan bir Kızılderili öyküsünde Kızılderililerin insanların kitaplarla konuştuğunu gördüklerinde şaşırarak ve bir kâğıdın konuşabileceğine inanmadıkları yer alır. Kızılderili bir köleyi efendisi bir sepet incir ve bir mektupla bir yere göndermiştir. Yolda Kızılderili köle sepetteki incirlerin çoğunu yemiştir, kalanını efendisinin gönderdiği kişiye götürmüştür. Bu kişi mektupta sayısının belirtildiği incirlerin eksik olduğunu söyleyerek köleyi incirleri yemekle suçlamıştır. Kızılderili ise mektuba rağmen inkâr edip mektubun yalancı bir şahit olduğunu dile getirip mektuba lanet okumuştur. Daha sonra aynı köle bir sepet incir ve sayısının kesin bir şekilde açıklandığı bir mektupla tekrar yola gönderilmiştir. Bu sefer köle, daha önceki suçlamaları önlemek için incirleri yediğini görmezse ondan söz edemeyeceği düşüncesiyle incirleri yemeden mektubu büyük bir taşın altına saklamıştır. Mektubu ve sepeti teslim ettiğinde daha ağır bir suçlamayla karşılaşınca suçunu itiraf etmiş, kâğıdın kutsallığına duyulan hayranlığı dile getirmiş ve gelecekte ona verilen her işi sadık bir şekilde yerine getireceğine söz vermiştir (Eco, 2017, s. 49).

Sözlü dil, resmi görüşmeler, basın-yayın, eğitim, ticaret ve ibadet gibi birçok alanda günlük hayatımızın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Sözlü dil, sesin niteliği yanında yüz ifadeleri, duruş, jest ve mimiklerle desteklenebilir. Anlamı pekiştirmek için kullanılan bu gibi pekiştireçler ile dilin algılanmasında etkili olmaktadır. Sözlü dilde geriye dönük herhangi bir kayıt bulunmamakta, konuşurken sözcükler arasında durarak bir tercih yapılamamakta ancak yazılı dilde

karşılıklı konuşmadan farklı olarak istediği anda kişi durup düşünebilmekte, geriye dönük notlarını kontrol edebilmekte, ilaveler ve değişiklikler yapabilmektedir. Yazı dilinde kişi herhangi bir sözcük için gerekirse sözlüğe bakabilir, yazdıklarını yeniden sıralayabilir ve hatta söylemek istedikleri hakkında fikrini değiştirebilir. Sözlü dilde konuşmacı, kendisine ayrılan süre boyunca konuşmaya devam etmesi için büyük bir baskı altındayken, yazar karakteristik olarak böyle bir baskı altında değildir. Konuşmacı, ağzından çıkan sözcüklerin muhatabı tarafından anlık olarak duyulacağını bilirken, yazar, çalışmasını yayınlayana kadar düzeltmeler ve değişiklikler yapabilir. Konuşmacının muhatabını gözlemleyebilmesi ve eğer isterse o anda değişiklikler de yapabilmesi ya da konuşmasında bir düzeltme yapması da mümkündür. Sözlü bir iletişimde konuşmacı, dinleyicisinin söylediklerine tepkisini dakika dakika izleyebilme avantajına sahipken, kendi duygularını açığa çıkarma gibi olumsuz bir durumla da karşı karşıya kalabilmektedir. Bununla birlikte yazarın anlık geribildirim gibi bir şansı bulunmamaktadır. Yazar, okuyucunun tepkisini hayal etmek zorundadır (Brown & Yule, 1988, s. 4,5). Sözlü dil ve yazılı dil arasındaki farklılığın, sözlü dilin doğallığından ve yazılı dile göre daha özgür oluşundan kaynaklandığı görülmektedir. Bu doğallık yazılı dilde görülemeyen bir özellik olduğundan yazı dilinin sözlü dile göre daha kurallı olduğunu söylemek mümkün olur. Bununla birlikte sözlü dil ve yazılı dilin her zaman bir bütünlük içinde varlıklarını sürdürdükleri söylenebilir. Sözlü dile ait destanlar, halk masalları, maniler, ninniler ve atasözleri günümüze kadar ulaşabilmesi ve kalıcı hale gelebilmesi yazılı anlatımda somut bir görünüme dönüşmesi ile mümkün olmuştur.

Jakobson'un (1963) iletişim şemasında ifade ettiği gibi sözlü dilde sözlü iletişim kodu kullanılırken yazılı dilde grafiksel iletişim kodu kullanılmaktadır. Sözlü dilde farklı şekillerde yer alan vurgu, ses uyumu gibi titremleme, el-kol



hareketlerinin kullanımı, vericinin alıcıyla yüz yüze olmasından dolayı konuşmasına yardımcı fiziki durumu, iletişimin sağlanırken her iki tarafın da birbirlerine yanıt verebilmesi gibi kolaylıkların yazılı dil için kullanılması mümkün olmaktadır. “Hâlâ halam gelmedi” örneğinde olduğu gibi sözlü dilde tek bir sesbirimi değiştirilerek cümlenin yeni bir anlam kazanması mümkündür (Günay, 2013, s. 189).

Yazı dili ve sözlü dil için bir eleştiri getiren Saussure (1998), harf ve ses ayrımını yapamayan bir dilbilgisi anlayışını ve yazı dilinin dilin bozulmasını önleyeceği görüşünü eleştirir. Dilbilgisinin yazı dilini değil konuşma dilini esas alması gerektiğini ve bu şekilde dili anlamada daha gerçekçi bir sonuç elde edilebileceğini belirtir. Yazının dili olduğu gibi yansıtmaktan uzak olduğunu ve yazıyla söyleyiş arasında uyumsuzlukların bulunduğunu dile getirir. Dil sürekli bir evrim geçirirken yazı olduğu gibi kalma eğilimi gösterir (Saussure, 1998, s. 59).

Brown & Yule’un *Discourse Analysis* (1988) adlı eserinde yer alan sözlü dil ve yazılı dil arasındaki farklılıkları karşılaştırmalı olarak genel anlamda şu şekilde aktarmak mümkündür: Sözlü dil birçok tamamlanmamış cümle içerdiğinden sözlü dilde sözdizimi yazılı dildeki sözdiziminden daha az yapılandırılmıştır. Sözlü dilde birleşik cümle yapıları fazla kullanılmazken yazılı dilde sözlü dile göre daha çok kullanılmaktadır. Yazılı dilde, buna karşın, bundan başka, buna ek olarak gibi bağlayıcılar cümleler ve cümle öbekleri arasında ve metnin bölümlerini gösteren öncelikle, sonuç olarak gibi ifadeler sıkça kullanılırken sözlü dilde ve fakat... sa/se’li koşul cümleleri kullanılmaktadır. Sözlü dilde yazılı dile göre daha örtük cümleler yer almaktadır. Bunun nedeni yazılı dilde sık kullanılan bağlayıcılardır. Yazılı dilde sözlü dile göre daha fazla edilgen cümleler kullanılmaktadır. Yazı dilinde dilbilgisel sözdizimi kurallarına uyularak cümleler kurulurken sözlü dilde konuşmacının vurgulamak istediği ögenin öne çıkarı-

arak cümlelerin ifade edilmesi söz konusudur. Yakın çevre hakkında yapılan sohbette konuşmacı (örneğin) bir referans sağlamak için bakış yönüne doğru (yağmura bakarak) korkutucu değil mi? şeklinde ifade ettiği durumu destekleyen bir beden dili kullanabilir. Sözlü dilde “öyle mi?”, “değil mi?” şeklinde onaylatma ifadeleri sık kullanılırken yazılı dilde böyle bir durum söz konusu değildir (Brown & Yule, 1988, s. 15-17). Sözlü dilde karşılıklı bir iletişim sağlanırken yazılı dilde yazar ve okuyucunun farklı zaman dilimlerinde bu eylemleri gerçekleştirdiği söylenebilir. Sınırlı sayıda insana ulaşan sözlü dilin aksine yazılı dil kitlelere ulaşabilmektedir. Seslerden oluşan sözlü dilin, sadece bir iletişim aracı olmadığı aynı zamanda sözlü edebiyat ürünlerinin ortaya çıkmasında da kullanıldığı söylenebilir. Her milletin dilinde olduğu gibi Türkçede de sözlü şekilde üretilen örnekler olduğu bilinmektedir. Sözlü kültürün önemli ürünlerinden halk masalları, destanlar, maniler gibi birçok edebi türün yazılı dil sayesinde yaşadığı söylenebilir.

### **Halk Dili Kavramı**

Sözlü dilin kişiye, yöreye ya da bölgeye göre değişiklikler gösterdiği bilinmektedir. Toplum ve dil iç içe olduğundan toplumda gerçekleşen herhangi bir değişikliğin ya da oluşumun dilde de kendini gösterdiği söylenebilir. Yeryüzünde konuşulan farklı dillerin kendi içlerinde de farklılaşmaya neden olan bu durum toplumlar arasında anlaşmayı etkileyen bir unsur olarak kabul edilebilir.

Halk dili kavramı kısa emir cümlelerinin basit bildirimlerin ve soru cümlelerinin çok sayıda yer aldığı bir dil türü olarak ifade edilebilir (İmer, 1990, s. 21). Bernstein (2010), *A public language: some sociological implications of a linguistic form* (Halkdili: Dilbilimsel şeklini belirleyen bazı toplumbilimsel belirtiler) başlıklı yazısında halkdilinin birtakım özelliklerini

sıralamaktadır: Halkdilinde dilbilgisel açıdan basit, genellikle tamamlanmamış cümlelerin ve yetersiz sözdizimsel yapıların bulunduğu, etken ve edilgen cümlelerin tercih edildiği görülür. Kısa emir cümleleri ve soru cümleleri sıklıkla kullanılır. “Yani, bu yüzden ve çünkü” gibi basit ve tekrarlanarak kullanılan bağlaçlar tercih edilir. Sıfat ve zarfların kalıplaşmış ve sınırlı bir şekilde kullanıldığı görülür. Kişisiz zamirlerin, özne olarak nadiren kullanımı söz konusudur. Olumlu bir döngüsel iletişim oluşturan örtük olarak ifade edilen soru kalıplarının kullanımı mümkündür. Örnek olarak “bu sadece doğal, öyle değil mi?”, “buna inanmam” şeklinde ifadeler verilebilir. “Sana söylediğimi yap”, “sıkı dur”, “dışarı çıkmayacaksın”, “kes şunu” örneklerinde olduğu gibi, bir saptama ifadesi hem bir neden hem de bir sonuç olarak kullanılmakta ya da daha doğrusu neden ve sonuç arasında bir ayırım yapılmamaktadır. Deyimsel kullanımların bireysel tercihe bağlı olduğu ve simgesel kullanımın genelleşmediği görülür. Dil, bireysel yeterliliği açık bir şekilde göstermez. Bu nedenle halk dili örtük bir anlam dilidir (Bernstein, 2010, s. 53).

Bir ülkede konuşulan dil içinde görülen konuşma şekilleri, söyleyiş türleri ya da toplumsal özellikleri yansıtan kullanımları halk dili olarak nitelendirmek mümkündür. Fransızcada “dialecte”, İngilizcede “dialect” şeklinde adlandırılan “lehçe” sözcüğü için *TDK Sözlüğü’nde* “bir dilin tarihsel, bölgesel, siyasal nedenlerden dolayı ses, yapı ve söz dizimi özellikleriyle ayrılan kolu” şeklinde bir tanım yer almaktadır (TDK, 2011, s. 1580). *Le Robert Micro’da* (2018) ise “bir dilin belirgin bir şekilde belirlenmiş bölgesel olarak değişim gösteren hali” (Rey, 2018, s. 415) olarak tanımlanmıştır. *Açıklamalı Dilbilimleri Sözlüğünde* Vardar (2002) lehçe için “bir dilin tarihsel, toplumsal, ekinsel nedenlerle zaman ya da uzamda söyleyiş, dilbilgisi ve sözlük açılarından ayrılaşmış şekli” olarak bir tanımlama yapmaktadır (Vardar, 2002, s. 142). Benzer bir şekilde bir başka tanım da “dilinin özellikle belli bir alanda

yaşayan topluluk tarafından konuşulan şekli" (İmer Kamile, Kocaman, & Özsoy, 2011, s. 187) olarak ifade edilmektedir. *Gramer Terimleri Sözlüğü'nde* Korkmaz (1992), lehçeyi bir dilin zaman içinde tarihsel, siyasal, sosyolojik ve kültürel nedenlerle farklı bölgelerde, sessel, şekilsel ve sözcük hazinesi açısından önemli farklarla birbirinden ayrılan kolları olarak tanımlamaktadır. Kuzey-Batı (Kıpçak), Güney-Batı (Oğuz-Türkmen) ve Doğu lehçeleri olmak üzere Türkçenin üç farklı lehçe grubu bulunmaktadır. Türk dilinden çok eskiden ayrılan Yakut ve Çuvaş lehçeleri Türkiye Türkçesine ve diğer Türk lehçelerine uzak lehçeler arasında sayılabilmektedir. Azeri ve Türkmen lehçeleri ise Türkiye Türkçesine yakın lehçelerdir (Korkmaz, 1992, s. 107). Lehçe ya da diyalekt diye adlandırılan dilsel kullanım şeklini Aksan (2009), bir dilin farklı ülke ve bölgelerde yaşayan kimselerce konuşulan farklı bir şekli olarak (Aksan, 2009, s. 141); Ergin (2009) ise lehçe için bir dilin bilinmeyen tarihinde dilden ayrılıp çok büyük farklılıklar gösteren kollarına verilen ad olarak tanımlar (2009, s. 10). Günümüzde Anadolu'da tek bir lehçe konuşulmakta bunun da Türkiye Türkçesi diye adlandırıldığı bilinmektedir. Özbek lehçesi, Kırgız lehçesi, Kazak lehçesi, Türkmen lehçesi, Azeri lehçesi de Türkçenin farklı ülkelerde konuşulan lehçelerine örnek verilebilmektedir. Lehçenin bir ülkenin belli bir bölgesinde ya da farklı coğrafyalarda dilin farklı konuşma şekilleri olduğu görülmektedir. Lehçenin, sözcükler ve dilbigisi konularına odaklanan bir farklılık olduğu bilinse de lehçelerin oluşumlarının sadece dilbilimsel farklılıklardan değil bir dili konuşan insanların birbirlerine olan siyasal ya da toplumsal uzaklıklarından da kaynaklı olduğu söylenebilir. Kısacası, her dilin farklı ülke ya da bölgelerde yer alan farklı konuşma şekillerine lehçe adı verilmektedir.

Fransa'nın bölgesel dilleri, tarihsel ve coğrafi nedenlerle Fransız topraklarının belirli bölgelerinde oluşmuş resmi olmayan yerel dilleridir. Bu diller göçmen lehçeleri ya da

dilleri ile karıştırılmamalıdır. Bahsedilen yerel diller, bir dilin yani Fransızcanın bölgesel şekilleridir. Örneğin Norman Fransızcası, Fransızcanın bir lehçesidir. Ayrıca, bazı bölgesel diller de Fransızca dışındaki bir dilin lehçeleridir. Örneğin “Alsaşa” Almancadan türetilmiş bir lehçedir ve bölgesel bir dil olarak kabul edilir. Alsaşa, Franco Provençal diye de adlandırılan Arpitanca, Baskça, Bretonca, Katalanca, Korsikaca, Flamanca, Lorraine Frankçası, Oksitanca ve denizaşırı bölgelerdeki (DOM-TOM) çeşitli dilleri belli başlı Fransız bölgesel dilleri olarak sıralamak mümkündür. Bu diller ne tam olarak Fransızca’yı ne de diğer dilleri kapsamaktadır. Kullanımdan kalkmış bazı Fransızca sözcükler ve eski Almanca ile ortak olan sözcükler kırsal kesimden insanlar arasında kullanılmaya devam edilmiştir (Renan, 2015, s. 120).

“Alsaşa”, Fransa’nın Alsas Bölgesinde konuşulan, Almancadan türetilmiş bir Cermen dilidir. İsviçre’de Romand dili olarak da bilinen “Arpitan” ya da “Francoprovençal”, Fransa’da Rhône-Alpes bölgesinde, İsviçre ve İtalya’da konuşulan bir Roman dilidir. Çok eski bir dil olan “Baskça”, herhangi bir dil grubuna ait olmayan bir dildir. Hem Fransa’da hem de İspanya’da Bask Bölgesinde konuşulmaktadır. “Bretonca”, Batı Bretonya ya da Bretanya’da (aşağı Bretonya) konuşulan bir Kelt dilidir. Bretonca da kendi içinde Cornouaillais (güney-batı), Le Léonard (kuzey batı), Trégorrois (kuzey), Vannetais (Morbihan) olmak üzere dört farklı lehçeye ayrılmıştır. Vannetais lehçesi de, “z” harfi yerine “h” harfinin kullanılmasıyla üçe ayrılır. Bu sorunu çözmek için Birleşik Bretonya, “z” ve “h” harflerini birleştirerek “zh” ile değiştirir. Böylece, “breiz” ve “breih”, “Bretonya” anlamına gelen “Breizh” haline gelir. “Katalanca”, Fransa ve İspanya ile birleşen bir bölge olan Katalonya’da konuşulan Occitan’a yakın bir Roman dilidir. “Korsikaca”, Korsika adasında konuşulan, İtalyancaya çok yakın bir Roman dilidir. “Batı Flamanca”, Belçika’da ve Fransa’nın kuzeyinde Dunkerque bölgesinde

konuşulan bir Cermen dilidir. Batı Flamanca, 5. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun çöküşü sırasında gelen Frankların ve 5. yüzyıldan 9. yüzyıla kadar Kuzey Denizi kıyılarına yerleşen Saksonların dillerinin kaynaşmasından doğmuş bir dildir. "Lorraine Frankçası" terimi, Moselle'de konuşulan tüm Alman lehçelerini kapsar: Lüksemburg Frankçası, Moselle Frankçası ve Ren Frankçası. "Oksitanca", Fransa'nın güneyinde konuşulan Latince'den türetilmiş bir Roman dilidir. Aynı zamanda "Langue d'oc" olarak da adlandırılır. Neredeyse tamamı Fransa'nın eski eyaletlerinden türetilen adları taşıyan altı ana lehçeye ayrılmıştır: Languedocien (Midi-Pyrénées, Languedoc-Roussillon), Gascon (Aquitaine, Midi-Pyrénées) Béarnais (Pyrénées-Atlantiques Est), Limousin-Auvergnat (Limousin, Auvergne), Provençal (PACA) ve Vivaro-Alpine (güney Rhône-Alpes). Pierre Bec ana lehçeler arasındaki coğrafi sınırlar belirgindir. Günümüzde konuşan sayısı son yüzyılda belirgin bir şekilde düşüş gösterse de (1900'de Fransızların %25'i bugün %3'e karşılık gelen bölgesel bir dil konuşuyordu), bu çeşitlilik kültürel bir zenginliği temsil etmektedir. Bu yüzden onları korumak için çaba sarf edilmektedir. 2008'de anayasada ulusal miras olarak kabul edilmişlerdir. Anayasanın 2. maddesine göre Fransız Cumhuriyeti'nin tek resmi dili bulunmaktadır ve bu dil Fransızcadır. Bölgesel diller özel bir statüye sahip olup Fransa'nın mirası olarak tanınmaktadır. Televizyon, radyo ve gazetelerde bölgesel dillerde yayınlar yapılmaktadır. Ayrıca giderek daha fazla kitap da bölgesel bir dile çevrilip yayınlanmaktadır. Bu bölgelerin çoğunda yol işaretleri de iki dilli olarak hazırlanmaktadır.<sup>3</sup> 11 Ocak 1951 tarihli bir dil ve eğitim yasası olan "Deixonne Yasası", okullarda yedi bölgesel dilin öğretilmesini mümkün hale getirmiştir. Fransızca'yı ve yerel dilleri korumayı amaçlayan bu yasa yerel dil ve lehçelerin öğretimi ni kapsamaktadır (Tacar, 1996, s. 101).

<sup>3</sup> [https://fr.wikiddia.org/wiki/Langues\\_régionales\\_de\\_France](https://fr.wikiddia.org/wiki/Langues_régionales_de_France) (12.11.2023)

Fransızcanın lehçeleriyle ilgili ilk ve en önemli eser Jules Gilliéron'un *Atlas Linguistique de la France* (Fransa'nın Lehçe Atlası) adlı eseridir. Eser, Gilliéron tarafından hazırlanan 2000 sözcük ve öbekten oluşan bir listenin Edmond Edmont'un 1896-1900 yılları arasında Fransa'nın 639 farklı bölgesindeki insanlarla görüşmeler neticesinde bir saha araştırması sonucunda elde edilen verilere dayanmaktadır. Seslerin yazıya geçirilmesi bu şekilde tek elden gerçekleştirilerek bu çalışmanın, alanda yapılan ve sonrasındaki birçok çalışmaya ışık tutan bir özelliğe sahip olduğu da bilinmektedir (Kerimoğlu, 2019, s. 279).

Crystal (2019), konuşulan dilin bir lehçe mi yoksa bir ağız mı olduğunu anlamının yolunu, aynı ortamda bulunan Liverpoollu, Londralı, Parisli ve Bordeauxlu yalnızca kendi dillerini konuşan dört kişi üzerinden açıklar. Farklı lehçelere sahip Liverpoollu ve Londralının, İngilizceyi tamamıyla aynı şekilde konuşmalar da çoğunlukla birbirlerini anlayabileceklerini, Parisli ve Bordeauxlunun da Fransızcanın farklı diyalektlerinde konuşmalar bile yine birbirlerini anlayabileceklerini ifade eder (Crystal, 2019, s. 126-127). Aynı dilin farklı lehçelerini konuşan insanların genellikle birbirlerini anlayabileceği, ancak farklı dilleri konuşan insanların birbirlerini anlayamayacakları görülmektedir. Her dilde birden çok lehçe ve farklı ağızlar bulunduğu bilinmektedir. Konuşulan dilin bu farklılıklara bakılarak hangi ülkeye ya da hangi bölgeye ait olduğu anlaşılabilir. Lehçe, ağız ve şive insanların hangi bölgeden geldiğini ya da eğitim durumunu da gösterebilmektedir.

Montréal'de yaşayanların konuşmaları sözcük dağarcığı ve cümle kuruluşları açısından kavranılamasa da konuşmaları anlaşılabilir. Québec'in kırsal kesimlerinde ise hiç anlayamayacağınız bir dil ile karşılaşmak mümkündür. Kentli Québec dili, köylü Québec dili ve Fransızca aslında farklı diller değildir. Aynı dilin içinde yer alan farklı lehçe ve ağızlardır. Böyle olmasına rağmen büyük farklılıklar göster-

mekte ve anlaşılabilirlik açısından zorluklara neden olmaktadır (Picq ve diğerleri, 2019, s.79-80).

Bir dildeki sözcüklerin söylenişi her zaman aynı olmamaktadır. Halk dili belli yerleşim yerlerine ya da kişilere göre değiştiğinde ve farklı bir şekilde seslendirildiğinde “ağız” olarak adlandırılır. Fransızca da “parler, parler local” ve İngilizcede “local dialect, local language”, “vocal slang” olarak adlandırılan ağız için “aynı dil içinde ses, şekil, söz dizimi ve anlamca farklılıklar gösterebilen belli yerleşim bölgelerine ya da sınıflara özgü olan konuşma dili” (TDK, 2011, s. 44) şeklinde bir tanım yapılmaktadır. *Dilbilimleri Sözlüğü*’nde, “ölçünlü dil ya da aynı ölçünlü dilin birleştirdiği lehçe içinde birbirine benzeyen konuşma şekillerinin/birey dillerinin toplamı” (İmer Kamile, Kocaman, & Özsoy, 2011, s. 19) şeklinde bir tanım yer almaktadır. *Gramer Terimleri Sözlüğü*’nde Korkmaz (1992), “bir dilin ya da bir lehçenin daha küçük yerleşim bölgelerinde yazı diline oranla birbirinden az çok ayrılan konuşma şekilleri” (1992, s. 4), Vardar (2002) ise ağız için “bir dil alanı içinde görülen konuşma şekillerini, söyleyiş türlerini, kimi durumlarda da toplumsal özellikleri yansıtan kullanımların her biri şeklinde tanımlamaktadır (Vardar , 2002, s. 14). Ağız, Aksan’ın (2009) tanımına göre “aynı lehçe içinde, daha küçük yerleşim bölgelerine özgü olan ve daha küçük ayrımlara dayanan konuşma şeklidir” yani resmi ortamlarda kullanılmayan, sınırlı bir iletişim alanına sahip, yazılı dil içinde yer almayan yerel konuşma şekilleridir ve Anadolu’da farklı bölgelerin konuşma şekilleri ağız olarak adlandırılır. (Aksan, 2009, s. 142). Türkiye Türkçesi’nin İstanbul ağzı, Orta Anadolu ağzıları, Ankara ağzı, Sivas ağzı, Konya ağzı, Nevşehir ağzı, Erzurum ağzı, Taşra ağzı, Anadolu ve Rumeli ağzıları örnek olarak verilebilir.

Fransızcada ve İngilizcede “accent” şeklinde adlandırılan şive için “söyleyiş özelliği” (TDK, 2011, s. 2228) şeklinde tanımlama yapılmaktadır. Vardar (2002) “aynı dil çevresinde,



bir yöreye, bir topluluğa, vb. özgü konuşma biçimi; söyleyiş özelliklerinin tümü” (Vardar , 2002, s. 188) şeklinde, Ergin ise daha detaylı bir şekilde “bir dilin bilinen tarihi seyri içinde ayrılmış olup bazı ses ve şekil ayrılıkları gösteren kolları, bir kavmin ayrı kabilelerinin birbirinden farklı konuşmaları” olarak bir tanımlama yapar. Ayrıca “bir dilin bir bölge halkına, yabancı bir ulusa ya da etnik gruba özgü söyleyiş şekliyle kullanımı; örn. Türkçe’yi Karadeniz şivesi, Rum şivesi ya da Amerikan şivesiyle konuşmak. (İmer Kamile, Kocaman, & Özsoy, 2011, s. 235). Görüldüğü üzere şiveler ve ağızlar; çevre, kültür, statü ve aile gibi birçok faktörden etkilenebilmektedir. Sonuç olarak bir ana dilin tarihsel, toplumsal, kültürel nedenler bakımında dilbilgisi ve sözcük farklılıklarından oluşan ayrılaşmanın lehçe; bir dilin içinde yer alan söyleyiş farklılıklarının ağız; bir dilin değişik kültür düzeylerine ve bölgesel farklılıklara göre farklı konuşma özelliklerinin de şive olarak adlandırıldığı söylenebilmektedir. Bazen aynı ülkenin farklı bir bölgesi ya da yöresinden biriyle konuşulduğunda konuşulan dilin aynı olduğunu, ancak farklı sözcükler ve farklı dilbilgisel kuralların kullanılarak alışılmadık bir şekilde konuşulduğunu görmek mümkündür. Bölgelere göre değişen yerel ifadelerin, yerel kullanımların ya da sözcüklerin ağız farklılığından kaynaklandığı bilinmektedir. Bölgelere göre değişen farklılıklar görülse de Türkiye’de bölgesel kullanımlar arasında iletişim açısından büyük bir engelin söz konusu olmadığı söylenebilir.

## İKİNCİ BÖLÜM

### DİLİÇİ ÇEVİRİ, ÇEVİRİ, ÖZ-ÇEVİRİ

Pertev Naili Boratav tarafından Türk Halk Masallarının derlenip yazıya aktarımı ve Fransızcaya çevirisi, kaynak dizge bağlamında diliçi çeviri (intralingual translation/ la traduction intralinguale) ve dil kullanımı biçimi odaklı diliçi çeviri (diamesic translation/ la traduction diamésique); erek dizge bağlamında ise çeviri (translation/ la traduction), öz-çeviri (self-translation, auto-translation/ l'autotraduction), yaratıcılık (creativity/ la créativité) ve yeniden yazım (rewriting/ la réécriture) kavramlarının sorgulanmasını mümkün kılar. Bu çalışma hem diliçi hem de dillerarası boyuta yoğunlaşarak söz konusu kavramlar açısından ele alınmaktadır.

#### **Diliçi Çeviri**

Genel anlamıyla çeviri, bir dilden başka bir dile aktarım işlemi ve kültürlerarası bir eylem olarak bilinmektedir. Çok yönlü bir süreç olan çeviri eyleminde metnin anlamsal ve sözdizimsel özelliklerinin belirli düzeyde korunarak erek dile aktarıldığı söylenebilir. Yaratıcılık ve sanatsal kullanımları da gerektiren edebi çeviride ise, kaynak metnin iletisi ve etkisinin erek yazında yansıtılmasının gerekli olduğunu da söylemek gerekir.

James Holmes (1972) tarafından *Çeviribilimin Adı ve Doğası* başlıklı makale ile temelleri atılan çeviribilim alanın-

da, pek çok çeviribilimci tarafından alan için büyük önem taşıyan çeviri çalışmaları yapılmaktadır. Çeviribilim alanında önde gelen çeviribilimcilerden biri de Roman Jakobson'dır. Jakobson, 1959 yılında yazdığı *On Linguistics Aspects of Translation* (Çevirinin Dilsel Yönleri Üzerine) adlı makalesinde üçlü çeviri sınıflandırmasına yer vermektedir. Diliçi çeviri (intralingual translation) ya da açıklama, (rewording) "dilsel göstergelerin aynı dilin başka göstergeleri aracılığıyla yorumlanması"; dillerarası çeviri (interlingual translation) ya da gerçek anlamıyla çeviri (translation proper) "dilsel göstergelerin başka bir dil aracılığıyla yorumlanması"; göstergelerarası çeviri (intersemiotic translation) ya da dönüştürme (transmutation) "dilsel göstergelerin dilsel olmayan gösterge dizgeleri aracılığıyla yorumlanması" şeklinde ifade edilmektedir (Jakobson, 1959).

Dil içi çeviri, eski dilde yazılmış ya da bir uzmanlık ve alan bilgisi gerektiren metinlerin, kullanımda olan dil ile yeniden ifade edilmesini içerir. Jakobson'ın "yeniden sözcüklenme" şeklinde ifade ettiği diliçi çeviri yeni okurlar için anlaşılmayan sözcüklerin yer aldığı metinlerin yeni sözcüklerle ifade edilmesini kapsar. Uzmanlar ve meslekten olmayanlar arasında iletişimi sağlama, çocuklar için kolay ve daha anlaşılır okuma ayrıca duyma engelliler için altyazı, özetler, çeşitli haberler ve klasiklerin yeni çevirileri gibi pek çok türde diliçi çeviri yapıldığı görülmektedir (Shuttleworth & Cowie, 1997, s. 87-88). Diliçi çevirinin kapsamlı bir açıklaması olsa da literatürde geniş bir çalışma alanının halen yeterince bulunmaması ihmal edilen bir araştırma alanı olduğunu göstermektedir. Diliçi çevirinin, çeviri literatüründe yer alan küçük bir konu olmadığını ifade eden Baker (1998), Jakobson'ınki gibi, göstergelerarası ve diliçi çevirinin varlığını gösteren sınıflandırmaların alandaki çalışmalarda gerçek anlamda kullanılmadığını dile getirir (Baker, 1998, s. xvii).

Dillerarası ve diliçi çeviri arasındaki temel fark, diller arası çeviride iki farklı ulusal dilin bulunmasıdır. Dillerarası çeviride erek kitlenin kaynak metnin yazıldığı dilin kodunu anlamaması iletişimin önündeki temel engel olarak görülür. Bununla birlikte diliçi çeviride iki kod söz konusu olur. Burada ulusal dillerin kodları değil farklı tür ve erek grubun kodları dâhil olur. Aynı dil içindeki farklı söylem topluluklarının kodları, iki farklı ulusal diller gibi neredeyse birbirinden farklı olabilir (Kirkness, 1997, s. 5). Huang (2011), dil içi çevirinin, eski bir metni aynı dilin modern bir şekline dönüştürme ve başka sözcüklerle ifade etme şeklinde gerçekleştiğini belirtir (Huang, 2011, s. 69). Bu doğrultuda diliçi çevirinin bir şeyin anlamını eş anlamlı sözcüklerle verme, tanımlama, açıklama, çıkarım yapma ve yorumlama gibi farklı şekillerde gerçekleştiğini söylemek de mümkün olur. “Bekâr” yerine “evlenmemiş”, “dul” yerine “eşi vefat etmiş”, “kör” yerine “görme engelli” ya da “sağır” yerine “duyma engelli” şeklinde ifadeler örnek olarak verilebilir.

Derrida (1985), Jakobson’ın dillerarası çeviriyi “gerçek anlamda çeviri” şeklinde adlandırmasını eleştirerek “açıklama” olarak adlandırdığı diliçi çevirinin ve “dönüştürme” olarak adlandırdığı göstergelerarası çevirinin “sembolik anlamda çeviri” şeklinde algılanmasına neden olacağını belirtir (Derrida, 1985, s. 173-174). Theo Hermans, Jakobson’ın çeviri sınıflandırmasını eleştiren bir başka isimdir. Hermans da (1997) Derrida gibi bir eleştirel yaklaşımda bulunur. Jakobson’ın dillerarası çeviri için gerçek çeviri ifadesini kullanmasının, gerçek çevirinin dillerarası olması gerektiğini; diliçi çeviri ve göstergeler arası çeviri olarak ifade ettiği diğer iki türü de çeviri olarak benimsetmek istediğinin anlaşılabilirliği açısından onu eleştirir (Hermans, 1997, s. 18).

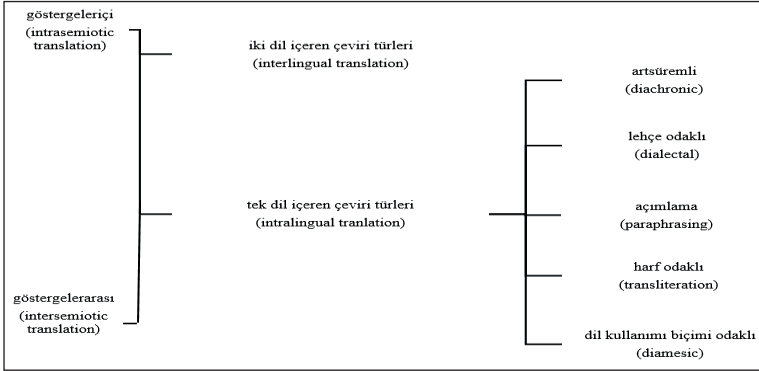
Diliçi çeviri bağlamında öne çıkan başka bir çeviri sınıflandırması da Henrik Gottlieb tarafından gerçekleştirilen sınıflandırmadır. Gottlieb (2005), çeviriyi ana hatlarıyla dört

ana başlık altında sınıflandırır. İlk ana başlık gösterge içi ve göstergeler arası çeviri (Intrasemiotic, intersemiotic translation), ikinci ana başlık kaynak metinle aynı ifade kanallarını kullanan (isosemiotic), farklı kanallar kullanan (diasemiotic), daha fazla kanal kullanan (supersemiotic/ ultrasemiotik) ve özgün metinden daha az kanal kullanan (hyposemiotic/ infrasemiotik) çeviriler, üçüncü ana başlık gelenekselleştirilmiş ve uyarlamalı çeviri (conventionalized vs. inspirational translation), dördüncü ana başlık ise sözlü ve sözsüz çeviri (verbal vs. nonverbal translation) şeklindedir. Ayrıca Gottlieb, Jakobson'un (1959) çeviri sınıflandırmasını referans alarak diliçi ve diller arası çeviriyi kapsayan, Gideon Toury (1986) tarafından da kullanılan gösterge içi çeviri (intrasemiotic translation) kavramını kullanır. Gösterge içi çeviri adı altında nedenlerine göre altı alt sınıflandırma yapar. Bunların ikisi diller arası, dördü de dil içi çeviri türlerini ifade eder. İki dili içeren diller arası çevirinin iki alt kategorisi olarak, eş zamanlı çeviri de (synchronic translation) "kaynak ve erek metnin aynı zamanda" oluşturulduğunu ve diyafazik çevirinin ise (diaphasic translation) "uzmanlık metnlerinin halkın erişimine uygun hale getirilen metinler ile yetişkinlere yönelik kurgu ve çocuklara uygun hale getirilen metinler"i (Gottlieb, 2017, s. 51) kapsadığını ifade eder. Gottlieb (2005; 2017), diliçi çeviri için ise nedenlerine göre dört alt sınıflandırma yapar: Artsüremli diliçi çeviri (diachronic translation), "aynı dilin farklı tarihsel aşamaları arasında gerçekleşen diliçi çeviri"; lehçe odaklı diliçi çeviri (dialectal translation), "aynı dilin coğrafi, sosyal ve kuşaklar arası değişkenleri nedeniyle gerçekleşen diliçi çeviri"; dil kullanımı biçimi odaklı diliçi çeviri (diamesic translation), "konuşmadan yazmaya geçiş ya da tam tersi bir nedenle gerçekleşen diliçi çeviri"; harf çeviri odaklı diliçi çeviri (transliteration) ise "alfabe değişikliği nedeniyle gerçekleşen diliçi çeviri" şeklindedir (2005, s. 4; 2017, s. 51). Gottlieb, 2008'deki çalışması ile dili-

çi çeviri sınıflandırmasını genişleterek sınıflandırmasını beş alt kategoride toplar. Gottlieb (2008), artsüremli diliçi çeviri (diachronic); lehçe odaklı diliçi çeviri (dialectal), açıklama (paraphrasing), harf çeviri odaklı diliçi çeviri (transliteration) ve dil kullanımı biçimi odaklı diliçi çeviri (diamesic) şeklinde yeni bir sınıflandırma yapmaktadır. Gottlieb'in 2005 yılındaki çalışmasında yalnızca paraphrasing/diaphasic sınıflandırmasının yer almadığı görülür. Çeviri çalışmalarında açıklama teriminin sıradan kullanımıyla yaşanabilecek karışıklığı önlemek için Petrilli'nin (2003) "diyafazik" (diaphasic) adlandırması Gottlieb tarafından bu sınıflandırma için uygun görülüp kullanılmıştır (Petrilli, 2003, s. 19).

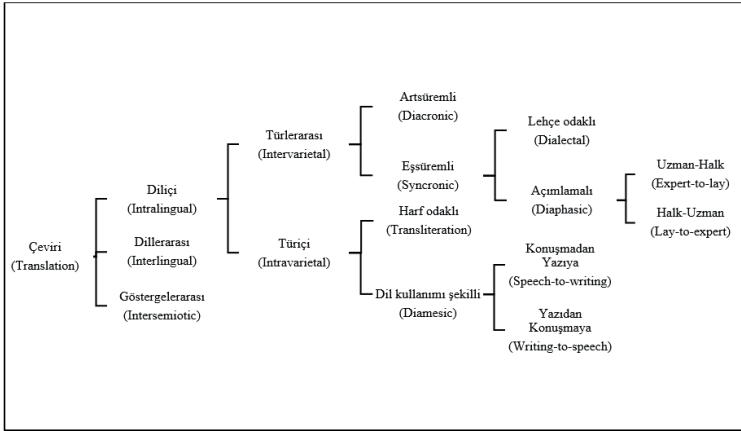
Artsüremli diliçi çeviri (diachronic translation) için Gottlieb (2017), Dano-Norveçli oyun yazarı Ludvig Holberg örneğini verir. Eserleri günümüz İskandinavlıları için anlaşılması zor olsa da, eserlerin güncellenmiş versiyonlarının pek tercih edilmediğini belirtir. Ancak, teknik talimatlar ya da özellikle Disney tarzı animasyon filmlerinde özgün metne başvurulmasına gerek olmadığı için artsüremli diliçi çeviri tercih edilebilmektedir. Lehçe odaklı diliçi çeviri (dialectal translation) için ise göçmenler ya da yerel aksan ile konuşan insanlar ile yapılan röportajların TV'de genellikle alt yazılı olarak verilmesini örnek verir. Lehçeleri konuşanların toplumsal özellikleri ya da söylemlerini standart dile çevirmek çoğunlukla doğru görülmeyen bir durumdur. Dil kullanımı biçimi odaklı diliçi çeviri (diamesic translation) için en basit örnek olarak bir televizyon reklamında geçen ifadenin aynı anda yazılı olarak sunulması örneğini verir. Bu durumda konuşma yazılı bir şekilde karşı tarafa iletilir. Bu çeviri türüne tam tersi bir örnek olarak da yalnızca görme engelli ya da dislektik izleyiciler tarafından değil, aynı zamanda görebilen kişiler tarafından da dinlenen sesli kitapların üretimini örnek olarak verir. Dolayısıyla diamesic çeviri, yazıdan söze ya da konuşmadan yazıya geçen bir çeviri türüdür. Harf çeviri

odaklı diliçi çeviri (transliteration) için Arap harfleri ile oluşturulmuş bir metnin Batılı okuyuculara iletilirken Latin harflerine çevirilmesini ya da Fraktur (Gotik harfler) ile yazılmış eski Almanca metinlerin, günümüz okuyucuları için modern yazı tipine uyarlanmasını örnek olarak verir (Gottlieb, 2017, s. 59-60). Açıklamalı diliçi çeviri (paraphrasing/diaphasic) için ise “sözdizimsel olarak karmaşık olan ya da uzman olmayanlar için oluşturulan uzmanlık metinlerinin okunmasını kolaylaştırarak kamu yetkililerinin alıcı ya da seçmenlerle daha etkili bir şekilde iletişim kurmak istedikleri durumlar için” metinlerdeki dilin basitleştirilmesini ifade eder (Gottlieb, 2008, s. 57).



**Şekil 2.1.** Gottlieb'in Diliçi Çeviri Sınıflandırması

**Kaynak:** Bu tablo, Gottlieb tarafından 2005, 2018 yıllarında yayınlanan makaleleri ve 2008'de yayınlanan kitap bölümüne göre oluşturulmuştur.



**Şekil 2.2.** Gottlieb Tarafından Düzeltilmiş ve Geliştirilmiş Diliçi Sınıflandırması (2008)

Alanyazın incelemelerinde Türkiye’deki diliçi çevirilerin 1932’de gerçekleştirilen Dil Devrimi ile yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Çalışmalar, eski dilde üretilen eserlerin Türkçede yeniden yazılması şeklinde yoğunlaşmaktadır. Türkçeyi, Arapça ve Farsça sözcüklerden arındırma ve Latin Alfabesinin kabulü edebi eserlerde eski dilden Türkçeye bir güncellemeyi gerekli kılmıştır (Berk-Albachten, 2005). Nitekim çalışmaların Gottlieb’in sınıflandırmalarından “harf odaklı dil içi çeviri”lere yoğunlaştığı görülmektedir. Dolayısıyla çevirinin bir dile getirme süreci olduğunu ve bir dilde görüneni başka bir şekilde görünür kılabilmenin bir çeviri eylemi olduğunu söylemek mümkün olur. Bu doğrultuda Pertev Naili Boratav tarafından masal anlatıcılarının anlattıkları masallar derlenerek masalların sözlü dilden yazılı hale getirilmesi alan yazında yer alan bir “dil kullanımı biçimi odaklı diliçi çeviri” örneği teşkil etmekte olduğu söylenebilir. Toplum, dil ve kültür kavramlarının iç içe olduğu masalların sözlü dilden yazılı dile ilk ağızdan yani kullanılan ağız ve şive ile aktarıldığı şekliyle derlemesi yapılmıştır. Bu doğrultuda masalların sözlü dilden yazılı dile aktarılması “dil kul-



lanımı biçimi odaklı dil içi çeviri”yi temsil ettiğini söylemeyi mümkün kılar. İlk amacı sözlü edebiyatın kalıcılığına hizmet etmek olan Boratav, Türk halk masallarının yeni kuşaklara tanıtılması ve anlaşılması açısından önemli bir görev üstlenmiştir. Bu sayede anonim Türk halk masallarını derleyip yazı diline geçirerek bir çeviri eylemi gerçekleştirmiş; bölgesel, yerel ve ulusal kimliklerin yeni kuşaklar tarafından öğrenilmesine büyük katkı sağlamıştır. Boratav’ın ikinci amacı ise Türk halk masallarının Fransızcada da okunmasını sağlamak ve masalları Fransızca bilen okura tanıtmaktır. Bu amaçla da yaptığı çeviri eyleminin bir çeviri mi yoksa öz-çeviri mi olarak nitelendirilmesi gerektiği kitabın diğer bölümünde ele alınmaktadır.

## Çeviri

Farklı diller ve kültürler arasında gerçekleştirilen çeviri etkinliğinin insanlık tarihinin gelişimi açısından önemli bir payı bulunmaktadır. İnsanlık tarihi kadar eski olan çevirinin, farklı kültür dünyasında yaşayan insanlar arasında iletişim kurma gereksinimiyle var olduğu bilinmektedir. Çeviri kuşkuşuz tarih boyunca insanların ihtiyacı doğrultusunda var olmuş ve kültürel yaşantının birikimi olan diller arasında gerçekleşmiştir. Çeviri eyleminde bir dilde üretilen metin diğer dile kültürel birikim, yorum ve yaratıcılık ile harmanlanarak aktarılır. Aslında çeviri dillerden dillere eşdeğerlik, dil unsurları, üslup ve hissettirdiği etki açısından bir uyarlamadır. Dolayısıyla çeviri bir “dil oyunu”dur. Bu dil oyunu gerektiği kadar kaynak metne sadık ve erek dilde mümkün olduğunca anlaşılır çeviriler üzerine yoğunlaşmalıdır. Çeviri yapmak, teorileştirmektir: Çeviri problemini çözmek için “Geçici Teori” (Tentative Theory) önermektir. Bu anlamda çeviri, “kaynak metnin bir görünümü, çevirmenin görüşü” dür. Yani “çeviri, çevirmenin kaynak metni nasıl gördüğünün, anladığının

ve yorumladığının temsilidir” (Chesterman, 2016, s. 115). “Çeviri, bir şeyi anlaşılır kılma yolundaki temel yorum sürecinin özel bir şeklidir.” (Göktürk, 2016, s. 122). Cary (1996), çeviriyi “dilsel bir işlem” olarak belirterek “bir dildeki iletişim düzenini diğer bir dilekine dönüştüren ikinci dereceden bir iletişim, bir üst iletişim aracı” olarak ifade eder (Cary, 1996, s. 14). Çevirinin diller üzerinde uygulanan bir işlem olduğunu vurgulayarak Catford (1965) çeviriyi “Bir dildeki metni başka bir dildeki metin ile değiştirme süreci.” şeklinde tanımlar (1965:116). Vardar (1981), çevirinin kültürel boyutunu vurgular ve çeşitli uygarlıklar arasında köprü kurduğunu, farklı toplumlardan bireyleri birbirine yaklaştırdığını, her türden kültürel değeri, içinde bulunduğu tarihsel-toplumsal çevrenin dışına taşıdığını ve farklı çevredeki kişilerin yararlanmasına sunduğunu, uygarlıklar arasında iletişim ve bildirişim aracı olduğunu belirtir ve çeviri etkinliğinin “doğal bir dildeki bildirilerin anlamsal ve işlevsel eşdeğerlik sağlanarak bir başka dile aktarılması” şeklinde tanımını yapar (Vardar, 1981, s. 173). Çevirisi yapılan her özgün metnin erek dilde üretilmiş yeni bir metin olduğu söylenebilir. Çevirinin başka dillerde yazılan eserleri tanıma ve kendi dilinde yazılmış bir eseri de başka kültürlerle tanıtmaya amacı taşıdığı bilinmektedir. Çevirinin işlevlerinden birinin de farklı kültürler arasında iletişimi sağlamak olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda çevirinin kültürlerarası etkileşimi sağlayarak farklı kültürlerdeki insanların anlaşmasını mümkün kılabilirdiği görülmektedir.

### **Çeviride Eşdeğerlik**

Çeviride eşdeğerlik konusu uzun yıllardır tartışılan konulardandır. Eşdeğerlik kavramı, çeviri alanında yaygın olarak 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Genel olarak “eşdeğerlik” kavramından bir dildeki metnin içeriksel ve biçimsel açıdan mümkün olan en az anlam kaybı ile başka bir dile aktarılması ve kaynak metin ile erek metin arasında sözcüksel ve anlamsal açıdan bir denklik kurma anlaşılmaktadır.

Eşdeğerlik için Jean-Paul Vinay ve Jean Darbelnet (1995) tarafından “durumsal eşdeğerlik” ifadesi ortaya atılmıştır. Vinay ve Darbelnet, eşdeğerliğin kaynak metinde yer alan durumun farklı sözcüklerle erek dilde tekrarı şeklinde oluştuğunu ifade ederek bunun bir süreç olduğunu belirtir. Bu eşdeğerlik süreci çeviri işleminde kaynak dile hâkim olan üslubun erek dilde de varlığını sürdürmesini sağlar. Durumsal eşdeğerliğin uygulandığı çevirilerde atasözleri, deyimler, kalıplaşmış ifadeler, mecaz anlamlı ifadeler ve sözcük türleri değişikliği için ideal olarak kullanılabilir. Kaynak dildeki ifadenin erek dilde sözlüksel anlam değeri ile kullanılması, yeterli bir çeviri üretmek anlamına gelmez (Suçin, 2007, s. 42-45) Bu ifadenin erek dildeki anlamsal ve kültürel değişimleri göz önünde bulundurulmalıdır. Eşdeğerlik kavramını Roman Jakobson (1959), “farklılıkta eşdeğerlik” terimi ile nitelendirmiştir. “Dil içi çeviri”, “diller arası çeviri” ve “göstergeler arası çeviri” olmak üzere üç sınıflandırma yapan Jakobson “diller arası çeviri”de kaynak dilde yer alan bir iletin erek dile aktarılırken, eş anlamlı ifadelerden yararlanılarak aktarıldığını belirtir. Jakobson’a göre bu durum, kaynak ve erek dil arasında tam bir eşdeğerlikten bahsedilemeyeceğini gösterir, ancak bu durum çeviri işleminin imkânsızlığını da kastetmemektedir. Sonuç olarak çevirmen eşdeğerlik sorunu ile başa çıkmak zorunda kalsa da “diller arası çeviri” mümkündür, ancak terminoloji kullanma, ödünç sözcükler, yeni sözcük türetme, anlamsal kaymalar ve dolaylı anlatımlar gibi farklı stratejiler arayışı söz konusu olabilir (Jakobson, 1959, s. 233)

Catford (1965) eşdeğerliği “biçimsel eşdeğerlik” ve “metinsel eşdeğerlik” olarak iki boyutta ele almıştır. “Biçimsel eşdeğerlik” özgün metinden soyutlanmış olarak düşünülen iki dilin dilbilgisel birimler arasında meydana gelen biçimsel karşılığıdır. “Metinsel eşdeğerlik”te ise erek dildeki her ifade, kaynak dilde mevcut bir biçime eşdeğer olarak görülür.

Ayrıca Catford biçimsel eşdeğerliğin dil (langue) düzeyinde “metinsel eşdeğerliğin ise söz (parole) düzeyinde gerçekleştiğini belirtir (Catford, 1965, s. 27-33). Eşdeğerliği, çeviri araştırmaları için anahtar bir kavram olarak kabul eden Catford, çeviride erek dilde eşdeğerliğin sağlanmasının önde gelen bir görev olduğunu iddia etmektedir (Catford, 1965, s. 21).

Çeviribilim alanında önemli isimlerden Nida (1964) eşdeğerliği “biçimsel eşdeğerlik” ve “devingen eşdeğerlik” (dinamik) olarak iki sınıflandırmada ele alır. “Biçimsel eşdeğerlik”, kaynak dilin içerik ve biçimi ile ilgili olup dilsel öğelerin ve özelliklerin eşdeğerlik bağlamında erek dil metnine tam olarak aktarılmasını gerektirir. Kaynak metinde yer alan deyimler, söz dizimi ve dağılımları erek metin içerisinde de bulunmalıdır. Birebir çeviri ya da sözcüğü sözcüğüne çeviri, biçimsel eşdeğerlik ile ilgili çeviri yöntemlerindedir. “Dinamik Eşdeğerlik” ise alıcının (okuyucunun) ön planda olduğu eşdeğerliktir. Erek dildeki metnin doğal olarak meydana gelmiş izlenimini vermesi beklenir. Çeviri metnin çeviri olduğu okuyucu tarafından anlaşılmayacak bir görünüme sahip olması gerekir. Bundan dolayı çeviri metin, erek dil okuyucusunun kültürüne uygun oluşturulmalıdır. Çevirmen, “biçimsel eşdeğerlik”ten farklı olarak içeriksel ve biçimsel bağlamda eşdeğerlik oluşturmaya çalışırken çeviri metin üzerinde eklemeler ve çıkarmalar yapabilmektedir. “Dinamik Eşdeğerlik”te erek dil okuyucusunun erek dile aktarılan ifadeleri anlayabilmesi ön plandadır. Buradaki asıl amaç anlaşılabilir bir çeviri ortaya koymaktır. Dolayısıyla, ancak bu şekilde yazarın kaynak okuyucu üzerinde bırakmayı amaçladığı etki ve izlenimler, çevirmen tarafından erek dil okuyucusu üzerinde de bırakılabilir (Nida, 1964, s. 158-159).

Peter Newmark (1988) “dilbilimsel, dizisel, biçimsel ve metinsel eşdeğerlik”ten bahsederken Basil Hatim ve Ian Mason (1990), eşdeğerlik kavramını “sözcük, metin, kullanım ve söylem düzeyinde eşdeğerlik” gibi çeşitli sınıflandırma-

lar altında incelemiştir. Eşdeğerlik kavramını çevirinin farklı boyutlarını da içerecek biçimde irdeleyen Mona Baker (1992) *In Other Words* (Diğer Bir Deyişle) adlı eserinde, eşdeğerlik için “sözcük düzeyinde eşdeğerlik, sözcük düzeyi üstü eşdeğerlik, dilbilgisel eşdeğerlik, metinsel eşdeğerlik, edimsel eşdeğerlik” şeklinde sınıflandırmalar yapar. Popoviç “dilsel eşdeğerlik, dizisel eşdeğerlik, biçimsel eşdeğerlik ve metinsel (dizimsel) eşdeğerlik” şeklinde dört eşdeğerlik sınıflandırması yapar (Köksal D. , 1995, s. 44). Wills (1977), eşdeğerlik kavramının matematik kaynaklı olduğunu dile getirerek matematikte, eşitliğin her iki yanında yer alan unsurlar birbiriyle yer değiştirebiliyorsa,  $x=y$  ilişkisinden söz edilebilmektedir. Buna dayanarak  $x=y$  ilişkisinin çeviribilimde bulunduğunu belirtir (Wills, 1977, s. 159).

Eşdeğerlik çerçevesinde bakıldığında birçok sözcüğün erek dilde karşılıklarının olmadığı ya da erek dilde eşdeğerleri bulunduğu düşünülen ifade ya da unsurların farklı manaları çağrıştırdığı bilinmektedir. Kaynak dildeki herhangi bir ifadenin erek dilde de benzer etkiyi vererek aktarılması mümkün olmayabilir. Böyle bir durumda da çevirmen sadakat ya da ihanet kavramları ile karşı karşıya kalabilir. Sonuç olarak çeviri etkinliğinde çevirmenden amacına ve işlevine en uygun şekilde bir aktarım yapmasının gerekli olduğu söylenebilir.

### **Çeviride Kültür ve Toplum Etkisi**

Latince de ikamet etmek, yetiştirmek, korumak gibi anlamlara gelen “colere” kök sözcüğünden türetilen kültür (cultura) sözcüğü (Williams, 2005, s. 106-107), soyut ve somut her türlü değeri kapsayan ve bireyler aracılığıyla nesilden nesillere aktarılan bir olgudur. Tarihsel süreç içindeki yerine bakıldığında XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Fransızlar ve İngilizler tarafından Fransızca kökenli “uygar-

lık" (civilisation) sözcüğü "kültür" sözcüğünün eşanlamlısı olarak kabul edilmiştir. Bu sözcükler iki ülke için de bilim, felsefe, teknoloji ve endüstri alanlarında üstünlük simgesi olarak benimsenmiştir. Uygarlık ve kültür sözcükleri genel olarak üst sınıfla ilişkilendirilen bir kavramken; medeniyetsiz ve kültürsüz sözcüklerinin alt sınıf için karşılık bulduğu görülür (Eagleton, 2005, s. 18). Farklı disiplinlerin ilgi odağında bulunan kültür olgusu her disiplinin çalışma alanına göre farklı şekillerde ele alınmış ve bu kavram için farklı tanımlamalar yapılmıştır. Nitekim belli bir sınırlamanın gerekli olduğu düşüncesiyle kültür kavramı, bu kitap bağlamında sosyolojik ve antropolojik tanım ve bakış açılarıyla ele alınmaktadır.

*Kültür Yorumları* adlı yapıtında Eagleton (2005), "kültür doğal olarak verileden çok insan tarafından kurulan her şey anlamına geliyorsa, mantıksal olarak medya kadar sanayiye de, sevişme ya da eğlenme biçimleri kadar lastik ördek yapım şekillerini de içermelidir" şeklinde kültürel çalışmalara fikir ve kaynak açısından yol gösterici bir tanımlama yapar (Eagleton, 2005, s. 45). İngiliz antropolog Edward Burtnett Tylor (1871) kültürü "bilgi, inanç, sanat, adet, hukuk, gelenek ve aynı zamanda toplumda yaşayan insanlar tarafından edinilen herhangi bir eğilim ya da kullanımı kapsayan karmaşık bir bütün" (Baldwin, Faulkner, & Hecht, 2006, s. 9) şeklinde tanımlar. Dolayısıyla kültür için her bireyin doğumuyla başlayıp ölümüne kadar hayat sürecindeki tüm kazanımları, edindiği bilgi ve deneyimleri, yaşayarak kazandığı davranış ve alışkanlıkları da içine alan kapsamlı bir bütünü oluşturduğu şeklinde bir ifade kullanılabilir. Matsumoto & Juang (2003), kültürü her bir grup için farklılıklar içeren, hayatta kalmak amacıyla paylaşılan tutumlar, değerler, inançlar, normlar ve davranışlardan oluşan dinamik bir kurallar sistemi olarak tanımlar (Matsumoto & Juang, 2003, s. 10). Bauman (1999) ise kültürün, insani bir eylem alanı olduğunu belirtir. Bu ifadeye göre kültürü, insan eylemlerinin tamamını kapsayan bir bü-

tün olarak nitelendirmek mümkündür. Sapir (1924), kültürü, insan varlığının yapısını oluşturan, sosyal bir süreçle öğrenilen uygulama ve inançların maddi ve manevi öğelerin birliği (Sapir, 1924, s. 402) şeklinde soyut ve somut bir boyut ile ele alarak tanımlar. Toplumsal miras niteliğinde nesilden nesile aktarılan, tarihsel bağlamda gelişen kültür; sosyal bilimciler tarafından bir toplumu karakterize eden düşünce ve değerler olarak, ayrıca edebiyat, mimari gibi pek çok sanat alanında toplumu karakterize eden olgu şeklinde de tanımlanmaktadır (Cockerham, 1995, s. 66). Bu bağlamda kültür için bir toplumun ya da toplumsal bir grubun yaşam şekillerini, değer yargılarını, geleneklerini ve inançlarını içeren maddi, manevi özelliklerin tümü şeklinde bir ifade kullanmak mümkün olur.

İnsanlar, dünyaya geldiklerinden itibaren geçmişin birikimleriyle harmanlanan deneyim ve yaşanmışlıkların var olduğu ve bu yaşanmışlıkların alışkanlık, gelenek, görenek ve inançlara dönüştüğü bir kültür ortamında yaşarlar. Var olduğu toplumda gelişen kültür, toplumdan topluma değişiklik gösteren bir olgudur. Bu doğrultuda toplumun kimliğidir, kültür; yani millidir. Toplumbilim sözlüklerinde toplum, “genel olarak, ortak bir kültürü paylaşan, belli bir toprak parçasında yerleşik ve kendilerini birleşik ve özgün bir varlık olarak gören insanlardan oluşan bir grup” (Marshall, 1999, s. 732) ya da “(...) her yaşta insanı içine alır, devamlıdır ve herhangi bir sözleşme ya da içgüdü eseri olmayıp ortak inançlar, kurumlara dayanan tabii bir kuruluş” (Ülken, 1969, s. 292) şeklinde tanımlanmaktadır. Bir toplumu, ortak bir kültürel paydada yaşayan insan topluluğunun oluşturduğu bilinmektedir. Kültür, tarihsel gelişim sürecinde şekillenerek her toplumda farklılıklar gösterebilir. Kültürel bir ortamda doğan ve zaman içerisinde varlık kazanan adetlerin, alışkanlıkların, gelenek ve göreneklerin, her toplumun yapısına göre farklılaştığı söylenebilir. Bununla birlikte kültürü oluşturan bu değiş-

kenlerin toplumun içinde birbirlerini etkileyerek hayatlarını sürdürdükleri ve toplumla bütünleştikleri de bilinmektedir.

Her toplumun kendine özgü ve özgün bir milli kültürü vardır. Bunun içerisine siyasetten hukuka, dinden sanat anlayışına kadar pek çok şey dâhil olur. Kültürel dünyanın var olması, gelişmesi ve sürekliliği bir toplumun varlığına bağlıdır. Öner (2013), kültürün “bir düşünce mahsülü” (Öner, 2013, s. 39), olduğunu öne sürer ve aslında her milletin kültürel birikiminin kendi dünya görüşüne göre şekillendiğinin de altını çizer. Her toplumun kendine özgü bir kültürü vardır ve kültür de toplum ile gelişir ve toplumun kullanımı ve benimsemesi ile gelecek nesillere taşınır. Eskimo dilinde karla ilgili, Arapçada deve ile ilgili sözcüklerin kültürel ve sosyal faktörlere bağlı olarak sayıca fazla olduğu ve çeşitlilik gösterdiği bilinmektedir. Sosyokültürel bir durum olarak Türk dilinde aile ve akraba adlarının Fransızca ve İngilizceye göre çeşitlilik göstermesi bu doğrultuda verilebilecek başka bir örnektir. Her toplum tarihine ve dilsel özelliklerine bağlı olarak aynı durumu ya da nesneyi farklı bir bakış açısıyla ifade eder. İletişim kurmak için sözcüklere muhtaç olan insanoğlu kendi kültür ve toplum yapısına uygun olarak sözcükleri kullanarak duygu ve düşüncelerini aktarır.

Toplumsal bir varlık olan insan, ortak geçmişe sahip olduğu ve yaşadığı topluma özgü birtakım deneyimlere, değer yargılarına ve inançlara sahiptir. İngilizcede saat 12'den sonra “good morning” (günaydın) sözcüğü kullanılmıyorken, Fransızcada aynı anlama gelen “bonjour” sözcüğünün öğleden sonra da kullanılabilmesi ya da İngilizcede saat 6-7 oluncaya kadar “good evening” (iyi akşamlar) sözcüğü kullanılmıyorken İtalyancada aynı anlama gelen “buona sera” sözcüğünün saat 4-5 gibi yani çok daha erkenden kullanılabilmesi (Crystal, 2019, s. 176) her toplumun alışkanlıklarına göre değişen kendine özgü ifadelerinin varlığını gösterir.



Verlée (1973), *Enseignement des langues et informations culturelle* (Dillerin Eğitimi ve Kültürel Bilgi) adlı eserinde kültürü yalnızca bir milletin davranış ve tutumlarında değil hayat ve düşünce tarzlarının sanat ve yazın yapıtlarına yansımada da aramak gerektiğini söyleyerek bunların çağlar boyunca insanlığa aktarılan bilimsel bilgiler, ünlü kişiler, tarih, folklor ve efsaneler olduğunun altını çizer (Verlée, 1973, s. 10). Ninni, mani, türkü, destan, atasözü, masal, derleme, deyim, hikâye gibi sözlü eserler sayesinde bir milletin hayat tarzı, düşünce yapısı ve inanışları gibi pek çok kültürel özelliklerin öğrenildiği bilinmektedir. Edebiyatın, bir milletin maddi ve manevi sahip olduğu değerlerin yazılı ve sözlü bir şekilde hayat bulduğu bir yer olduğu belirtilebilir. Toplumların düşünce ve hayat tarzlarının ya da başlarından geçen olayların sözlü ya da yazılı eserlerde görülmesi mümkündür. Dolayısıyla bu eserlerin toplumlarda ortak kültür ve millet olma bilinci oluşturduğu da söylenebilir.

Bir aktarma ya da iletme işi olan çevirinin hem kültürlerarası gerçekleşen hem de toplumların her türlü birikimini paylaşmaya yarayan bir eylem olduğu bilinmektedir. Kaynak metnin erek kültür içinde doğru yansımaları tamamen doğru algılanmasına ve doğru yorumlanmasına bağlı olduğu söylenebilir. Başka bir dilde yazılmış eseri doğru anlamının ve doğru bir şekilde çözümleyip diğer dile aktarmanın bu eylemi gerçekleştirenin dil ve kültür zenginliğine bağlı bir eylem olduğunu söylemeyi mümkün kılmaktadır. Bu doğrultuda çevirinin yalnızca kaynak dil ve erek dil arasında gerçekleşen sözcüklerin ve sözdizimsel yapıların bir aktarımı olmadığını ve kaynak dildeki iletinin kültürel bağlamlar bakımından da en uygun şekilde aktarılmasının gerektiği söylenebilir. Venzky, mecazlı bir ifade ile çeviri eylemini “bir başka dilde kıyafet değiştirme” (Yücel F. , 2020, s. 95) olarak ifade eder. Ona göre her bir metin kendi kültürünün izlerini taşır. Bu nedenledir ki bir dil dünyasında yaratılan metnin sahip ol-

duğu etkinin başka bir dil dünyasında sağlanması ya da bir kültür birikiminde hayat bulan bir metnin başka dilde yaşaması için o dilin dil hafızasına ve toplumsal yapısına uygun üretilmesi gerekmektedir. Çeviri metin başka bir dil ve kültürde Benjamin'in (2008) ifadesiyle "sonraki yaşamına" kavuşur (Benjamin, 2008, s. 27) ve sınırların ötesinde hayat bulur. Kültürlerarası bir aktarım olan çeviri eylemi kültürel anlamların bir kültürden diğerine aktarılmasını gerektirir. Kaynak kültürdeki ifadeler ve anlamlar erek kültürde doğru bir dönüşüm geçirmeli ve farklı kültürde uygun olan benzeriyle yeniden oluşturulmalıdır. Bir kültüre özgü olan ve yalnızca o kültür insanları tarafından anlaşılabilen derin anlamları olan ifadeler ve değerler ancak erek kültürde aynı anlamları taşıyan ifadelerle varlık kazanır.

Kültürlerarası bir eylem olan kaynak metnin erek dile aktarılması, kaynak eserin dilinin dizge ve anlamlandırılmaya bağlı olarak değiştirilmesini de gerektirir. Yalnızca belirli bir kültüre ait olan nesnelere ya da kavramlar, erek dilde sözcüksel karşılıklara sahip olmayabilir. Bu nesnelere ya da kavramlar başarılı bir şekilde ifade edilse bile, bazı durumlarda çeviri metnin okuyucusunun nesnelere ve kavramların doğasını tam olarak anladığını kestirmek de mümkün olmayabilir. Bazen kaynak metinde geçen giyim ya da beslenme alışkanlıkları, dini ifadeler ve gelenekler erek dil okuyucusu için yeteri kadar açık olmayabilir. Bu durumda erek dilde hangi sözcüğün kaynak dille uyumlu olarak yerleştirileceğini bilmek kadar, kaynak dilin kapsadığı örtük dünyayı nasıl içereceğini de bilmek önem teşkil eder (Lederer, 1994, s. 122). Bu duruma deyimler ve atasözleri gibi bir dilin kültürüne özgü ifadelerin aktarımında karşılaşılan zorluklar da örnek olarak verilebilir. Kaynak kültürden erek kültüre aktarımda deyimlerin ve atasözlerinin toplumlara özgü oluşu çeviride zorluk teşkil eder. Örnek olarak Türkçede "ayağını yorganına göre uzat" atasözü ile verilen mesaj Fransızcada "Il faut aller selon

sa bourse” ya da “Il faut tailler son manteau selon son drap” (T. Ağıldere, 2011, s. 170) şeklinde kullanılan aynı anlamı içeren atasözleri ile verilebilir. Aktarılan ifadenin her iki dilde de günlük yaşam kültürü içindeki çağrışımı sağlayan atasözleri ile aktarılması toplumlar ve kültürler arası uygun bir çeviri yapıldığının göstergesidir.

## Öz-Çeviri

### Yeni Bir Disiplin ve Özel Bir Çeviri Türü: Öz-çeviri

Schleiermacher’a göre, iki dilli yazarların çok az olması ve buna bağlı olarak eserlerini iki dilde oluşturan yazarların oldukça nadir olması nedeniyle öz-çeviri alanında teori eksikliği bulunmaktadır (Fitch B. T., 1988, s. 23). Öz-çeviri metinlerinin 1980’lerde ortaya çıkmasıyla öz- çeviri, özellikle edebi alanda iki önemli dile hâkim büyük yazarlar tarafından yapılan çalışmalar bağlamında ele alınmıştır. Öz-çeviri ile ilgili belirli bir kuramsal çerçevenin olmaması nedeniyle, bu dönemde öz-çeviri, yalnızca kısmi bir yaklaşımı mümkün kılan iki dillilik üzerine edebi çalışmaların araçları kullanılarak oluşturulmuştur (Grutman R. , 2009, s. 17). Yirminci yüzyılın sonlarına gelindiğinde çeviri ve sömürgecilik sonrası çalışmaların gelişmesiyle, öz-çeviri bağımsız bir araştırma alanı olarak onaylanmıştır. 1998’de *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*’de Rainier Grutman tarafından *Self-Translation* (Öz-çeviri) adlı makalenin yayınlanması edebiyat alanında öz-çevirinin kabul görmesini mümkün kılan ilk çalışmadır. Bu nedenle Grutman’ın, bu alanda teorik düşüncüyü derinleştirerek yeni bir kavramsal referans çerçevesi oluşturmaya yardımcı olan araştırmacılarından biri olduğu bilinmektedir (Lagarde, 2013, s. 9). 2000’li yıllardan itibaren ise öz- çeviri ile ilgili araştırmaların artarak devam ettiği görülmektedir. Öz-çeviri çalışma alanı; edebiyat eleştirisi, çeviri çalışmaları, toplumdilbilim, antropoloji, kültürel çalışmalar

vb. gibi çeşitli disiplinlerden yararlanmaya başlamıştır. Öz-çeviri alanında sayısız makale, tematik inceleme, konferans ve tezler de bu durumun doğruluğunu açıkça göstermektedir (Ceccherelli, Imposti, & Perotto, 2014, s. 11).

Öz-çeviri çalışmalarında her iki eserin de özgün bir eser olup olmadığı, eserlerin birbirini tamamlayan bir yapıda oluşturulup oluşturulmadığı, her iki eserde de aynı edebi geleneğin mi yoksa farklı bir edebi geleneğin mi takip edildiği ve kültürel farklılıkların da her iki halinde nasıl yer aldığı öz-çeviri alanında yoğunlaşılması gereken konular arasında yer almaktadır (Hokenson & Munson, 2007, s. 2).

Fransızcada “auto-translation”, İngilizcede “self-translation” şeklinde adlandırılan kavram Türkçede “öz-çeviri” ya da “oto-çeviri” terimleri ile ifade edilmektedir. Henüz tam olarak tamamlanmamış olan bu alan diğer çeviri türlerinden farklı bir çeviri süreci olma özelliğine sahiptir. Bu disiplinin devam eden geliştirme sürecinde alan üzerine yapılan bazı tanımlamalar bulunmaktadır. Öz-çeviri ile ilgili yapılan ilk tanım Anton Popovič tarafından 1976’da *Dictionary for the Analysis of Literary Translation* (Yazın Çevirisi Terimleri Sözlüğü) adlı eserde “özgün bir eserin yazarın kendisi tarafından başka bir dile çevrilmesi” (Popovič, 1976, s. 19) şeklinde yer almaktadır. Popovič öz-çeviriyi bir çeviri eylemi olarak kabul eder. Ardından Grutman (1998) tarafından *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*’de bu kavram “kişinin kendi yazılarını çevirme eylemi ya da böyle bir girişimin sonucu” olarak tanımlanmaktadır (Grutman R. , 1998, s. 17). Bu tanım ile öz-çevirinin hem süreç hem de ürün olarak yeni bir yönüne vurgu yapıldığı görülmektedir. Yaklaşık on yıl sonra, Ansiklopedi’nin ikinci baskısında, Grutman (2009) “kişinin kendi yazılarını başka bir dile çevirme eylemi ve böyle bir girişimin sonucu” şeklinde tanımı biraz değiştirerek konuyla ilgili bilgileri de güncellemiş ve aynı zamanda auto-translation (otomatik çeviri) terimini self-translation (öz-çeviri) terimi ile

değiştirmiştir. Whyte (2002) öz-çeviri için “bir dilde tamamlanan edebi bir metnin yazarının daha sonra o eseri ikinci bir dilde yeniden üretmesi” şeklinde bir tanımlama yapar (2002, s. 64). Özçeviriyi “çevirerek yeniden yazma” (réécriture traduisante) şeklinde tanımlayan Oustinoff’a (2001) göre öz-çeviri sürecinde eserle çeviri karşılıklı olarak birbirini etkiler (Oustinoff, 2001, s. 25). Bu görüşe göre, öz-çeviri eylemi sonucunda ortaya çıkan eser için ne tamamıyla çeviri eser ne de tamamıyla özgün bir eser olduğunu söylemek mümkün olur. Oustinoff (2001), öz-çeviri için “yerlileştirici (doğal) öz-çeviri”, “merkezinden kaymış öz-çeviri” ve “(yeniden) yaratıcı öz-çeviri”den oluşan üç sınıflandırma yapar. Oustinoff’a göre iki dilli yazarların yer aldığı “yerlileştirici (doğal) öz-çeviri”de, kaynak dil ve kültürüne ait olan her şey erek dil ve kültürüne uyarlanır. Ona göre yerlileştirici çeviri, “biçim bozucu” niteliklere sahip olabilir ve aynı zamanda erek dil kültürünü esas alması açısından da etnik merkezci bir çeviridir. Oustinoff, “merkezden uzaklaşmış öz-çeviri”nin geleneğin dışında yer alan çeviri normlarını esas aldığını ifade eder. Özçevirisi yapılmış metinde yabancı unsurlar yer alır. Bu doğrultuda “yerlileştirici öz-çeviri”nin ve “merkezinden kaymış öz-çeviri”nin birbirinin tersi olduğunu söylemek mümkün olur. Oustinoff, “yaratıcı (yeniden yazılmış) öz-çeviri”de ise yazarın kendi eserini çevirmenin verdiği özgürlükle daha bağımsız çeviri kararları alabildiğini belirtir. Yaratıcı bir görüşe sahip olan yazar her iki dile ve her iki kültüre de hâkim olmanın vermiş olduğu bir özgürlükle çeviri eylemini gerçekleştirir (Oustinoff, 2001, s. 29-34).

Eco (2014), yazar-çevirmen olarak yaşadığı deneyime atıfta bulunarak öz-çeviriyi “farklı dillerde yeniden keşif” olarak tanımlar. *Trattato di semiotica generale* (Genel göstergebilim üzerine inceleme) gibi birçok eserini İngilizceden İtalyancaya çevirmesine rağmen, Eco öz-çeviri etiketini reddeder. Eco, çeviri yapmak yerine, metni İtalyanca olarak yeni-

den düşünerek bazı bölümler eklediğini, örnekleri ve sonuçları değiştirdiğini dile getirir (Eco, 2014, s. 26-27). Tanqueiro (2009), *L'autotraduction en tant que traduction* (Çeviri Olarak Öz-çeviri) adlı makalesinde Eco ile aynı doğrultuda bir düşünce ile öz-çevirinin bir çeviri eylemi olduğunu belirtir (Tanqueiro, 2009, s. 108). Öz-çeviri ve çeviri eylemleri arasındaki farka dikkat çeken Fitch (1988) ise, öz-çeviriyi, bir dilde üretilen eserin başka bir dilde aynı yazar tarafından yeniden yazılması, çeviri eylemini ise herhangi bir eserin çevirisini yapan bir çevirmenin okuma-yazma olarak iki aşamalı bir süreç ile ortaya koyduğu üretim şekli olarak değerlendirir (Fitch B. T., 1988, s. 130). Hokenson&Munson (2007), *The Bilingual Text History and Theory of Literary Self-Translation* (İkidiilli Metin Tarihi ve Edebi Öz-çeviri Teorisi) adlı kitabın giriş bölümünde öz-çeviri ve iki dillilik kavramlarını birleştirerek öz-çeviriden “farklı dillerde oluşturabilen ve metinlerini bir dilden diğerine çeviren bir yazar tarafından yazılmış öz-çeviri” ve “farklı kitlelere sonsuzca uzanan, iki dilde tek bir metin” olarak bahseder (Hokenson & Munson, 2007, s. 1).

Öz-çeviri eyleminin nasıl oluşturulması gerektiği yönünde bir fikir ortaya atan Grutman'a (2001) göre öz-çeviri eylemi eşzamanlı öz-çeviri ve ardışık (ya da gecikmeli) öz-çeviri şeklinde iki türlü gerçekleştirilir (Grutman R. , 2001, s. 20). Petrucă da (2013) Grutman'ın düşüncesini destekleyen bir görüşle eşzamanlı öz-çeviriyi yazar-çevirmenin her iki metni de aynı anda yazdığı, ardışık çeviriyi ise yazarın özgün çalışmasını bitirdikten ve ardından onu bir ya da daha fazla şekilde çevirdiği ya da yazdığı öz-çeviri olarak ifade eder (Petrucă, 2013, s. 760). Eşzamanlı öz çevirinin özgün metnin oluşturulması sırasında gerçekleştirildiği söylenebilir. Yani aynı anda her iki dilde de eser oluşur. İki eser de aynı anda oluşturulduğundan benzer olma durumu söz konusudur. Ardışık öz-çevirinin ise özgün metnin tamamlanmasından ya da yayınlanmasından sonra gerçekleştirilen öz-çeviri olduğu

bilinmektedir. Bu durumda ise özgün ile öz çeviri arasında bazı değişiklikler gözlemlenebilmektedir.

Özel bir çeviri şekli olan öz-çeviri, özgün metnin yazarı tarafından gerçekleştirilen bir çeviri olma özelliğine sahiptir. Kısacası öz-çeviri, yazar tarafından kaynak metnin erek metne dönüştürülmesini; öz-çeviri eylemi de bu süreç içinde ortaya koyulan ürünü ve öz-çevirisi yapılan metni içerir. Öz-çeviri metni, yazar tarafından başka bir dile çevrilen özgün bir metnin süreç sonundaki başka bir dilde oluşan halidir şeklinde bir ifade kullanılabilir.

### **Anadil-İkinci Dil Ekseninde Yazar-Çevirmen/Öz-Çevirmen**

Öz-çeviri çalışmalarının bireyler ve toplumlar için bir zenginlik olduğunu söylemek mümkündür. Çeşitli nedenlerle birden fazla ulusal dilin konuşulduğu toplumlarda ya da birden fazla dili konuşan yazarlarda ikidillik ya da çokdillik durumu görülür. İkidilli ya da çokdilli yazarlardan bazıları anadilinde ya da tam tersi olarak yabancı dilde oluşturdukları yapıtlarını anadiline ya da bir başka dile çevirirler yani öz-çeviri eylemini gerçekleştirirler. Fitch'e (1988) göre çevirmenler normalde yabancı dilden ana dile çeviri görevini yerine getirirken yazar-çevirmen yabancı bir dilde eser yaratan ve bu eseri kendi ana diline çeviren kişidir (Fitch B. T., 1988, s. 22). Genel eğilim böyle olsa da, öz çeviri eylemi ana dilde üretilen bir eserin yabancı dile aktarılmasıyla da gerçekleşmektedir. Beckett'in eserlerini hem anadili olan İngilizce hem de Fransızca yazdığı ve tam tersi olarak öz çeviri eylemini gerçekleştirdiği örnek olarak verilebilir.

Hokenson&Munson (2007), iki dillilik kavramını "tek bir dili deyimsel olarak konuşma ve yazmanın yanı sıra ikinci bir dilin sözlü ve yazılı şekilleri üzerinde yüksek derecede kontrol sahibi olan ve [...] her iki dilde de eser yazan kişi" şeklinde (Hokenson & Munson, 2007, s. 12); "yazar- çevirmenleri ise

“deyimisel iki dilli yazarlar” olarak ifade eder ve yazar-çevirmenlerin iki edebi dili edinmiş, her iki dilde metinler oluşturabilen ve metinlerini bu diller arasında çevirebilenler olduğunu da ekler. En genel ifade ile çeviri, bir dilden diğer dile geçişi ifade eder. Sahip olduğu iki dilli kimliği sayesinde yazar, bir dilden diğerine geçişi kendisi yapmaya karar verebilir. Adından da anlaşılacağı üzere öz-çeviri eylemi sonucunda ortaya çıkan ürünün ve çevirisi yapılan metnin yazarı ve çevirmeni aynı kişidir. Yazar ve çevirmen kimlikleri tek bir kişide toplanmıştır. Hokenson&Munson (2007), yazar-çevirmeni “metinleri bir dilde yazan ve sonra diğerine çeviren iki dilli bir yazar” olarak tanımlamaktadır (2007, s. 12). Öz çeviride, bir metnin yazarı aynı zamanda o metnin başka bir dile çevirisini de üstlenen kişidir. Bu doğrultuda yazar-çevirmen, ayrıcalıklı bir çevirmen olarak kabul edilir. Yazar-çevirmenler, ikinci dilde bir metni yeniden oluştururlar ve bu metni başka bir dilin edebi ve felsefi gelenekleriyle donanmış yeni bir işaret sistemine uyarlarlar. Öz-çevirinin edebi normlardan kökten farklılaştığını da belirten Hokenson&Munson (2007) bu öz-çeviri eyleminde çevirmenin yazar olduğunu, çevirinin de özgün bir eser olduğunu aslında başka dilde yazılan eserin de yerli bir eser olarak nitelendirilebileceğini de dile getirir (Hokenson & Munson, 2007, s. 161).

Fitch (1988), yazar-çevirmenlerin, öz-çeviri eyleminde alacakları kararlar, değişiklikler ve metni nasıl çevirecekleri konularında bir “otorite” gücüne sahip olduğunu ifade eder. Sahip oldukları bu yetki sayesinde öz-çevirisi yapılan eserin aslına daha yakın olabileceğini de belirtir (Fitch B. T., 1988, s. 19). Herhangi bir eserin çevirisini gerçekleştiren bir çevirmen gibi yazar-çevirmen de dilbilimsel, kültürel ve edebi bilgi ve becerilere sahiptir. Sabljo (2011), her iki dili de anadil olarak kullanabilen iki dile de hâkim olan yazar-çevirmenlerin çevirmenlerden farklı olduğunu ileri sürerek çalışmalarında kullandıkları terminolojinin daha esnek ayrıca çalışmalarının



özgün olduğundan bahseder (Sabljö, 2011, s. 165). O halde yazar ve çevirmen kimliklerinin tek bir adda birleşmesinin yazar-çevirmene, öz-çeviri eyleminde önemli bir yetki verdiği söylenebilir. Berman (1984), Ortaçağ ve Rönesans döneminde öz-çeviri yapan yazarlar arasında yer alan Hollandalı şair Hooft örneğini vererek, ölen sevgilisinin mezar taşına önce Flamanca, sonra Latince ve Fransızca, sonra yeniden Latince ve İtalyanca, bir süre sonra da yine Flamanca yazılar yazdığını belirtir. Berman, şairin, anadilinde acısını tam anlamıyla ifade edebilmek amacıyla birden çok dili kullandığını ve öz-çeviri yapmaya ihtiyaç duyduğunu ifade eder (Berman, 1984, s. 13). Bu doğrultuda bir yazar-çevirmenin kendi çevirilerinin özgün bir yaratım olduğunu söylemek mümkündür. Yazar-çevirmen başka bir çevirmene göre daha “özgür” olsa da, kaynak metne çoğunlukla “sadık”tır. Berman’ın (1984) “Çevirmen yazar olmak ister fakat yalnızca yeniden-yazandır. Yazandır, fakat hiçbir zaman “yazar” değildir. Çeviri sonucu oluşturduğu ise bir yapıttır, fakat “özgün yapıt” değildir” (Berman, 1984, s. 19) şeklinde yazar ve çevirmen arasındaki farkı vurguladığı tanımından yola çıkarak yazar ve çevirmen kimliklerini elinde tutan yazar-çevirmenin kaynak dilde yazdığı ve öz-çevirisini gerçekleştirdiği her iki eserin de aslında bir “özgün yapıt” niteliğinde olduğunu söylemek mümkün olur. Dolayısıyla herhangi bir metni çeviren çevirmenden farklı olarak yazar-çevirmen her iki eserin de “yazar”ı olma niteliğine sahiptir.

### **Öz-çeviride Anlama “Sadakat” ve “İhanet” Kavramları**

Yazar-çevirmenin, özçeviri sürecinde iki dil dünyasına ilişkin bilgilerini kullandığı bilinmektedir. Bu doğrultuda öz-çeviri sürecinde gerek gördüğü hem dilsel hem de kültürel birçok değişiklik yapabilir. Eserin sahibi olarak bu tür değişiklikleri herhangi bir eserin çevirmenine göre daha özgürce ger-

çekleştirebildiği söylenebilir. İki dile ve iki kültüre hâkimiye-  
tinin vermiş olduğu bu özgürlüğün yanı sıra ortaya çıkan iki  
eserin de sahibi olması yazar-çevirmeni öz-çeviri sürecinde  
kaynak metne sadakat durumuyla karşı karşıya bırakabilen  
bir durum olduğu bilinmektedir. Koller, sadakat konusunda-  
ki farklılıktan dolayı, “öz çeviri” ve “doğru” çeviri şeklinde  
yaptığı ayırmada, çeviri sırasında “sıradan” bir çevirmenin  
almaktan çekinebileceği kararları “yazar-çevirmen”in metne  
değişiklikler getirirken kendini haklı hissederek alabileceğini  
belirtir. Koller, çeviri ile öz-çeviri arasındaki farkın bir yetki  
meselesi olduğunu ifade etmektedir. İtalyanca ve Fransızca  
yazan ve öz-çeviri yapan oyun yazarı Goldoni ise öz-çeviri  
yapmasının avantajını şu şekilde dile getirir (Montini, 2010,  
s. 306):

“Yine de bu konuda diğerlerine göre bir avantaja sahip-  
tim: Bir çevirmen, zorluklarla karşılaşsa bile, anlamdan kaç-  
maya cesaret edemez. Gerçek anlamda; ama ben kendi eseri-  
min yazarı olarak milletimin zevkine ve geleneklerine daha  
iyi uymak için sözcükleri değiştirebildim.”

Fitch’e (1988) göre sadakat kavramı, öz-çeviri bağlamın-  
da anahtar bir kavramdır. Özgün eserin yazarı olduğundan  
yazar-çevirmenin, eserin niyetini sunma açısından bir çevir-  
mene göre çeviri sürecinde daha iyi bir konumda olduğu  
düşünülmektedir (Fitch B. T., 1988, s. 125). Shread (2009),  
yazar-çevirmenler bağlamında “özgürlük” kavramı üzerin-  
de durarak öz-çevirinin ayırt edici özelliklerinden birinin,  
eserin “yazarı” dışında kimsenin kabul edemeyeceği özgür-  
lükleri alma yeteneği olduğunu dile getirir ve aynı zamanda  
yazar-çevirmenlerin yetkilerinin sınırlandırılmasıyla da “iha-  
net”e de izin verilebildiğini belirtir (2009, s. 59).

Kendi eserini çeviren bir yazar, kaynak metnin erek diz-  
gede kabulü açısından okurun dilinde hitap etmeyi tercih  
eder ve bu şekilde kendisini okuyucuya yaklaştırır. Erek met-

nin üretimi açısından yazar, iki durumla karşı karşıyadır: ya okuyucusu için kültürel ve dilbilimsel bir aşinalık izlenimi yaratmaya çalışabilir ya da tam tersine, metnin bir çeviri gibi okunmasını sağlayacak belirli bir kültürel farklılık ile yabancı bir iklime yerleştirmeye karar verebilir (Fitch B. T., 1988, s. 25). Yazar-çevirmenin, herhangi bir eseri çeviren bir çevirmene göre daha özgür kararlar aldığı görülmektedir. Kaynak dilden erek dile aktardığı eserini erek kitle için uygun olduğunu düşündüğü ekleme ya da çıkarmalarla yeni bir metin şeklinde ortaya koyabildiği de söylenebilir.

Yazar-çevirmen yaratıcılığını da kullanarak özgün eseri erek kitle için farklı bir dilde ve farklı bir kültürde yeniden yazar ya da o dile ve kültüre uyarlar. Farklı bir dilde ortaya çıkan eser çeviri aracılığıyla oluşsa da eserin “ikinci bir özgün metin” niteliğinde olduğunu da söylemek mümkündür. Bu durumu Tanqueiro (2009), ikinci metnin, yazar-çevirmenin sahip olduğu otoritesi nedeniyle erek bağlamda özgün bir çalışma gibi düşünülebileceğinin ve okunabileceğinin altını çizmektedir. Hatta o, ikinci bağlamda okurun başka bir dilde özgün bir eserin bulunduğu farkında dahi olmayabileceğini de dile getirir (Tanqueiro, 2009, s. 109). O halde bir çevirmenin genellikle özgün metinden çok uzak olmaması ve yalnızca mesajı olduğu gibi erek dile aktarmaktan sorumlu olması beklenir, bu da çevirmenin aslına sadık kalacağı anlamına gelir. Yazar-çevirmen ise eserin sahibi olması neticesinde erek kitle için daha özgür şekilde uygun ifadeler tercih edebilir, gerekli uyarlamaları yapabilir ve sahip olduğu otorite ile yaratıcılığını kullanabilir. Bu nedenle de yazar-çevirmenin, özgün esere sadık kalmama ya da ihanet durumuyla karşı karşıya kalması muhtemel bir durumdur. Bu doğrultuda Oustinoff, öz-çeviri yapan bir yazarın, “kendisine ihanet etme”yi de içeren birçok hakka sahip olduğunu dile getirir. Bu durumu açıklamak için Oustinoff (2001), Beckett’in İngilizceden Fransızcaya çevirdiği *Fin de Partie* adlı eserinde yer alan bir cümleyi örnek

olarak verir: İngilizce metinde yer alan “He was a painter and engraver” (O bir ressam ve oymacıydı) cümlesini Fransızca metine “Il faisait de la peinture” (Resim yapıyordu) şeklinde çevirmeyi tercih etmiştir (Oustinoff, 2001, s. 8).

Rainier Grutman’a (2009) göre öz-çeviri eyleminde otorite kavramı merkezde yer alır. Genellikle çevirmenin kararlarının yazarın tercihlerine bağlı olduğu düşünüldüğünde çevirinin özgün eserin altında yer aldığı söylenebilir. Metnin öz-çevirisi yapıldığında ise özgün ve çevirisi artık ayrılmadığından iki metin de yazarın otoritesi ve tercihleri doğrultusunda oluşturulmaktadır (Grutman R. , 2009, s. 19). Öz-çeviride yazar metni tamamen değiştirme konusunda özgür olamaz, ancak yazarın öz-çeviri sürecinde ikinci dil ve kültüre uygun aktarımında özgürlüğü söz konusudur. Özgün ile çeviri arasındaki ilişkinin görünür kalması anlaşılabilirlik açısından oldukça önemlidir. Öz-çeviri, hem yazı hem de çeviriye has özellikleri ile ayrı bir uygulama olarak düşünülmelidir. Oustinof’a (2001) göre öz-çeviri “hem çeviri hem de yazıdır, bu yüzden sadece yazmaya indirgenmemelidir”(Oustinoff, 2001, s. 57).

Sonuç olarak yazar-çevirmeni herhangi bir eseri çeviren çevirmenden ayıran temel unsur, özgün metnin yazarı ve çeviri metnin çevirmeni olmasından kaynaklanan özgürlüğüdür. Yazar-çevirmenin öz-çeviri sırasında yorum gücünü ya da yaratıcılığını kullanması ortaya çıkan ürünün “yeniden yazım” şeklinde değerlendirilmesini de mümkün kılar.

### **“Yeniden Yazım” ve “Yaratıcılık” Kavramları Çerçevesinde “Çeviri” ve “Öz-Çeviri” Karşılaştırması**

Öz-çeviri eylemi sonucunda özgün bir eser mi yoksa bir çeviri eser mi ortaya çıktığı tartışılan bir konu olduğu bilinmektedir. Bir kısım düşüncelerin yaratıcılığı içeren yeniden yazım sonucunda özgün bir eser ortaya çıktığı üzerine odaklandığını, bir kısım düşüncelerin de herhangi bir edebi eserin

çevirisinden farkı olmayan bir çeviri eyleminin gerçekleştiğine yoğunlaştığı söylenebilir. Öz-çeviri ayrıcalıklı bir çeviri eylemi olarak görülürken aynı zamanda yeniden yazım durumu da tartışılan konulardan biridir. O halde, öz-çeviri eylemini gerçekleştiren hem çevirmen hem de yazar ise, öz-çeviriyi bir çeviri mi yoksa yeniden yazım olarak mı düşünmek gerekir? sorusuna yoğunlaşmak gerektiği söylenebilir. Mulinacci “auto” ön ekinden yola çıkarak öz-çevirinin “kendi çalışmalarını çeviren bir yazar” ya da “kendi çalışmalarını yeniden yazan bir yazar” şeklinde iki boyuta sahip olduğunu dile getirir. Öz-çevirinin, çeviriden çok yazar boyutunda ısrar eden Mulinacci’ye göre (2014), öz- çeviride çevirme ya da yeniden yazma fikri kavramsal olarak neredeyse eşdeğerdir, çünkü her iki durumda da yazar-çevirmenin metin üzerindeki otoritesi kesindir. İster profesyonel çeviri kriterlerine göre çeviri yapmayı seçsin, ister çalışmasını yeniden yaratmayı seçsin, yazara sadakatsizliğinden dolayı asla eleştirilemez (Mulinacci, 2014, s. 106-108).

*The Self-Translator as Rewriter* (Yeniden Yazar Olarak Yazar-Çevirmen) adlı yazısında Bassnett (2013), öz-çeviriyi bir çeviri olmadığı öz-çevirinin daha çok yeni bir özgün eser yaratan bir yeniden yazma şekli olduğu düşüncesiyle eleştirir. Mulinacci’nin görüşünden farklı olarak Bassnet’a göre (2013) öz-çeviri, bir kaynak metni başka bir dile çevirmekten çok daha fazlasını yani diller arasında yeniden yazmayı içerir (Bassnet, 2013, s. 19-20). Bu nedenle, kendi eserini çevirmek, diller arası aktarımdan daha fazlasıdır ve yeniden yapılandırmayı gerektirir. Bassnett (2013), öz-çeviri terimini özellikle sorunlu kılan temel özelliğin altını çizmekte ve öz-çeviride bir özgün eserin varlığını kabul etme fikrine karşı çıkmaktadır. Ona göre bu durum hata riski taşıdığı gibi özgün ile öz-çeviri metnin ve yazarın iki yazı dili arasındaki bağlantılarının çoğu zaman net bir şekilde ayırlamayacağını da mümkün kılmaktadır (Bassnet, 2013, s. 33). Bu doğrultuda Tanqueiro

da (1999) Basnett'tan farklı bir bakış açısıyla yazar-çevirmenin kendi çalışmasını yeniden yazarak yeni bir eser üretmediğini ve metnin ilk halinin kurgusal evrenine saygı duyması gerektiğini dile getirerek, öz-çevirinin bir çeviri olarak kabul edilmesi gerektiğini vurgular. Tanqueiro (1999), çevirmenin eserini başka bir dilde sunabilmek için yazara yaklaşması gereken bir model okuyucuya benzetir. Ona göre, herhangi bir çevirmenin de yazar tarafından oluşturulan eserin kurgusal evreniyle sınırlandırılmış da olsa erek dilde yaratıcı bir gücü vardır. Eserin kurgusal evrenini yaratma sürecinin çoktan bittiği düşüncesi ve Tanqueiro'ya göre (1999) yaratıma getirilen sınırlar, sahip oldukları tartışılmaz özgürlüğe rağmen, yazar-çevirmenleri yazarlar arasında değil çevirmenler arasında sınıflandırmayı ve yayınlanan öz-çeviriyi yeniden yazmaktan ziyade bir çeviri olarak görmeyi zorunlu kılar (Tanqueiro, 1999, s. 20-22).

Tanqueiro (2009), her şeyden önce, öz-çeviri eylemini gerçekleştiren yazar-çevirmenin herhangi bir çevirmenle aynı dilbilimsel, kültürel, edebi ve çeviri becerilerine sahip olduğunu ileri sürer. Yazar ve çevirmenin, çifte niteliğinin yazar-çevirmene tartışılmaz bir yetki verdiğini belirtir. Ayrıca, öz-çeviriyi bir çeviri olarak görmeye devam etse de yazar-çevirmenin özgürlüğünü, kullanarak çeviri sayesinde çalışmalarını mükemmelleştirebilme ayrıcalığına da sahip olduğunu kabul eder (Tanqueiro, 2009, s. 109). Ona göre pek çok değişikliğe rağmen, eserin kurgusal evreni daha önceden oluşturulmuş olup yeniden değiştirilip oluşturulması da mümkün değildir. Bu da öz-çeviriyi yeniden yazımdan çok çeviriyeye daha yakın hale getiren bir durumdur. Ayrıca, yazarın çevirisi, kendine özgü bir çeviri olup yaratıcılık içeren bir eylemdir. Petrucă (2013) öz-çeviri eylemini, bazı açılardan çeviri eyleminden farklı olan yaratıcı bir çeviri şekli olarak tanımlar ve bir yazar olarak, metni gözden geçirerek geliştirmek amacıyla çeviri sırasında metinde değişiklik yapma olanağına da sahip

olduğunu belirtir (Petruca, 2013). Eco (2014), z-eviri yapan bir yazarın bir çevirmene göre eser üzerindeki otoritesinden kaynaklanan çok daha fazla bir özgürlüğe sahip olduğunu ve bu açıdan bakıldığında öz- çevirinin yaratımdan bir farkı olmadığını dile getirir (Eco, 2014). Zaitouni-Chapin, yaratıcı (yeniden) z-çeviride yazar-çevirmenin eserin yapısını etkileyecek olası değişikliklerle özgürce yeniden yazım sürecine girdiğini ne sürmektedir (Zaitouni-Chapin , 2015, s. 29). z-eviri ile yeniden yazım arasında bir sınır olmadığını düşünen Lefevere (1992), aslında tüm çevirilerin yeniden yazımı da barındırdığını ifade eder (Bassnett, 2013, s. 23-24).

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### PERTEV NAILİ BORATAV

#### **Pertev Naili Boratav'ın Hayatı**

Pertev Naili Boratav, 2 Eylül 1907'de o yıllarda bir Osmanlı toprağı olan, Bulgaristan'ın Darıdere (Zlatograd) kasabasında doğmuş, 16 Mart 1998'de Paris'te hayata gözlerini yummuştur.

Boratav İlkokulu bitirince, dayısının teşvikiyle Kumkapı'daki Fransız okuluna gider. Burada beş sene eğitim aldıktan sonra eğitim hayatına İstanbul Lisesinde devam eder. İstanbul Darülfunun Edebiyat bölümünden 15 Ekim 1930 tarihinde mezun olur. Aynı yıl burslu eğitim aldığı yüksek muallim mektebindeki eğitimini de tamamlar. Boratav'ın hayatını üç ayrı dönem içinde ele almak gerektiğini vurgulayan Kayalı (2019) Boratav'ın hayatının her döneminde çevresindeki şartlara uyum sağladığını ve uyum içinde yaşayan bir bilim adamı olduğunu söyler. 1937 ve 1948 yılları, hayatının üç ayrı döneme ayrıldığı tarihlerdir. Boratav 1931 yılında İstanbul Darülfunun Edebiyat Fakültesi'nde Prof. Dr. Fuat Köprülü'nün yanına, Nihal Atsız ile birlikte asistan olarak başlamıştır. Sonrasında, Konya Lisesi'ne Edebiyat öğretmeni olarak gitmiştir. Daha sonra ise Almanya'ya Ön Asya dilleri eğitimi için bir sınavla seçilerek gönderilmiştir. Almanya'da altı senelik bir eğitimin sonunda Dil Tarih Coğrafya Fakültesine doçent olarak getirilecek olan Boratav, çevresindeki insan-



ların birtakım suçlamalarıyla eğitimi yarıda kesilerek görevinden alınmış ve ertesi yıl bakanlık tarafından Türkiye'ye geri çağırılmıştır. Birkaç ay sonra 1937 yılında Siyasal Bilgiler Okulu idare muavinliğine tayin olmuştur. Bu suçlamaları kabul etmeyerek sadece kendisini suçlayan insanlar tarafından dile getirilen bir ifade olduğunu belirtmiş ve bakanlığa bir dilekçe ile başvurmuş ve görevine çağrılmayı talep etmiştir. Bakanlık tarafından yapılan araştırmalar neticesinde görev dönmeye uygun görülmüştür. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi doçentliğine tayini 1938 yılında gerçekleşmiştir. 1939 yılı, Boratav tarafından Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde folklor kürsüsünün ilk kez kurulduğu yıldır (Kayalı, 2019, s. 28). Birkalan (2000), 1948 yılında kürsüsünün kapandığı zamana kadar o dönemde derlediği malzemelere dayanan 18 kitabı, Türkçe ya da başka bir dilde yayımlanan 200'den fazla makalesi bulunduğunu belirtir (Birkalan, 2000, s. 18).

Boratav, *Ülkü* gibi resmî dergilerde makaleler yayınlamış ve dönemin entelektüel açıdan önemli dergilerinden *İnsan* adlı dergide ve siyasal açıdan önemli olan *Yurt ve Dünya* adlı dergide düşüncelerini açıklama fırsatı bulmuştur. İsmet İnönü'nün 19 Mayıs konuşması ile yayımlanmakta olan dergilerin tamamı kapatılana kadar 1940'lı yıllarda dergi sayılarında bir artış olmuş ve düşünsel çeşitlenmenin yaşandığı bir ortam oluşmuştur. Boratav'ın, dergilerde yayımlanan yazılarını kırk yıl sonra hiç tereddüt etmeden üzerinde herhangi bir değişiklik yapmadan tekrar yayımlaması bu yazıların birer belge niteliğine sahip olduğunu göstermektedir. Boratav'ın dergilerdeki yazıları siyasal anlamda nitelendirilebilen yazılarıyla folklor ve halk edebiyatı yani kendi bilim dalı üzerinedir. O dönemin toplumcu edebiyatı hakkında belirttikleri, siyasal-düşünsel kimliğinin göstergesi olarak anlaşılmasına neden olmuştur. Sabahattin Ali'nin öyküleri, Kemal Bilbaşar'ın romanları ve *Sınıf* başlıklı roman bunlardan bazılarıdır. Ahmet Mithat Efendi ve Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın roman-

ları aracılığıyla da halk kültürünün temel unsurlarına değinmekteydi. 1948’li yıllar Boratav’ın kendisine ve kader birliği yaptığı iki arkadaşına karşı çok ağır suçlamaların yapıldığı bir dönemdir. Boratav, suçlamalara, “Türk milletini medeni milletlerin ön safına çıkarmayı memleket davalarının en büyüğü sayıyoruz; bu davaları içine alan ideoloji olarak da ırkçılık, Turancılık, Anadoluçuluk gibi şovenlikten uzak, gerçek bir milliyetçiliği ve halkçılığı benimsiyoruz” şeklinde bir ifade ile cevap verir (Kayalı, 2019, s. 39). Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi’ndeki görevinin son bulmasından sonra suçlamalardan beraat ettiğini dile getirerek TBMM’ye ve MEB’e görevine tekrar dönmesi konusunda başvurularda bulunsa da başvuruları kazandığı bir dava olmamasından dolayı reddedilmiştir. Türkiye’deki diğer üniversitelerin edebiyat bölümlerine de girme girişimlerinde bulunmuştur hatta Fransa’da bulunduğu yıllarda da bu girişimleri devam ettirmiştir (Çetnik, 2019, s. 101).

Pertev Naili Boratav 1948-1952 yılları arasında ABD Standford Üniversitesi’nde Hoover Kütüphanesi’nin Türkiye bölümünün kuruluşunu Türkiye’den yönetir. 1952’de Wolfram Eberhard aracılığıyla ABD’de bir iş bulma fırsatı doğar. Ancak ABD’den vize alamaz (Çetnik, 2019, s. 102). Boratav, Paris’te *École Pratique des Hautes Études’de* (EPHE) doktora yakın bir eğitimi ve *Centre National de la Recherche Scientifique’de* (CNRS) *attaché de recherche* (araştırma uzmanı) unvanıyla çalışmayı da içeren bir çeşit burs bularak 1952’den sonra Fransa’ya yerleşir. Bursu her sene tekrar almak amacıyla görevinde devam edebilmesi için yoğun çalışmalarına devam eder. 1959’dan itibaren *chargé de recherche* unvanına hak kazanır. 1 Aralık 1963’ten itibaren *École Pratique des Hautes Études’de* IV. Sektörde *chargé de conférence* unvanıyla ders vermeye başlar. 1966’dan itibaren *maître de recherche* unvanı almıştır. Boratav, düzgün Fransızcası sayesinde daha gittiği ilk günlerden başlayarak verdiği konferanslarla Fransa’da

adını duyurur. Türkiye’de iken başladığı çocuk oyunları çalışmalarını UNESCO desteğiyle burada daha iyi şartlarda sürdürme fırsatı elde eder. Türkiye ve Almaya’dakilere benzer folklor çalışmalarının pek gelişmiş olmadığı Fransa’da Boratav’ın araştırmaları önem kazanmaktadır (Çetik, 2019, s. 102-105). Fransa’ya geldiği ilk yıllarda katıldığı *International Society for Folk Narrative Research*’te tek Türk üyedir. Fransa’da *Oriens* dergisinde 1957’den itibaren çok sayıda kitap eleştirisi yayımlanmıştır.1990’ların başına kadar *École des Langues Orientales*’de Osmanlı arşiv belgeleri üzerine seminerler yürütmüştür (Çetik, 2019, s. 118).

Fransa’ya gittikten kısa bir süre sonra Boratav’ın dünyada en çok tanınmasını sağlayan eserlerden biri *Türk Masallarının Tipleri* (Typen Türkischen Volksmärchen-TTV) yayımlanır. O dönemlerde masal metinlerini Fransızcaya çevirmeye başlar. Bu eser, 1955’te Délarue, tarafından *Contes Turcs* adıyla yayımlanmıştır. Bu kitabı önemli bir ilgi görmüştür. Tekerlemeleri ve masalları uzun zaman Türkçe olarak basılamasa da daha o yıllardan eserini hazırlamıştır. Masallar kitabı 1965’te Almanya’da da Alman Bilimler Akademisi’nce basılmıştır. (Çetik, 2019, s. 110). *Contes Turcs* adlı eser Fransız Erasme Yayınevi tarafından *Beş Kıtanın Masalları* adını verdiği büyük masal serisinde yer alan ve 1955’te yayımlanabilen iki kitaptan biridir. Diğeri ise *Contes Malgaches*’tir (Alangu , 1983, s. 692). Kitabın giriş bölümünde Paul Délarue’nün giriş önsözü bulunmaktadır. Paul Délarue’nun ifadesiyle bu kitap “bir seyahat ya da üzerinde yazılmış bir bilim kitabı kadar, okuyucuyu, Türklerin yaşayışları, inanışları üzerinde aydınlatacaktır (Boratav P. N., 1955, s. 10). Fransa’da olduğu sıralarda İngiltere’de Londra Üniversitesi Türk Bilim Bölümü Başkanı Bernard Lewis tarafından Pertev Naili Boratav’ı kendi üniversitelerine tayin etmek üzere iken adını vermek istemediği makamlardan gelen ihtar üzerine muamelelerin durdurulduğu belirtilir (Kayalı, 2019, s. 40).

Boratav'ın yazdıklarının temel özelliği kültür üzerine odaklaşması ve belli türde bir milliyetçilikte somutlaşmasıdır. (Kayalı, 2019, s. 56) Türkiye'deki folklor çalışmaları genel olarak Alman tipi milliyetçilik anlayışıyla uyumlu olan etnik kökenlere dönüş ile milli bünyeyi tanıyıcı bir faaliyeti içermektedir. Fransa'da gelişen milliyetçilik anlayışı ise daha çok vatandaşların eşit hak ve yükümlülüklerine dayalıdır. Fransa'da bu alandaki eksikliği belirten Almanya kökenli Arnold Van Gennep'in *Le Folklor* adlı kitabını, Boratav'ın çeviri için seçmesi raslantı değildir. Boratav'ın araştırmaları Fransa'da bu bakımdan bir boşluğu tamamlayan niteliğe sahiptir. Bu durum Fransa'da çalıştığı yıllarda dile getirilmiş, Fransa'da Boratav'ın ününün ve itibarının artmasını sağlamıştır (Çetik, 2019, s. 169).

Anadolu Türkçesi ve Fransızcadan başka Farsça, Arapça, Rusça, Macarca, Almanca, Türk lehçeleri ve Ermeni harfleri ile yazılmış kaynakları da kullanabilen Pertev Naili Boratav (Çetik, 2019, s. 146) Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemleri ve Cumhuriyet'in kuruluşu dönemlerinde yetişmiş önemli bir bilim adamıdır. Liseden hocası Hilmi Ziya Ülken ve Darülfünun'dan hocası Fuat Köprülü'nün yönlendirmesiyle, edebiyat öğrenimi sırasında halkbilim alanında uzmanlaşarak alanın Türkiye'deki kurucusu olmuştur (Çetik, 2019, s. 327). 1993'te Kültür Bakanlığı tarafından "Türk folkloruna üstün hizmet onur ödülü" verildiği bilinmektedir. Hayatından belli kesitlere yer verilerek kendisinden bahsedilen Boratav görüldüğü üzere işine saygı duyan yaşamış olduğu olumsuzluklara ve zorluklara rağmen çalışma azmini hiçbir zaman yitirmeyen üretken bir bilim adamı ve halk bilim uzmanıdır.

### **Pertev Naili Boratav'ın Eserleri**

Pertev Naili Boratav, akademik yaşamının bütün dönemlerinde, Türk halkbilimi alanında önemli çalışmalar gerçekleştirmiş, o dönemlerde methodsuz ve sistemsiz bir bilim olan

halkbilimine yön vermiş ve bu bilimi bir ekol haline getirmiştir. İlk çalışması olan *Köroğlu Destanı'nda* (1931) uyguladığı karşılaştırmalı yöntem, dünya destan araştırmalarında önemli bir aşama niteliği taşır. Eserde destandan etkilenecek kalemeye alınan şiirlere ve şairlere, destanın halk edebiyatındaki yerine ve başka milletleri nasıl etkilediğine yer verir (Boratav, 1984).

Pertev Nali Boratav'ın, önemi tüm dünyadaki halkbilim otoriteleri tarafından kabul edilen bir başka çalışması *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği* başlıklı doçentlik tezidir. Doğuşundan yazılı ve basılı duruma gelinceye kadarki Türk halk hikâyeleri evrelerini, hikâye kahramanlarını ve belli başlı hikâye motiflerini, hikâyelerinin konusunu, biçimini ve üslubunu ele alır. Yazınsal metin çözümlemelerine de yer verir. Ayrıca halk hikâyelerinin sözlü gelenekten yazıya geçerek kitaplaşması ile ilgili bilgilere de yer vermektedir. (Boratav, 2018)

Çok eski destan ve masal motiflerini taşıyan *Bey Böyrek Hikâyesine Ait Metinler* adlı çalışması 1939 yılında yayımlanmıştır. 1942'de yayımladığı *Halk Edebiyatı Dersleri* adlı eserinde Boratav, verdiği dersler için dünyada ve Türkiye'de o yıllara kadar varılmış bilimsel sonuçları ve ülkemiz için yapılacak çalışmalarda izlenecek yolu gösterir (Boratav, 1939).

İki ana bölümden oluşan 1943 yılında yayımlanan *İzahlı Halk Şiiri Antolojisi* (H. Vedat Fıratlı ile) adlı eserinde üç değişik tarihsel döneme ayırdığı dönemler içerisinde halk şiiri geleneğini ele alır (Boratav & Fıratlı , 2000). Yine aynı yıl yayımlanan *Pir Sultan Abdal* adlı eserini, Abdülbaki Gölpınarlı ile edebiyatımıza kazandırmıştır. Kitabın yazılış amacı Pir Sultan Abdal'ın adına mal edilmiş menkıbe ve şiirlerin ona ait olmalarını tespit etmektir (Boratav & Gölpınarlı, 2010). İlk cildini 1939'da yayımladığı *Folklor ve Edebiyat* adlı çalışmasının ikinci cildini 1945 yılında yayımlar. Bu eser, Pertev Naili Boratav'ın

halkbilimi adına yaptığı incelemeleri, araştırmaları ve bildiri-leri içermektedir. Bu çalışmaları 1982 yılında yeniden yayımlarken, ilk yayımlandıkları tarihten sonraki bazı makalelerini de bu çalışmalarına dâhil etmiştir (Boratav, 2017)

1953'te Wolfram Eberhard'la birlikte *Türk Halk Masalları Tipleri* adlı çalışma Almanca olarak yayımlanmıştır. 3000'e yakın masal incelenerek 378 masal tipine indirgenmiştir. Her tip, kısaca özetlenmiş ve o tipin çeşitlenmelerine de yer verilmiştir. Kitabın sonunda uluslararası standartlara uygun olarak hazırlanmış bir motifler indeksi eklenmiştir. Böylece dünya motif katalogları arasında Türk masal motifleri de yerini almıştır. (Boratav & Eberhard, 1970)

1955 yılında, Fransa'da yayımlandığında büyük ilgiyle karşılanan 22 masal ve Türk masalları üzerine yapmış olduğu bir incelemenin de yer aldığı *Contes Turcs* (Türk masalları) adlı eseri yayımlanmıştır (Boratav P. N., 1955). Bu çalışmasını, 1963'te yine Fransa'da *Le Tekerleme* adlı çalışması izlemiştir. Boratav'ın, bu eseri tekerleme kavramını Fransız okurların, Türkologların ve folklor araştırmacılarının gündemine almasını sağlamıştır (Boratav P. N., 2000). Bu eseri, 1967 yılında Almanya'da yayımlanan ve 1974 yılına kadar dört baskı yapan *Türkische Volksmärchen* adlı çalışması izlemiştir.

1965'te UNESCO tarafından yayımlanan *Philologicae Turcae Fundamente II*. Weisbaden'e yazdığı *Literature Populaire Turc* adlı bir kitap hacmindeki Türk folkloru ve halk edebiyatı üzerine kapsamlı araştırması da bulunmaktadır. *Contes De Turquie* adlı bir eseri 1977 yılında Fransa'da yayımlanmıştır.

Türkiye'de "masal ataları"ndan derlediği, sözlü geleneğin en güzel örneklerinden yirmi bir tekerleme ve yirmi iki masala yer veren kapsamlı bir eseri 1958 yılında *Zaman Zaman İçinde* adıyla yayımlanmıştır (Boratav P. N., 2018). Yıllar önce hazırlamış olduğu ancak belli nedenlerle basımının 1969'da gerçekleştiği birbirinden eğlenceli kırk sekiz halk masalının

yanı sıra Karatepeli hikâyelerinin de yer aldığı *Az Gittik Uz Gittik* adlı kitabı da bulunmaktadır (Boratav, 1969).

Halkbilimciler için bir başucu niteliğine sahip Halk Edebiyatına dair 100 sorunun yalın ancak kapsamlı bir şekilde açıklanmasını içeren *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı* (1969) ve beş bölümden oluşan bölümlerde her türlü inanış ve davranışları, evlenme, sünnet, düğün, ölüm gibi durumlardaki törenlerin ve dini bayramlar, köy bayramları, yadır ziyaretleri gibi toplumsal olarak farklılıkları (Boratav P. N., 2016) ayrıca oyun ve oyuncaklar, halk sporlarının da incelendiği *100 Soruda Türk Folkloru* (1973) adlı kitapları da bulunmaktadır (Boratav P. N., 1984).

Boratav, aynı zamanda 1939 yılında Arnold Van Gennep'in *Le Folklor* adlı çalışmasını Türkçeye çevirmiştir. Bunun dışında Eflatun'un *Euthyphron* (1942) ve *Küçük Hippias* (1942) adlı eserlerini, George Büchner'in *La Mort de Danton* adlı eserini *Danton'un Ölümü* (1944) adıyla, Heinrich Heine'in *Reisebilder* adlı eserini *Seyahat Tabloları* (I ve II cilt) adıyla Türkçeye çevirdiği de bilinmektedir. Ayrıca UNESCO tarafından yayınlanan, Louis Bazin'le birlikte ünlü Türkmen şairi Mahdumkulu'nun şiirlerini ve Kırgız destanı *Er Töştük*'ü de Fransızcaya çevirmiştir.

Pertev Naili Boratav'ın 42 yıllık çalışması sonucunda 1996 yılında *Nasreddin Hoca* adlı eseri ortaya çıkmıştır. İki bölüm halinde oluşan kitapta birinci bölüm Nasreddin Hoca üzerine Boratav tarafından 1950'li yıllardan beri değişik uluslararası sempozyum ve kongrelerde sunduğu Türkçeye çevrilmiş bildirilerin ve Türkçe kaleme aldığı makalelerin yer aldığı analizleri içermekte olup ikinci bölüm 1480'de Ebu'l Hayr-i Rumî tarafından yazılan *Saltuk-nâme*'den günümüze gelen değişik yazmalardan seçilen 594 Nasreddin Hoca fıkrasını kapsamaktadır (Boratav P. N., 2006).

Pertev Naili Boratav'ın yayımlanmayı bekleyen daha pek çok yapıtı vardır. Son arzumu dediği ve ülkesine kavuşturmak istediği "Boratav Arşivi"nden günümüz halkbilimcilerinin yanısıra, konuya ilgi duyan birkaç kuşak sonrasının da yararlanacağı yeni yapıtlar çıkacaktır (Turan, 1998).

### **Halkbilim Disiplini İçinde Edebi Bir Tür: Halk Masalları**

Masallar, anonim halk edebiyatı ürünlerindedir. Sözlü dilde üretilerek yazıya geçirilir ve düz yazı şeklinde oluşturulur. Bir metnin masal türü olarak kabul edilmesi anlatım, biçim ve yapı gibi unsurlarda türe özgü özelliklerin var olmasını gerekli kılar. Boratav tarafından masal, "(...) nesir (düz yazı) şeklinde söylenmiş, dinlik ve büyüklük inanışlardan ve törelerden bağımsız, tamamıyla hayal ürünü, gerçeğe ilgisiz ve anlattıklarına inandırmak iddiası olmayan kısa bir anlatı" şeklinde tanımlanmakta ve masalların özellikleri arasında anlatının kısa ve yoğun olduğu vurgulanmaktadır. Hayvan masalları ve fıkralarda kısa ve yoğunluğun daha belirgin olduğu, olağanüstü ya da gerçekçi uzun masalarda ise olayların çokluğu ve zamanın uzunluğuna rağmen anlatının yine kısa ve yoğun olduğu belirtilir. Özellikle olağanüstü ve uzun gerçekçi masalların kuruluşlarında "üçlü bakışım" kuralı bulunmaktadır. Olaylar önemlerine göre sıralanarak üç süreli bir düzen içinde geçer; kişiler, yine dönemlerine göre, üç sınıflandırmada ele alınır: örneğin, padişahın üç oğlu; her biri bir başka yerde oturan üç kardeş dev, v.b. Dil özellikleri açısından da diğer edebi türlerden farklılık gösterir. Masalarda di'li geçmiş zaman kullanılmayarak kısa ve yoğun anlatıma bağlı bir şekilde masallar miş'li geçmiş zaman, şimdiki zaman ya da geniş zaman ile anlatılır (Boratav P. N., 2016, s. 85). Masalın önemli özelliklerinden bir başkası da kısa ve hızlı bir öyküleme tekniğine sahip olmasıdır. Vakanın hızlı bir şekilde gerçekleşmesi etki araçlarından biridir. Konuşmalar,



herhangi bir dramatik ya da lirik tesirden çok, yine vakanın heyecanına etki eder. Masalda ikinci önemli özellik de, vakanın geçmiş bir zamana ait olduğunun daima hissettirilmesidir (Boratav P. N., 2018, s. 88). Halk masallarının girişini oluşturan “tekerleme” bölümü “hayvanı” “insana” (pire tellal iken), “olmayanı” “olana”, “yarını” “düne” (daha bitmemiş koruda, daha doğmamış tavşan avına gittik) “babayı” “oğula” “oğulu” “babaya” (ben babamın beşiğini sallar iken) dönüştürerek tersine çevrilmiş bir dünya görüntüsü sunar ve yazının gerçek karşısındaki konumunu daha net bir şekilde belirtir (Yücel T. , 2019, s. 30).

Masallarda yer alan kahramanlar en önemsiz edimleri bile gerçekleştirirken başkasına ihtiyaç duyan kişilerdir. Bu açıdan masallarda kahramanların “eyleyen”den çok “eylettiren” olarak görüldüğü bir “eyletim”ler dizisi şeklinde yer aldığını söylemek mümkündür (Yücel T. , 2019, s. 54). *Yeraltı Diyarının Kartalı* adlı masalda babasının görmeyen gözlerini iyileştirecek toprağı aramaya çıkan şehzadenin onu bu toprağın bulunduğu, ülkeye götürebilecek ata karar vermesi (Boratav P. N., 2017, s. 96-102) ve *Hızır* adlı masalda Padişahın Hızır’ın bulunması için emir vermesi ve kendisine yalan söyleyen adama ne yapması gerektiği hakkında üç veziri ile fikir alışverişi yapması (Boratav P. N., 2017, s. 205-207) kahramanların “eylettiren” olarak görüldüğü örneklerdendir

Oldukça genç bir bilim dalı olan halkbilimi ilk defa İngiliz William Thoms tarafından 1846’da “popüler antikler” kavramının karşılığı olarak kullanılan İngilizce folk (halk) ve lore (bilim) sözcüklerinden meydana gelmiş olan “folklore” sözcüğü kullanılarak oluşturulmuştur. 17. yyda sistemsiz bir şekilde Fransa’da Perrault halk masallarını toplayıp yayımlamıştır (1697). Ancak ilmi ve bilinçli bir şekilde çalışmaların Fransa’da Eloi Johanneau’nun 1807 tarihli *Halk Masalları Hakkında Mülâhazaları* ve Walckenaer’in *Perrault’a Atfedilen Peri ve Sergüzeşt Masallarının Menşeleri Hakkında Mektup* ile

başladığını kabul etmek doğru olur. (Boratav, 2017, p. 281). İngiliz Thomas Browne'nun *Halk Arasındaki Boş İnançlar Üzerine Araştırmalar* (1646) adlı kitabı, Fransız Jean Baptiste Thiers'in *Boş İnançlar Elkitabı* (1677), adlı kitabı ve Fransız Charles Perrault'un halk masalları kitapları (1628-1700) öncü derleme eserler olarak kabul edilir (Tan, 1985, s. 17). Ayrıca Fransa'da Henri Gaidoz tarafından "Mélusine" adlı bir dergi kurulur ve sonrasında da folklorla ilgili birçok dergilerin varlığı görülür. Fransa'da 1886-1918 yıllarında P. Sébillot'nun *Revue des Traditions Populaires* dergisi 32 cilt olarak ve Van Gennep'in önceleri adı "Revue des Études Ethnographiques" olan daha sonra "Revue d'Ethnographie et de Sociologie" adını alan dergisi yayımlanır. Ayrıca, 1930'da "Revue de Folklore Français" çıkmaya başlar ve 1931'de adı "Revue de Folklore Français et de Folklore Colonial" olarak değişerek yayın hayatına devam eder. (Boratav P. N., 2016, s. 14-15). Ayrıca Edmond Saussey'in *Littérature Populaire Turque* (1936) adlı eseri Türk halk edebiyatıyla uğraşan Fransız okuyucularına tanıtmayı amaçladığı önemli bir eserdir (Boratav P. N., 2017, s. 63). 18.yy sonlarında Almanya'da Herder daha bilinçli bir folklor anlayışıyla Perrault gibi sadece masal türünde bir çalışma değil efsaneler ve türküler üzerinde de çalışır. İngiltere'de Walter Scott, folklor ürünlerinin edebileştirilmesi üzerine çalışmalar yapar. 19.yy. ortalarına kadar daha sistemli folklor çalışmalarının yapıldığı görülmektedir. Almanya ve Avrupa folkloru için önemli çalışmalar olarak kabul edilen Grimm kardeşlerin Alman masalları, efsane ve menkıbeleri üzerine yaptıkları ilmi çalışmalar önemli bir hazine niteliğine sahiptir. Yine bu dönemde Arnim ve Brentano, Alman halk şarkıları araştırmalarının iki önemli temsilcisi olarak ön plana çıkmaktadır. Söz konusu ülkelerde Orta-Çağ hikâye, masal, hayvan masalları, destanlar ve dini menkıbelerin araştırma ve incelemeleri de yine bu yüzyılda başlamıştır (Boratav P. N., 2016, s. 16).

Pertev Naili Boratav (2016), önceleri bir bilim konusu sayılmayan ya da başka bilimlerin alanı içinde kalan birtakım olguları, kendine özgü yöntemlerle inceleyen bağımsız bir bilim olarak, folklorun ilk kez 1913'te Rıza Tevfik'in Peyâm gazetesinin "edebi ilave"sinde (sayı 20, Şubat 1913) yayınladığı *Folklor* başlıklı yazısında yer aldığını belirtir. Sonraları bu bilim dalı için halkıyyât, halkbilgisi, etnografya, budun bilgisi, folklor gibi çeşitli adlar kullanılmış ve önerilmiştir (Boratav P. N., 2016, s. 7) Fransa'da milliyetçi yöntemi benimsemeyen halkbilimciler, Fransız folkloru ifadesi yerine bir bilim deyiimi olarak Fransız etnolojisi ifadesini tercih etmektedirler (Boratav P. N., 2016, s. 13).

Türk halk bilimi üzerine ilk çalışmaları başlatan Macar bilgini Ignaz Kunos'dur. Bu alanda önemli eseri 1925 yılında Ankara'da verdiği konferansları bir araya getirerek oluşturduğu kitabı *Türk Halk Edebiyatı* adıyla yayımlanır (1926). Eserinde, 1887'den itibaren Türk halk metinlerini ve metinlerin derlemesini yapmak amacıyla gerçekleştirdiği gezilerini de anlatır. Kunos, Türk halkbilimi disiplininde çalışan birçok batı bilim adamı için önemli bir yol gösterici özelliğe sahiptir (Boratav P. N., 2016, s. 18).

Boratav'a (2016) göre halkbilimi ruhbilim, dilbilim, toplumbilim, arkeoloji ve prehistuar gibi birçok bilimin kavşak noktasında yer alır ya da onlarla birçok konuyu ortak çalışır (Boratav P. N., 2016, s. 8). Boratav (2016), halkbiliminin nitelikleri içinde yer alan en önemli özelliğinin, bir ülkede yaşayan halka özgü kültür ürünlerini ve geleneklerini ayrıntıyla incelemeyi amaçlayan bir bilim dalı olduğunu belirtir. Ayrıca, halkbilimi bir ülkenin bölgelerini ve toplumsal gruplarını, onların dil, ağız, din, mezhep ayrımlarını, üretim ve tüketim özelliklerinden gelen farklı törelerini, törenlerini ve her türlü kültür ürünlerini incelemektedir (Boratav P. N., 2016, s. 12). Halkbiliminin incelediği bu olgular dil aracılığı ile var olur. Örneğin bir masal, masalın yurdu olan bir yerin diliyle

anlatılmaktadır. Bir bölgenin ya da yörenin masalları, türküler gibi kültürel ürünlerinin derlenmesi bölge ya da yörenin dilinin incelenmesini mümkün kılar (Boratav P. N., 2016, s. 14). Halk bilimin dilbilim ile ilişkisi üzerinde duran Boratav, Türk halk masallarını Fransızcaya aktararak çeviri alanı ile ilişkisinin de varlığını ortaya koymaktadır.

Antti Aarne ve Stith Thompson tarafından hazırlanmış *Milletlerarası Masal Kataloğunda* (The Types of the Folktale) (1964) masallar, hayvan masalları; asıl masallar: olağanüstü masallar, gerçekçi masallar; güldürücü hikâyeler, nükteli fıkralar, yalanlamalar; zincirlemeli masallar olmak üzere dört sınıflandırmada ele alınmaktadır. Boratav Türk halk masal geleneğinde bu masal türlerinin her birine örnekler bulunduğunu belirtir (Boratav P. N., 2016, s. 88).

Masalın “hayalî” hikâye olduğunu ifade eden Boratav’a göre masalı anlatan kişi, masalını sınırsız bir hayal gücüyle doğaüstü kişilerle ve olaylarla doldurur. Masalçı, masalın ortalarında olağanüstü durumu, gerçek dünyanın içine aktarmak için farklı yöntemlere başvurur. Bu yöntemlerden birincisi, fantastiğin insancillaştırılmasıdır. Hayvan masallarının kahramanları ya da Rabelais’in kişileri gibi, devler, canavarlar, cinler, periler, yırtıcılıkları, abartılmış boyları postaları, sık sık şekil değiştirme yeteneklerinin dışında, insancıl bir düzeye indirgenirler. İnsanlar gibi, iyi ve kötü şeklinde iki ahlaksal kategori gösterirler (Boratav, 2017, s. 286-287). Ataç, masalı, olmayacak şeyleri anlatan bir tür olarak ifade eder. İnsanları, yeryüzünün zorluklarından, yasalarından, törelerinden uzaklaştırarak insanlara benzemeyen kişilerin, devlerin, cinlerin, perilerin dünyasına götürdüğünü de ekler (Ataç, 1998, s. 9-10).

## **Türk Halk Masallarının Çeviri ve Öz-çeviri Açısından Değerlendirilmesi**

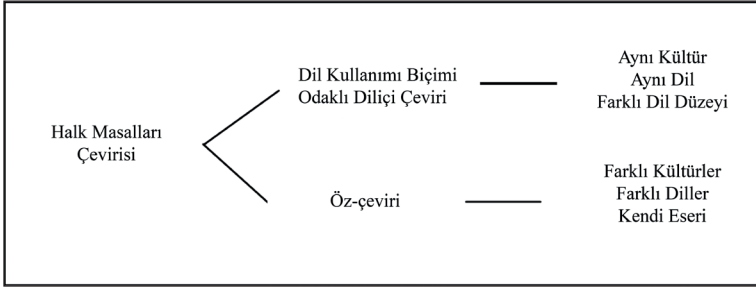
Neden iki dilli bazı yazarlar eserlerini başka bir dile aktarmayı tercih ederler? sorusu öz-çevirinin iki dilli bazı yazarlar tarafından tercih edilme nedenine yoğunlaşılmasını sağlar. Çeviri eylemini gerçekleştirenlerin dil tercihlerinin, şahsi tercihleri olabileceği gibi göç, sürgün, savaş ya da coğrafi koşullar gibi birçok faktöre bağlı olduğu da söylenebilir. Yazarların eserlerini ikinci bir dile çevirmesi metni yeni bir okuyucu kitlesine uyarlama isteğinden ya da eseriyle başka bir dilde ve farklı bir okur kitlesine seslenme gereksiniminden kaynaklanmaktadır. Çeviri ve kültür de tıpkı dil, kültür ve halk masalları ilişkisi gibi birbirleriyle iç içe olan iki unsurdur. Dolayısıyla hem kaynak kültür hem de erek kültür çeviri sırasında aynı ölçüde dikkate alınmalıdır. Halk masalları kültürün her türlü yönünü yansıttığından bu masalların çevirisi kültürün özel bir şekilde ele alınmasını gerektirir.

Masal çevirisi ya da öz-çevirisinin dil, kültür ve toplum kavramlarıyla bağlantılı olduğu söylenebilir mi? Masalların öz-çevirisi bir çeviri mi yoksa yeniden yazım olarak mı değerlendirilmelidir? Bu çeviri eyleminin yaratıcı yeniden yazım olduğunu söylemek mümkün müdür? Bu sorular çerçevesinde ele alınan Türk halk masallarının erek dil normlarına uygun olarak yaratıcı bir yeniden yazım örneği olduğunu söylemek mümkündür. Masal çevirisinde diğer edebi türlerin çevirisinde olduğu gibi değiştirilmemesi gereken unsurların metnin bağlamsal anlamı ve ana fikri, değiştirilebilmesi mümkün olan unsurların ise sözdizimi ve ses birimleri olduğu söylenebilir. Her dilin kendine özgü kendi içinde şekillenen bir güzelliği ve özelliği vardır. Bu doğrultuda masalların çevirisinde bu güzellik, erek dil kalıbı içinde ne derece hissettirilebilir? Masalların Türk toplumunda uyandırdığı etki karşı toplumda da uyandırılabilir mi? Bu sorulardan yola çıkarak bir kültür ürünü olan masalların çeviri yoluyla yeniden

üretilmesinin başka bir dil düzleminde birtakım zorlamaları mümkün kılacağı söylenebilir.

Çeviri kaynak dil içinde gerçekleşmiş bir söylemin erek dile aktarılmasını içerir. Bununla beraber, dilsel karşıtlıklar ve kültürel farklılıklar yazar-çevirmeni bu bağlamda zorlayacak özelliklerdir ve bu çeviri eylemi, farklılıkların tüm bağlantılarıyla aktarılmasının mümkün olmadığı bir eylemdir. Kaynak dildeki söylemi erek dile “yeniden var etmek” yalnızca anlamı aktarmakla yetinmeyerek kültür unsurlarını da erek dile yansıtmakla mümkündür. Öyleyse iyi bir masal çevirisi sözcüğü sözcüğüne çeviri demek değildir. Kültüre özgü ifadelerin yoğun olarak yer aldığı masallar da birçok edebi türün çevirisinde olduğu gibi yaratıcılık gerektiren ve yoruma açık metinlerdir. Bu çeviri eyleminde yabancı ve farklı olarak nitelendirilebilen kaynak kültür ifadelerinin erek dil alışkanlıklarına göre bir dereceye kadar değişimi kaçınılmazdır. Her kültürün diğerinden farklı olduğu göz önüne alındığında davranış, düşünce tarzı, dünya görüşü, inanç, değer gibi konularda birbirinden farklılıklar tespit edilir. O halde halk masallarının kültür yoğunluğunun fazla oluşu yazar-çevirmeni kaynak metne sadakate götüren bir durum olduğunu söylemeyi mümkün kılar. Dolayısıyla özçeviri eyleminin de bir yaratma eylemi olduğu söylenebilir.

Öz-çeviri eyleminde yazar-çevirmen, her dilin kendine özgü bir düzeni, dilsel mantığı ve dil evreni içinde başka bir dil dünyasını yorumlar, kavramlaştırır ve oluşturur. Türk kültürünün izlerini taşıyan masalların hem derleyeni ve Türkçede somut olarak varlık kazanmasını mümkün kılan, yazılı dile aktaran hem de Fransızcada farklı bir okuyucu kitleyle buluşturan “çevirmen”, “yazar-çevirmen” ya da bu çalışmada yeni bir kavram olarak sunulan “dil kullanımı biçimine bağlı diliçi öz-çeviri eylemini gerçekleştiren çevirmen” gibi ifadeler ile adlandırılabilen Boratav masalların çevirileriyle Türk halk masallarının Fransızcada da varlık göstermelerini sağlamıştır.



**Şekil 3.1.** Pertev Naili Boratav Tarafından Gerçekleştirilen Halk Masallarının İki Aşamalı Çevirisi.

Boratav'ın durumunda, göç nedeniyle gerçekleşen iki dilliliğin ve iki kültürlülüğün öz-çeviri eylemi için temel koşul olduğunu söylemek mümkündür. Yazar-çevirmen olarak nitelendirmenin mümkün olduğu Boratav'ın, derlediği halk masallarının öncelikle yazılı dile aktarımını gerçekleştirerek “dil kullanımı biçimi odaklı diliçi çeviri” eylemini, ardından ise kendi eserinin Fransızcaya çevirisini yaparak “öz- çeviri” eylemini gerçekleştirdiği söylenebilir. Kendi eserini çeviren bir yazar olarak öz-çeviri eylemini gerçekleştirdiğini söylemek mümkünken halk masallarının kendine özgü üslubunun bulunması ve yazarın kendine ait bir üslubundan söz edilememesi durumu bu eylemin bir çeviri olabileceğini de düşündürmektedir.

Erek metnin üretimi açısından yazar-çevirmen, okuyucusu için ya kültürel ve dilbilimsel bir aşinalık izlenimi yaratmaya çalışabilir ya da tam tersine, çevirdiği metnin bir çeviri gibi okunmasını sağlayacak belirli bir kültürel farklılık ile yabancı bir iklime yerleştirmeye karar verebilir (Fitch B. T., 1988, s. 25). Roberto Mulinacci, öz-çevirinin “kendi çalışmalarını çeviren bir yazar” ya da “kendi çalışmalarını yeniden yazan bir yazar” şeklinde iki boyuta sahip olduğunu dile getirir (Mulinacci, 2014, s. 106). Bu görüşten yola çıkarak Pertev Naili Boratav'ın da kendi eserinin çevirmeni olarak değerlendirilmesi mümkün olur. Her iki dilde de oluşan eserde Pertev

Naili Boratav adının yer alması onu her iki eserin de yazarı haline getirir.

Türkçede yazılı dildeki gibi olmayan söylenişte bölgesel ya da yerel farklılıklardan kaynaklı sözcüklerde telaffuz değişiklikleri bulunur. Halk masallarında bu farklılıkların fazlaca yer aldığı bilinmekte ve halk masalları edebi tür olarak yazıya geçirilirken türsel özelliğini korumak adına aynı şekilde yazılı dilde var edilmektedir. Kültüre özgü unsurların yoğun bir şekilde bulunduğu bir tür olan masalların çevirilerinde olabildiğince az kayıpların olması beklense de güzel olmakla birlikte özgün metne ihanetin söz konusu olması ve sadık olmayan çevirilerin ortaya çıkması mümkündür. Yazar-çevirmenin kendi eserini çevirmesi ya da yeniden yaratması durumunun yazara sadakatsizlikten dolayı eleştirilemeyecek bir durum olduğunu da belirtmek gerekir.

Masal öz-çevirisi, öz-çevirinin otoriter doğasından kaynaklanan sorunların her ne kadar ortaya çıktığı bir alan olsa da yazar-çevirmenin otorite sahibi olarak özgürce kararlar verebildiği bir çeviri eylemidir. Öz-çevirinin masal türünde yazar-çevirmene bir özgürlük sağlaması öz-çeviri sırasında yazar-çevirmenin çıkarmalar, eklemeler ve düzeltmeler gibi kararları daha özgürce aldığını ve değişiklikler yapabildiğini de söylemeyi mümkün kılar. Dolayısıyla bu çeviri eylemini, öz-çevirinin yapıma şekline göre, Oustinoŕ'un (1999) "yaratıcı (yeniden) özçeviri" adıyla yer verdiği sınıflandırma üzerine temellendirilebileceğini de söylemeyi mümkün kılar.

Bir eser yazıldığı dilin edebi geleneğinden ve kültüründen izler taşır. Öz-çeviri eylemi de çeviri eylemi gibi dilbilimsel ve kültürel kodların bir dilden diğere aktarılmasını gerektirir. İki kültürün ortak özellikleri ya da farklılıkları bir eserin erek kültüre uyarlanması açısından dikkate alınması gereken konulardan olsa da en önemlisi elbette konu ya da iletinin doğru bir şekilde aktarılmasıdır. Nitekim konunun



doğru aktarımı erek dilde de anlaşılabilirliği artıracak, doğru bir iletişimi mümkün kılacak ve erek okur beklentisine karşılık verecektir. Türk halk masal çevirilerinin bir kültüre özgü türün başka bir kültür ürünü haline getirmek olmadığını, o kültürde kendi özellikleri ile var edildiğini söylemek mümkündür. Bu doğrultuda, toplumun kültürüne ait masalların öz-çevirisinde kültürel dokunun korunarak okura aktarılmasında daha hassas olunması beklenir. Masal metinlerindeki kültürel unsurları aktarmada yazar-çevirmenin uygun dilbilgisel yapılarını ve masal türünün ortak söz varlığını kullanarak başarılı çeviriler ortaya koyabilmesi mümkündür. Kültürel unsurları açıklama yoluyla da masalların anlaşılabilirlik seviyesini artırmak söz konusudur.

Öz-çevirinin masal türünde yazar-çevirmene büyük bir özgürlük sağladığını belirterek metinlerin yeniden bir yazım şeklinde oluşturulan özgün üretimler olmadığını aslında metinlerde kaynak kültür unsurlarının yoğun olarak gözlemlendiğini söylemek mümkün olur. Herhangi bir edebi eserin çevirmenine kıyasla öz-çeviri metinlerinde daha fazla özgürlük alabilen yazar-çevirmen kültürlerarası bir alışverişe aracılık etmektedir. Aynı zamanda kültürel ve dilsel bir etkileşimin de sağlanmasını teşvik eden sınırlar arası bir ifade alanı da oluşturduğunu söylemek mümkündür. İki dilli bir yazar olarak Boratav'ın öz-çeviri yaptığı bu eserde sözcükleri ve cümleleri cesurca silebildiği, ekleyebildiği ya da ikame edebildiği de görülmektedir. Ayrıca Fransızca masal öz-çevirisinde kayıplar ve kazanımların görüldüğü, gelenekler ve inançların da erek kitle bakış açısına göre anlaşılır kılındığı söylenebilir. Boratav'ın kültürel değerlerle harmanlanmış bu masalları özgün halinden kopmadan yabancılığını erek dilde hissettirerek yeni bir metin yarattığını söylemek doğru olur. Yaratıcılık yeteneğini kullanarak oluşturduğu bu metinlerde erek okur okuduğu metinlerin kendi kültürüne ait olmadığını fark eder. Boratav, masal çevirisi yapmanın verdiği sorumluluk ile erek

dil okuyucuları için kültüre özgü her ifadeyi aktarmış ya da daha açıklayıcı ve anlaşılır bir şekilde erek dilde bu ifadelere yer vermiştir. Kaynak metin okuruna göre erek okur bilgisindeki farklılıklar göz önünde bulundurulmuş eserin çevirimi ve yazarı olarak masallar aracılığıyla yeterli ve anlaşılır düzeyde aktarım sağlanmıştır. Türk kültürüne özgü pek çok ileti verilmiş ve masalların çoğunluğunda kültürel unsurlar tanıtılmıştır. Metnin ana fikri ve asıl manası değiştirilmeden verilmiş, ancak sözdizimsel ve sessel dönüşümler gibi değiştirilmesi mümkün ve gerekli olan değişiklikler çevrilen dile uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Ayrıca çeviri eyleminde asıl iletilmek istenen, anlamın yanında kaynak okur üzerindeki etkinin erek okurda da verilmesinin gerekliliğidir. Kaynak metindeki kalıplaşmış ifadelerin, deyimlerin ve dillerin zenginliğine bağlı oluşan mecazi kullanımların anlamsal ve sözcüksel eşdeğerinin erek dil okurlarına uygun çevrilmesi hatta dipnot ile açıklanıp bilgi verilen kültürel unsurlar ya da metin içinde açıklama yoluna gidilerek erek dil normlarına uygun aktarılan kullanımlar erek okurdaki anlaşılabilirliği artıracak erek dilde de aynı etkinin sağlanmasını mümkün kılacaktır.

Dil kullanımı biçimi odaklı diliçi öz-çeviri için belirli bir dil dünyasına ait sözlü bir metnin yazılı dilde var edilmesinden sonra yeni bir dil dünyasına aktarılması şeklinde bir ifade kullanılabilir. Çeviride mutlak bir örtüşme mümkün olmasa da çevirinin amacı kaynak metni erek okura kendi kültüründe, kaynak kültürdeki aynı işlevi görebilecek şekilde mümkün oldukça “eşdeğer” bir etkiyle sunabilmektir. Dolayısıyla masal çevirilerinin mümkün olduğunca kaynak metne sadık ve erek metinde gerektiği kadar da özgür kararlar ile gerçekleştirilmesi doğru olur. Boratav, Fransızcadaki metinlerin farklı bir dilsel dünyadan geldiğini erek kitleye her masalda duyumsatmıştır. O halde, bir kültür ürünü olan masalın tamamıyla bir dilde yeniden oluşturulmasının mümkün olmayacağını söylemek gerekir.

## SONUÇ

Bir ulusun en önemli kültürel miraslarından biri olan halk masalları, ulusal ve evrensel değerlerin aktarılması açısından da önemlidir. Bu sözlü edebiyat ürünleri yerelden evrenselliğe taşınarak hem yazılı dil hem de evrensel kültür birikimi için önemli bir göreve sahiptir. Toplumların özelliklerini, geleneklerini, göreneklerini, zevklerini, ümitlerini ve kültürel yapılarını bünyesinde barındıran masallar özlemleri ve beklentileri hayali olaylarla dile getirmektedir.

Bu çalışma, halk masallarının çevirisinde kültüre özel olarak dikkat gösterilmesinin önemine ve eserin yazarı tarafından çevirisinin gerçekleştirilmesinin çeviri eylemine nasıl bir yön verdiğine odaklanmaktadır. Dolayısıyla kaynak kültürün erek metindeki varlığı tamamen çeviri eylemini gerçekleştirenin becerisi ve tercihleri doğrultusunda şekillenmektedir. Burada çevirinin yalnızca kaynak metnin anlamının bir dilden diğer dile aktarılması olmadığı hatta kültüre özgü metinlerde başka dünyaların ve kültürlerin tanıtılmasının da söz konusu olduğunu belirtmek gerekir.

Türk halk masallarının derleyen yazar tarafından çevirisinin gerçekleştirilmesi ve erek dilde de özgünlüğünün korunması açısından çalışmanın bir öz-çeviri olarak değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Öncelikle sözlü halk masallarının, sözcüklerin dışındaki dünyanın sözcükler dünyasına aktarılması sonrasında ise sözcüklerin dünyasında gerçekleştirilen bir eylem ile yazı dilinde somut hale getirildiğini belirtir.

mek gerekir. Bu anlamda metnin kendisi özü bakımından bir çeviri olarak kabul edilebilir. Boratav bu çeviri eylemini önce sözlü dilden yazılı dile aktararak “dil kullanımı biçimi odaklı diliçi çeviri” şeklinde gerçekleştirmiş daha sonra ise eserin başka bir dil dünyasında varlık kazanmasını sağlamıştır. Bu açıklamaya dayanarak Boratav’ın “dil kullanımı biçimi odaklı diliçi öz-çeviri” diye de adlandırılabilmesi mümkün olan bir çeviri eylemini gerçekleştirdiği ileri sürülebilir. Dolayısıyla her iki eserin de aynı kişiye ait olması yazarı ayrıcalıklı bir konuma getirmiştir. Ayrıca masallar ikinci bir dilde yeniden var edilerek metinlerin farklı bir dil dünyasında hayat bulması sağlanmıştır. Her söz kendi dilinde anlam kazansa da asıl söylenmek istenen her zaman özgün dilde saklı kalsa da metnin incelik ve nüansları ustalıklı dille yansıtılabilmektedir. Boratav, Türk halk masallarını Fransız okurlara tanıtmak ve masalları daha büyük kitlelere ulaştırmak için masalları Fransızcaya çevirmeyi bir görev olarak görmüştür.

Her toplum sahip olduğu kültürü, gelenekleri, görenekleri, alışkanlıkları ve ortak değerleri diller aracılığıyla sonraki nesillere aktarırken farklı kültürlerin birbirlerini tanıması da çeviri sayesinde gerçekleşmektedir. Farklı kültürler çeviri yoluyla etkileşime girerler ve çeviri ile başka okurlar tarafından tanınma fırsatına sahip olurlar. Her türlü edebi eser de çeviri ile farklı kültür dünyalarına açılır ve erek okurlarla tanışma fırsatı bulur.

## KAYNAKÇA

- Ağıldere, S. T. (2011). *Fransızca-Türkçe Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Pegem Akademi.
- Akarsu, B. (1998). *Dil-Kültür Bağlantısı*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Aksan, D. (2009). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Alangu , T. (1983). *Türkiye Folkloru El Kitabı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ataç, N. (1998). *Karalama Defteri-Ararken*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ataç, N. (2000). *Söyleşiler* (1. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aydar, H., & Ulutaş , İ. (2010, Fall). Dilin Kökeni: Kuran-ı Kerim ve Diğer Kutsal Kitaplara Göre Dil Olgusu. *Turkish Studies, International Periodical for the Languages*, 5(4).
- Baker, M. (1992). *In Other Words: A Coursebook on Translation*. Routledge.
- Baker, M. (1998). *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London: Routledge.
- Baldwin, J. R., Faulkner, S. L., & Hecht, M. L. (2006). A Moving Target: The Illusive Definition Culture. J. R. Baldwin, S. L. Faulkner, M. L. Hecht, & S. L. Lindsley içinde, *Redefining Culture Perspectives Across the Discipline* (s. 3-27). Mahwah, New Jersey, London: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Bassnet, S. (2013). *The self-translator as rewriter. Self-Translation: Brokering Originality in Hybrid Culture*. (A. Cordingley, Dü.) London: Bloomsbury.
- Bauman , Z. (1999). *Sosyolojik Düşünmek*. (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baydur, S. (2018). *Dil ve Kültür*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.
- Benjamin, W. (2008). Çevirmenin Görevi. M. Rifat içinde, *Çeviri Seçkisi II Çeviri (bilim) Nedir?* (2. Baskı, s. 25-35). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Benveniste, É. (1966). *Problèmes de Linguistique Général-1*. Paris: Éditions Gallimard.

- Berk-Albachten, Ö. (2005). Diliçi Çeviriler ve Mai ve Siyah. *Dilbilim*, 14, 139-149.
- Berman, A. (1984). *L'Épreuve de l'étranger, culture et traduction dans l'Allemagne romantique*. Paris: Gallimard.
- Bernstein, B. (2010). A public language: some sociological implications of a linguistic form. *The British Journal of Sociology*, s. 53-69.
- Birkalan, H. A. (2000). Türkiye'de Halkbilimi ve Bazı Türk Halkbilimcileri. *Folklor/Edebiyat (Halkbilim Özel Sayısı)*(24), 7-26.
- Boratav, P. N. (1939). *Bey Böyrek Hikâyesine Ait Metinler*. Ankara.
- Boratav, P. N. (1955). *Contes Turcs*. Paris: Editions Erasme.
- Boratav, P., & Eberhard, W. (1970). *Typen Türkischer Volksmärchen*. İstanbul: Akademie Veralp.
- Boratav, P. N. (1984). *100 Soruda Türk Folkloru*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Boratav, P. N. (1984). *Koroğlu Destanı*. Adam Yayınları: İstanbul.
- Boratav, P. N. (2000). *Tekerleme*. İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Boratav, P. N., & Fıratlı, H. V. (2000). *İzâhlı Halk Şiiri Antolojisi*. İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yayınları.
- Boratav, P. N. (2006). *Nasreddin Hoca*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Boratav, P. N., & Gölpınarlı, A. (2010). *Pir Sultan Abdal*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Boratav, P. N. (2016). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Boratav, P. N. (2016). *Halk Edebiyatı Dersleri*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Boratav, P. N. (2017). *Folklor ve Edebiyat-I*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Boratav, P. N. (2017). *Folklor ve Edebiyat-II*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Boratav, P. N. (2017). *Az Gittik Uz Gittik* (16. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları
- Boratav, P.N. (2018). *Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Boratav, P. N. (2018). *Zaman Zaman İçinde*. Ankara: İmge Kitabevi.

- Brown, G., & Yule, G. (1988). *Discourse Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cary, E. (1996). *Çeviri Nasıl Yapılmalı?*. (M. Çamdereli, Çev.) İstanbul: İnsan Yayınları.
- Cassirer, E. (1980). *İnsan Üstüne Bir Deneme*. (N. Arat, Çev.) İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Catford, J. C. (1965). *A Linguistic Theory of Translation*. Londra: Oxford University.
- Ceccherelli, A., Imposti, G. E., & Perotto, M. (2014). *Autotraduzione e rescrittura*. Bologna: Bononia University Press.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Chesterman, A. (2016). *Memes of Translation; The spread of ideas in translation theory*. (R. Edition, Dü.) Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing.
- Chomsky, N. (2001). *Dil ve Zihin* (Genişletilmiş Baskı). (A. Kocaman , Çev.) Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Chomsky, N. (2009). *Cartesian Linguistics* (1. Baskı). New York: Cambridge Press.
- Chomsky, N. (2013). *Demokrasi ve Eğitim*. (C. P. Otero, E. Abadoğlu, B. Karadağ, E. N. Kutluata, Z., A. K. Saysel, & A. Sönmez, Çev.) İstanbul: Boğaziçi Gösteri Sanatları Topuluğu Yayınları.
- Chomsky, N. (2018). *Dilin Mimarisi* (2. Baskı). (N. Mukherji , B. N. Patnaik, R. K. Agnihotri, Dü, & İ. K. Bayırlı, Çev.) İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Chomsky, N. (2018). *Doğa ve Dil Üzerine* (4. Basım). (A. Karadağ, Çev.) İstanbul: Sözcükler Yayınları.
- Chomsky, N. (2019). *Dil ve Zihin İncelemelerinde Yeni Ufuklar*. (F. Aydar, Çev.) İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Cockerham, W. C. (1995). *The Global Society*. New York: McGraw-Hill College; Study Guide Edition.
- Corballis, M. C. (2003). *İşareten Konuşmaya Dilin Kökeni ve Gelişim* (1. Baskı). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Crystal, D. (2019). *Dilin Kısa Tarihi* (2. Basım). (T. Göbekçin, Çev.) İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

- Çetik, M. (2019). *Pertev Naili Boratav Bir Akademisyen ve Düşünce Adamı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Derrida, J. (1985). Des Tours de Babel. J. F. Graham, & (ed.) içinde, *Difference in Translation* (s. 165-249). Ithaca&London: Cornell University Press.
- Dessalles, J.-L., Picq, P., & Victorri, B. (2018). *Dilin Kökenleri*. (A. Altınörs, Çev.) İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Eco, U. (2014). Come se si scrivessero due libri diversi. I. G. Ceccherelli Andrea içinde, *Autotraduzione e riscrittura* (s. 25-29). Bologna: Bononia University Press.
- Eco, U. (2017). *Yorum ve Aşırı Yorum* (2. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ediskun, H. (1999). *Türk Dilbilgisi* (6. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eagleton, T. (2005). *Kültür Yorumları*. (Ö. Çelik, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ergin, M. (2009). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım Yayım Tanıtım.
- Fitch, B. T. (1988). *Beckett and Babel: An Investigation into the Status of Bilingual Work*. Toronto: University of Toronto Press.
- Fitch, W. T. (2002). The Evolution of Language Comes of Age. *Trends in Cognitive Sciences*, 6 (278-279).
- Gottlieb, H. (2005). Multidimensional Translation: Semantics turned Semiotics. S. Nauert, H. Gerzymisch-Arbogast, & (ed.), *Proceedings of the Marie Curie Euroconferences MuTra: Challenges of Multidimensional Translation (EU High Level Scientific Conference Series)* içinde, (s. 33-61). Saarbrücken.
- Gottlieb, H. (2008). Multidimensional Translation. In: Anne Schjoldager, ed. A. Schjoldager içinde, *Understanding Translation* (s. 39-65). Aarhus: Academica.
- Gottlieb, H. (2017). Multidimensional Translation: Semantics turned Semiotics. K. Malmkjær içinde, *The Routledge Handbook of Translation Studies and Linguistics* (s.45-63). London: Routledge. <https://www.routledgehandbooks.com/doi/10.4324/9781315692845-4> adresinden alındı.



- Grutman, R. (1998). *Auto-translation »*, dans *Routledge Encyclopedia of Translations Studies*. London-New York: Routledge.
- Grutman, R. (2001). *Routledge Encyclopedia of Translation Studies. Auto-translation* , 17-20. (M.Baker) London, New York: Routledge.
- Grutman, R. (2009). *Auto-translation. Routledge Encyclopedia of Translations Studies, Second Edition*, 257-260. (M. Baker, & G. (Saldanha, Dü) London-New York: Routledge.
- Göktürk, A. (2016). *Okuma Uğraşı* (6. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Göktürk, A. (2019). *Sözün Ötesi* (6.Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Günay, V. D. (2013). *Dil ve İletişim* (2. Baskı). İstanbul: Papatya Yayıncılık ve Eğitim.
- Haçerlioğlu, O. (1995). *Düşünce Tarihi* (6. Baskı). (E. Y. 2007, Dü.) İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Harris, R., & Taylor, T. (2002). *Dilbilimi Düşününde Dönüm Noktaları I.:Sokrates'ten Saussure'e Batı Geleneği* (2. Baskı). (C. Taylan, & E. Aydın, Çev.) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hatim, B., & Mason, I. (1990). *Discourse and the Translator*. London: Longman.
- Hermans, T. (1997). *Translation as Institution. Translation as Intercultural*. (M. Snell-Hornby, Z. Jettmarová , & K. Kaindl) Amsterdam: John Benjamins.
- Hokenson, J. W., & Munson, M. (2007). *The Bilingual Text. History and theory of literary self-translation*. London-New York: Routledge.
- Huang, A. C. (2011). Shakespeare and Translation. M. T. Burnett , & A. Streete içinde, *The Edinburg Companion to Shakespeare and the Arts* (s. 68-87). Edinburgh: Edinburgh: Edinburgh University Press.
- İmer Kamile, Kocaman, A., & Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü* (1. Basım). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- İmer, K. (1990). *Dil ve Toplum*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- İmer, K. (1990). İlkokul Çocuklarının Yazılı Anlatımlarında Birkaç Sesbilimsel Özellik. *Dilbilim Araştırmaları*, 101.

- Jakobson, R. (1959). *On Linguistic Aspects of Translation. On Translation*. Cambridge: Harvard University Press.
- Kaplan, M. (1999). *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karataş, M. (2019). *Her Yönüyle Türk Dili*. Kayseri: Kimlik Yayınları.
- Kartarı, A. (2016). *Kültür, Farklılık ve İletişim* (2. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kayalı, K. (2019). *Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı* (6. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kerimoğlu, C. (2019). *Genel Dilbilime Giriş* (5. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Kirkness, A. (1997). Eurolatin and English today. *English Today*, 13(1), 3-8.
- Korkmaz, Z. (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Köksal, D. (1995). *Çeviri Kuramları*. Ankara: Neyir Yayıncılık.
- Lagarde, C. (2013). *L'Autotraduction, aux frontières de la langue et de la culture*. Limoges: Editions Lambert-Lucas.
- Lederer, M. (1994). *La traduction aujourd'hui: Le modèle interprétatif*. Paris: Hachette.
- Lefevere, A. (1992). *Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame*. London and New York.: Routledge.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (O. Akinhay, & D. Kömürücü, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Martinet, A. (1998). *İşlevsel Genel Dilbilim*. (B. Vardar, Çev.) İstanbul: Multilingual.
- Matsumoto, D., & Juang, L. (2003). *Culture and Psychology* (3. Baskı). Belmont: Wadsworth Publishing.
- Montini, C. (2010). Self-Translation. Y. Gambier, & L. Doorslaer (Dü) içinde, *Handbook of Translation Studies* (Cilt Vol.I, s. 306-308). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Mounin, G. (1967), *Histoire de la Linguistique, des origins au XXe siècle*, Paris: Presses Universitaires de France.
- Mulinacci, R. (2014). "Autotraduzione, illazioni su un termine". I. G. CeccherelliAndrea içinde, *Autotraduzione e riscrittura* (s. 105-119). Bologna: Bononia University Press.

- Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. Prentice Hall.
- Nida, E. A. (1964). *Toward a Science of Translation*. Leiden.
- Oustinoff, M. (1997). *Bilinguisme d'écriture et auto-traduction: Julien Green, Samuel Beckett, Vladimir Nabokov*. Fransa: Paris Sorbonne Ünivesitesi.
- Oustinoff, M. (2001). *Bilinguisme d'écriture et auto-traduction: Julien Green, Samuel Beckett, Vladimir Nabokov*. Paris: L'Harmattan.
- Öner, N. (2013). *Dil Üzerine* (2. Baskı). Ankara: Divan Kitap.
- Özdem, R. H. (1944). *Dil Türeyişi Teorilerine Toplu Bir Bakış*. Ankara: TDK.
- Petrilli, S. (2003). Translation and Semiosis Introduction. S. Petrilli, & (ed.) içinde, *Translation Translation* (s. 17-37). Amsterdam/ New York: Rodopi.
- Petruçă, I. (2013). Self-translation, a communication bridge between cultures. *The Proceedings of the International Conference Literature, Discourse and Multicultural Dialogue. Section: Language and Discourse, 1*, 759-762.
- Picq, P., Sagart, L., Dehaene, G., & Lestienne, C. (2019). *Dilin En Güzel Tarihi* (5.Basım). (S. Rifat, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Pinker, S. (2018). *Düşüncenin Maddesi*. (M. Doğan, Çev.) İstanbul: Alfa Bilim.
- Popovič, A. (1976). *A Dictionary for the Analysis of Literary Translation*. Edmonton: University of Alberta.
- Renan, E. (2015). *Dilin Kökeni Üzerine* (2. Baskı). (A. Örs, Çev.) İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Rey, A. (2018). *Le Robert Micro*. Paris: Le Robert (Nouvelle édition).
- Sabljo, M. S. (2011). Beckett's Bilingualism, self-Translation and the Translation of His Texts into the Croatian Language. *Journal of Linguistics and Intercultural Education (JoLIE)*(4), 163-180.
- Sapir, E. (1921). *Language, An Introduction to the Study of Speech*. New York: Harcourt, Brace and Company.
- Sapir, E. (1924). Culture, Genuine and Spurious. *The American Journal of Sociology, XXIX*(4), 401-429.
- Saussure, F. (1998). *Genel Dilbilim Dersleri*. (B. Vardar, Çev.) İstanbul: Multilingual.

- Shread, C. (2009). Redefining Translation through Self-Translation: The Case of Nancy Huston. (J. Day, Ed.) ). *Translation in French and Francophone Literature and Film*(XXXVI), 51-66.
- Shuttleworth, M., & Cowie, M. (1997). *Dictionary of Translation Studies*. London/New York: Routledge.
- Stolze, R. (2013). *Çeviri Kuramları* (6. Baskı). İstanbul: Değişim Yayınları.
- Suçın, M. H. (2007). *Öteki Dilde Var Olmak*. İstanbul: Multilingual.
- Tacar, P. (1996). *Kültürel Haklar Dünyadaki Uygulamalar ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi* . Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Tan, N. (1985). *Folklor (Halkbilimi) Genel Bilgiler* . İstanbul: Halk Kültürü Yayınları.
- Tanqueiro, H. (1999). Un traductor privilegiado: El autotraductor. *Quaderns: Revista de Traducció*, 19-27.
- Tanqueiro, H. (2009). L'autotraduction en tant que traduction. *Quaderns: Revista de Traducció*, 16, 108-112. Şubat 2021 tarihinde "L'autotraduction en tant que traduction":<https://ddd.uab.cat/pub/quaderns/11385790n16/11385790n16p108.pdf> adresinden alındı.
- Turan, M. (1998). *Pertev Naili Boratav'a Armağan*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Türkçe Sözlük. (2011). *11. Baskı*. Ankara Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uygur, N. (2019). *Dilin Gücü* (9. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ülken, H. Z. (1969). *Sosyoloji Sözlüğü*. İstanbul: Talim ve Terbiye Dairesi Yayınları 9, Sözlük Serisi 1.
- Vardar, B. (1981). *Çeviri Konuşmaları. Yazko Çeviri* (2), 173.
- Verlée, L. (1973). *Enseignement des langues et informations culturelle*. Bruxelles: F.Nathan-Labor.
- Vygotsky, L. (2018). *Düşünce ve Dil*. (B. Erdoğan, Çev.) İstanbul: Roza Yayınevi.
- Yücel, F. (2020). *Çevirinin Tarihi* (2. Baskı). İstanbul: Çeviribilim Yayınları.
- Yücel, T. (2019). *Yazımın Sınırları* (2. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Zaitouni-Chapin , N. (2015). Le Bilinguisme en literature: l'auto-translation espagnol- français a la lumiere du cas d'Agustin Gomez Arcos. Linguistique. Thèse de Doctorat. Français: Université Michel de Montaigne Bordeaux.
- Whorf, B. L. (1956). *"Languages and Logic" Language, Thought and Reality Selected Writings of Benjamin Lee Whorf.* (J. B. Carroll) Cambridge: Massachusetts Institute of Technology Cambridge, Massachusetts.
- Whyte , C. (2002). Against Self-Translation. *Translation and Literature*, 11(1), 64-71
- Williams, R. (2005). *Anahtar Sözcükler:Kültür ve Toplumun Sözvarlığı.* (S. Kılıç, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Wills, W. (1977). *Übersetzungswissenschaft Probleme und Methoden.* Stuttgart: Klett.
- Wittgenstein, L. (2001). *Tractacus, logico-philosophicus.* (D. F. Pears, & B. F. McGuinness, Çev.) London & New York: Routledge.
- Wittgenstein, L. (2017). *Defterler 1914-1916.* (A. Utku, Çev.) Ankara: Doğu Batı Yayınları.

### **İnternet Kaynakları**

[https://fr.wikidia.org/wiki/Langues\\_régionales\\_de\\_France](https://fr.wikidia.org/wiki/Langues_régionales_de_France)  
(12.11.2023)